

รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้าน คุณธรรม

Styles of Ethical Learning for Sustainable Development

เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม
เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

Styles of Ethical Learning for Sustainable Development

รองศาสตราจารย์ ดร.สุพรรณิ ไชยอำพร

หนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นจากงานวิจัย
ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนการดำเนินงาน
เพื่อการพัฒนาเชิงคุณธรรม
ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

พ.ศ. 2550

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

สุพรรณณี ไชยอำพร.

รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน.-- กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), 2550.

208 หน้า.

1. จริยศาสตร์สังคม. 2. จริยธรรม. I. ชื่อเรื่อง.

170

ISBN 978-974-11-0883-1

รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

สิ่งพิมพ์อันดับที่

16/2550

พิมพ์ครั้งที่ 1

พฤศจิกายน 2550

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.สุพรรณณี ไชยอำพร

จำนวน

2,000 เล่ม

ผู้จัดพิมพ์เผยแพร่

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
(ศูนย์คุณธรรม)

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

69/16-17 อาคารวิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล

ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงสามเสนใน

เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ 0-2644-9900 โทรสาร 0-2644-4901

Website : <http://www.moralcenter.or.th>

ผู้พิมพ์

บริษัท ปริณาม จำกัด 134/15 ซอยเจริญใจ

ถนนสุขุมวิท 71 แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา

กรุงเทพมหานคร 10110

โทร. 0-2381-1011 โทรสาร. 0-2391-9938

คำนำ

เอกสารวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ฉบับนี้ เป็นผลงานที่ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม(ศูนย์คุณธรรม)ได้สนับสนุนให้มีการศึกษาแหล่งเรียนรู้ในสังคมไร่นา 2 ชุมชน ที่มีบริบททางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนแตกต่างกัน คือ ชุมชนบ้านทรงธรรม ตำบลบึงเต้า อำเภอบึง จังหวัดเชียงราย และชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ตำบลโพธิ์เพ็ก อำเภอแม่จางาศิริ จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากรณีการนำคุณธรรมในฐานะทุนทางสังคมมาใช้พัฒนาชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการถ่ายทอดและสังเคราะห์บทเรียนและการพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่แตกต่างกัน โดยใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมการเสริมสร้างคุณธรรมของ 2 ชุมชน ที่อยู่ต่างภาคกัน มีกิจกรรมการเสริมสร้างคุณธรรมที่เหมือนกันที่ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ภายใต้เงื่อนไขสำคัญ คือ การเสริมสร้างแรงจูงใจและความตระหนัก แล้วจึงมีการปลูกฝังผ่านกระบวนการเรียนรู้ โดยนำคุณธรรมมาเป็นประเด็นสำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ศูนย์คุณธรรมขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุพรรณิ
ไชยอำพร และคณะแห่งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ที่กรุณา
เป็นผู้ดำเนินการวิจัยเรื่องนี้จนสำเร็จ

หวังว่าเอกสารฉบับนี้คงจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจกระบวนการ
พัฒนาคุณธรรมในสังคมที่ยั่งยืนต่อไป

นราพงษ์ พุ่มทรัพย์

(นางสาวนราทิพย์ พุ่มทรัพย์)

ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้มีเป้าหมายหลักในการมุ่งค้นหากระบวนการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชน และขณะเดียวกันก็มุ่งพัฒนารูปแบบให้เป็นแหล่งเรียนรู้คุณธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน และเป็นความต้องการสูงเลิศประการหนึ่งที่สังคมใฝ่หา ซึ่งการศึกษานี้จะสำเร็จมิได้หากไม่ได้รับความกรุณาจากหลายฝ่าย ที่สำคัญคือ

เจ้าของชุมชนต้นแบบทั้งสองแห่ง คือ ชุมชนบ้านทรงธรรม* ตำบลดับเต่า อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย และชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม* ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ที่ให้ข้อมูล ร่วมวิเคราะห์ และเอื้ออำนวยความสะดวกทุกประการ ประดุจกัลยาณมิตรที่มีค่ายิ่ง และศูนย์ส่งเสริมพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม ที่กรุณาสับสนุนทั้งองค์ความรู้ และงบวิจัย ด้วยความเอาใจใส่อย่างเอื้ออาทร จนงานศึกษานี้ประสบความสำเร็จ

ท้ายสุดขอกราบขอบคุณท่านผู้เป็นเจ้าขององค์ความรู้ ที่คณะผู้วิจัยได้นำมาศึกษา และครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิประสาทวิชาแก่ผู้วิจัย

สุพรรณณี ไชยอำพร

มีนาคม 2550

สารบัญ

สารบัญ	หน้า
คำนำ	3
กิตติกรรมประกาศ	5
สารบัญตาราง	9
สารบัญแผนภูมิ	10
บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	11
วัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับ	15
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา	16
กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	23
บทที่ 1	
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	25
แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม	25
ทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม	25
ความหมายของคุณธรรม	34
แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้	38
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรม	43
จริยธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้	

สารบัญ	หน้า
บทที่ 2	
บริบทชุมชนบ้านทรงธรรม	53
ประวัติความเป็นมา	54
สถานภาพประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน	59
บทที่ 3	
บริบทชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม	65
ประวัติความเป็นมา	65
วิสัยทัศน์การพัฒนาหมู่บ้าน	70
สถานภาพประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน	70
บทที่ 4	
เปรียบเทียบบริบทของชุมชน	75
เปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	88
บทที่ 5	
วิถีชีวิตของคนในชุมชน	91
ชุมชนบ้านทรงธรรม	91
ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม	99
การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตของคนในชุมชน	104
บทที่ 6	
ลักษณะของคุณธรรม และการนำคุณธรรมมาใช้ในชุมชน	107
ชุมชนบ้านทรงธรรม	107
ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม	119

สารบัญ	หน้า
บทที่ 7	
วิธีการถ่ายทอดและสังเคราะห์บทเรียน	135
การเสริมสร้างคุณธรรม	
วิธีการถ่ายทอด	135
สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม	142
การเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านทรงธรรม	148
การเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม	153
บทที่ 8	
การพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม	161
และข้อเสนอแนะ	
รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม	161
การพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม	163
คู่มือแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม	167
บรรณานุกรม	194
ภาคผนวก	201

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงความหมายของคุณธรรมตามทัศนะของนักคิดต่างๆ	32
2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์	40
3 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ ตามธรรมชาติของมนุษย์	42
4 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะสำคัญทางกายภาพ และประชากร	82
5 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ	86
6 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	90
7 แสดงการเปรียบเทียบวิถีชีวิตของคนในชุมชน	106
8 ลักษณะของคุณธรรมที่ใช้ในชุมชนบ้านทรงธรรม*	118
9 ลักษณะของคุณธรรมที่ใช้ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม*	133
10 แสดงการเปรียบเทียบระบบการปลูกฝังและการ เสริมสร้างคุณธรรมที่ปรากฏในชุมชน	174

สารบัญแนบภูมิ

แนบภูมิที่	หน้า
1 แสดงแนวคิดว่าที่ใช้ในการวิจัย	21
2 แสดงแนบที่หมู่บ้านทรงธรรม*	53
3 แสดงแนบที่หมู่บ้านใหม่คุณธรรม*	69
4 แสดงวิธีชีวิตด้านการใช้เวลาของคนในชุมชนบ้านทรงธรรม* 93	
5 โครงสร้างงานบริหารชุมชน	97
6 แสดงวิธีชีวิตด้านการใช้เวลาของคนในชุมชน บ้านใหม่คุณธรรม*	102
7 แสดงองค์ประกอบในขั้นตอนการเสริมสร้างคุณธรรม ของชุมชนบ้านทรงธรรม*	152
8 แสดงองค์ประกอบในขั้นตอนการเสริมสร้างคุณธรรมของ ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม*	156

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กระบวนการเร่งรัดการพัฒนาประเทศไทยในระยะ 30-40 ปีที่ผ่านมา มักใช้องค์ประกอบทุนที่สำคัญๆ ได้แก่ ทุนทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Capital) เช่น แรงงาน ที่ดิน เงินตรา เทคโนโลยี ฯลฯ ในสัดส่วนที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการลงทุนให้เกิดการหมุนเวียนหรือเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวก็ใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Physical Capital) เช่น ภูเขา แม่น้ำ ทะเล ป่าไม้ พื้นดิน ชายฝั่ง อากาศ ฯลฯ อย่างมาก ความสมบูรณ์ของธรรมชาติ และความสมดุลของสิ่งแวดล้อมจึงลดลงอย่างรวดเร็ว จนถึงระดับที่ทำให้ลดความหลากหลายทางชีวภาพ และภาวะเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมอยู่ในขั้นที่น่าเป็นห่วง ทั้งป่าไม้ ดิน น้ำ และอากาศ เนื่องจากการใช้หรือจัดการอย่างไม่เหมาะสมและในขณะเดียวกันได้มีการทำลายทุนทางสังคม (Social Capital) หรือได้รับการพัฒนาเฉพาะด้านบุคคลเท่านั้น โลกทัศน์ในเชิงคุณค่าทางจิตใจแบบส่วนรวมเริ่มบิดเบือนเลื่อนหาย วัฒนธรรมต่างๆ เสื่อมถอย วิธีชีวิตเน้นการแข่งขัน เน้นบริโภคนิยม และวัตถุนิยมมากขึ้น การณ์กลับเป็นว่าสังคมในทุกระดับกำลังเผชิญกับความทุกข์ในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการขาดแคลนอาหารและที่ดินทำกิน การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ อากาศ และน้ำ โรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความรุนแรงใน เด็ก สตรี การทุจริต ความ

สัมพันธ์ของผู้คนที่ขาดหายหรือเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความย่อหย่อนทางศีลธรรมและคุณธรรมจริยธรรม

แม้ว่าการพัฒนาจะประสบผลสำเร็จในหลายๆ ด้าน แต่ขณะเดียวกันก็เกิดปัญหาสังคมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อาทิ ปัญหาเศรษฐกิจ' เช่น ความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ ความยากจน การดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากภาคเกษตรในลักษณะแลกเปลี่ยนไม่เสมอภาค (Unequal Exchange) ภาวะแรงงานล้นเกินในภาคอุตสาหกรรมและบริการ (ซึ่งไหลมาจากภาคเกษตรกรรม) รวมถึงการที่มีนโยบายควบคุมแรงงานไม่ให้รวมตัวเรียกร้องต่อตรงในช่วงปี พ.ศ.2501-2515 ล้วนเป็นปัญหาสำคัญทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับผู้คน นอกจากนี้ ยังมีปัญหา สังคม เช่น ความแออัดในเมือง ชุมชนแออัด ปัญหาครอบครัว ปัญหาวัยรุ่น ปัญหา อาชญากรรม ปัญหาเสื่อมถอยทางศีลธรรม การมีค่านิยมที่เน้นแต่ส่วนตน ฯลฯ รวมถึงปัญหาทางจิตของผู้คน ได้แก่ ความไม่มั่นคงในชีวิต ความไม่เป็นธรรม ความไม่เสมอภาค การขาดการเรียนรู้พัฒนา แม้แต่การขาดการสร้างพลังร่วมจากสังคม เช่น การสร้างเครือข่ายพันธมิตร การมีส่วนร่วมในแนวทางประชาสังคม (Civil Society) ฯลฯ

ยิ่งกว่านั้น ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังทำให้การพัฒนามีลักษณะที่ไม่เข้มแข็ง ไม่สมดุล และไม่เป็นธรรมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้การพัฒนาประเทศขาดความยั่งยืนและกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ปรับตัวไม่ทัน (เช่น กลุ่มยากจน กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ)

¹ แม้ว่าร้อยละ 51 ของประชากรจะยังคงทำงานในภาคเกษตร แต่เป็นรายได้ภาคเกษตรพื้นฐานที่ยังไม่แปรรูปคงมีเพียงร้อยละ 12 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ถึงแม้จะทำให้รายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มจาก 2,106 บาท ในปีพ.ศ.2503 มาเป็น 35,345 บาท ในปีพ.ศ.2549 (ศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน, 2549)

หลังเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ มีนักคิดและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ประเมินว่า การที่ประเทศไทยต้องประสบปัญหาเกิดจากสาเหตุหลายประการ ที่สำคัญคือการพัฒนาในระยะที่ผ่านมาขาดการนำจุดเด่นหรือสิ่งดีงามที่มีในสังคมไทย เช่น มิติทางวัฒนธรรม หรือต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Stock) ซึ่งถือว่าเป็นทุนในสังคมประเภทหนึ่งมาใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันก็เห็นว่า การที่สังคมไทยยังคงดำรงอยู่ได้ไม่ล่มสลายจากวิกฤติ ก็เกิดจากการที่ยังมีทุนทางสังคมหลงเหลืออยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคม อาทิ ความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร สายใยผูกพันภายในครอบครัว/ชุมชน การรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อน ฯลฯ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีความเห็นและข้อวิเคราะห์สอดคล้องกันว่า หากมีการพัฒนาทุนทางสังคมและนำมาใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด จะมีส่วนช่วยทำให้การพัฒนาประเทศไทยมีความยั่งยืน และประชาชนส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงเสนอให้ "การพัฒนาทุนทางสังคม" เป็นเรื่องหนึ่งที่สมควรผลักดันให้เป็นวาระแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) รวมทั้งได้กำหนดไว้ชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ซึ่งจะใช้ในช่วงพ.ศ.2550-2554 โดยให้ทุนทางสังคมเป็นหลักในการพัฒนาและสนับสนุนทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสามารถนำไปสู่สังคมที่มีภูมิคุ้มกันเพียงพอ และเป็นสังคมอยู่ดีมีสุข ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและมาตรฐานวัฒนธรรมไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

จะเห็นได้ว่า แนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องพัฒนาแบบสมดุล คือ พัฒนาเศรษฐกิจ โดยพัฒนาอุตสาหกรรมควบคู่อย่างสมดุลกับการพัฒนาเกษตรกรรม พัฒนาคอนให้มีความเสมอภาคมากขึ้นในทุกด้าน มีการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจมนุษย์ ตลอดจนพัฒนาความคิด ให้มีความพอดีระหว่างความต้องการกับความจำเป็นทางกาย บนพื้นฐานของคุณธรรมตามวิถีชุมชน ในฐานะที่คุณธรรมเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนทางวัฒนธรรม(Cultural Stock) ถือเป็นหลักการแนวคิด หรือความเชื่อที่บุคคลยึดถือเป็นคุณค่าหรือแนวทางในการตัดสินใจ ซึ่งประสานเป็นหนึ่งเดียวกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนโดยมีความแตกต่าง หลากหลายตามวิถีชีวิต (Way of Life) ในแต่ละสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม เช่น คุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน คุณธรรมทางเพศ คุณธรรมการทำงาน คุณธรรมในการประกอบ วิชาชีพหรือจรรยาวิชาชีพ ฯลฯ

เนื่องจาก “คุณธรรม” เป็นอุปนิสัยอันดีงามที่มีอยู่ในจิตใจในทางถูกต้อง ความดีงามของมนุษย์ที่เกิดจากความเพียรพยายามและประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นความเคยชิน ซึ่งเป็นภาวธรรมที่สั่งสมอยู่ในจิตใจ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2546 : 102; ทิศนา แชมมณี, 2546 : 4; Good, 1973 : 641; กิรติ บุญเจือ, 2519 : 82; ยนต์ ชุ่มจิต, 2526 : 35; สำนักงานพัฒนาคุณธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2532; วศิน อินทสระ, 2536 : 106, 113 และธีรรัตน์ กิจจา-รักษ์, 2542 : 6) โดยมักเป็นไปตามหลักสากล และเป็นค่านิยมของสังคมที่ได้รับการยอมรับนับถือโดยทั่วไป ซึ่งเป็นบุคลิกภาพที่ต้องมีการฝึกฝนอบรม ชัดเกล้า หล่อหลอม เพื่อให้มุ่งประพฤติดี สามารถเผชิญปัญหาทางคุณธรรมและตัดสินใจเลือกปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งการตัดสินใจขั้นต่างๆอันเป็นผลผลิตของ

ประสบการณ์ในการปฏิบัติต่อกันยังนำไปสู่การเรียนรู้ใน ส่วนบุคคลมากกว่าตัดสินใจไปตามวัฒนธรรมประเพณี หรือตามกฎหมายหรือกฎหมายที่สังคมกำหนดไว้ ฉะนั้น หนึ่งในแนวทางพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนภายใต้บริบทของสังคมไทย ก็คือ การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ โดยวิธีการใช้การระดมพลังทางสังคม หรือการเสริมสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่ง “การนำคุณธรรมในฐานะทุนทางสังคม” เป็นทางเลือกที่สำคัญที่สามารถแก้ไขปัญหา และก่อให้เกิดการพัฒนาที่สามารถพึ่งตนเองจากการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชนในระดับรากหญ้า (Grass Roots) ได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งยังป้องกันการต่อรองที่ไม่เป็นธรรม อันจะเป็นผลดีกับเศรษฐกิจโดยรวมและสังคมในท้ายที่สุด

วัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำคุณธรรมในฐานะทุนทางสังคมมาใช้พัฒนาชุมชนท้องถิ่น ศึกษาวิธีการถ่ายทอดและสังเคราะห์บทเรียนการนำคุณธรรมในฐานะทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และเพื่อพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม ที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยคาดว่าจะได้โมเดลของกระบวนการหรือขั้นตอนการนำคุณธรรมในฐานะทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาในวิถีของชุมชนท้องถิ่น ได้รู้จักกลุ่มที่นำคุณธรรมในฐานะทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาวิถีชีวิตตัวอย่างยั่งยืน และได้บทเรียนที่หลากหลายจากการสังเคราะห์การถ่ายทอดการนำคุณธรรมในฐานะทุนทางสังคมมาใช้ เพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันก็จะได้องค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้คุณธรรมที่ควรปรากฏในคู่มือในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับผู้ที่มาศึกษาดูงาน อันจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมต้นแบบที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

รูปแบบแหล่งเรียนรู้ หมายถึง ลักษณะหรือกลุ่มประเภทใหญ่ๆ ของที่รวมของข้อมูลและเผยแพร่เรียนรู้ในท้องถิ่น เช่น ศูนย์เรียนรู้ของชุมชน ศูนย์ถ่ายทอดเผยแพร่ชุมชน ห้องสมุดชุมชน แหล่งข้อมูลชุมชน และแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้ หมายถึง “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” ซึ่งอาจเป็นสภาพ/สถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอนหรือ ศูนย์กลางการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ที่มีกำหนดเวลาเรียนยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน การประเมินและการวัดผลการเรียนที่มีลักษณะเฉพาะที่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกันกับการประเมินผลในชั้นหรือห้องเรียน

ทุนทางสังคม หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ที่กลุ่มต่างๆในสังคมมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวมร่วมกัน เอื้ออาทรช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการดำเนินการต่างๆในชีวิตและสังคม ทั้งในระดับบุคคลครอบครัว กลุ่ม/องค์กร และชุมชน โดยถือว่าทุกคน ทุกฝ่าย ทุกองค์กร ทุกชุมชน มีความเท่าเทียมกันในการเข้ามาร่วมหรือมีส่วนร่วมกันในทางแก้ปัญหาหรือพัฒนา

การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง การกระทำก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก ซึ่งสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้องยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการในอนาคต ได้แก่ การพยายามอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ในลักษณะที่เป็นส่วนรวม หากมีความจำเป็นที่จะดำเนินการให้กระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมในทีใดทีหนึ่ง ก็จะต้องเสริมสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมในที่อื่นๆ เป็นการชดเชย เพื่อให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมในแ่งมหภาคคงอยู่ได้ดังเดิม

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินงานอย่างมีระบบเป็นขั้นเป็นตอนในการได้มาซึ่งความรู้ การเผยแพร่เรียนรู้ ตั้งแต่ขั้นการกำหนดจุดมุ่งหมายสาระกิจกรรมแหล่งเรียนรู้สื่อการเรียนและการวัดประเมินผลที่มุ่งพัฒนาคนและชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ และสามารถปรับประยุกต์ใช้เต็มความสามารถ สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียน ภายใต้ขอบข่ายดังนี้

- 1) เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตจริง และสังคมของผู้เรียน
- 2) มีกระบวนการเรียนรู้ หรือเป็นการเรียนรู้ที่มีกระบวนการถ่ายทอดมืองค์ความรู้และมีความต่อเนื่อง
- 3) มีการจัดการ และกระบวนการจัดการที่เกิดการมีส่วนร่วม
- 4) มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องหรือชุมชน
- 5) มีเนื้อหา รูปแบบ และวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายแตกต่างกันไป
- 6) เป็นการเรียนรู้ที่อยู่นอกระบบการศึกษาที่เป็นทางการ และไม่อิงกับหลักสูตรที่เป็นทางการ

7) มีเจตนาการเรียนรู้เพื่อวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายด้านคุณภาพชีวิต ด้านศักยภาพตัวตน ด้าน โลกทัศน์-ความรู้ ด้านสังคม-ชุมชน เป็นต้น

8) เป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์ (Interactive) ระหว่างผู้เรียนรู้

แนวคิดนำ (Core Concept) ของโครงการวิจัยครั้งนี้

ในทุกชุมชน มีระบบคุณธรรมเดิมภายใต้ระบบวัฒนธรรมของสังคม อาทิ ระบบค่านิยม ครอบครั้ว / เครือญาติ ความเชื่อ / ศาสนา ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้จะมีอยู่ทั้งในระดับบุคคลเพื่อความ อยู่รอดของการดำเนินชีวิต เช่น ซื่อสัตย์ สุภาพ / อ่อนน้อม / อ่อนโยน คำนึงถึงส่วนรวม ฯลฯ และคุณธรรมในระดับสังคมที่จำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกัน เช่น การทำงานเป็นทีม ความร่วมมือ รักผูกพันในชุมชน เอื้ออาทร เครือข่าย สื่อ / การศึกษา ฯลฯ คุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชุมชนสั่งสมถ่ายทอดมา หรือจากการที่ชุมชนจะต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงตามสภาพกายภาพ การอพยพ / การตั้งถิ่นฐาน ประวัติการต่อสู้ / อุทกการณ์ทางการเมือง การเผชิญกับภัยพิบัติต่างๆ รวมถึงการปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมภายนอก ซึ่งสิ่งเหล่านี้หล่อหลอมให้คุณธรรมถูกนำมาใช้ จนกลายเป็นคุณธรรมที่สามารถรับใช้ชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยน รวมทั้งกระแสการพัฒนาทั้งจากภาครัฐและเอกชน ตลอดจนการหลั่งไหลของวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบยังระบบคุณธรรมเดิม ทั้งนี้ เพื่อการอยู่รอดร่วมกัน ชุมชนมีความจำ เป็นต้องปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน / องค์กร ตลอดจนการถ่ายทอดเรียนรู้ต้องแลกเปลี่ยนเพื่อปรับ

คุณธรรมเดิมมาใช้ ซึ่งการปรับตัวหรือกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หากนำคุณธรรมเหล่านี้มาใช้ ก็จะเพาะบ่มให้สามารถถ่ายทอดจนหลายแหล่งประสบความสำเร็จทั้งที่เป็นแบบอย่างและที่เป็นเครือข่ายได้

จะเห็นได้ว่า การปรับองค์การการเรียนรู้และถ่ายทอดเหล่านี้ ได้ปรับกระบวนการเรียนรู้จนกลายเป็นคุณธรรมสร้างสรรค์ โดยชุมชนสามารถปรับตัว / แก้ปัญหา บริหารจัดการ รวมถึงมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งหากสังคมที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ ก็สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งยั่งยืนได้ต่อไป

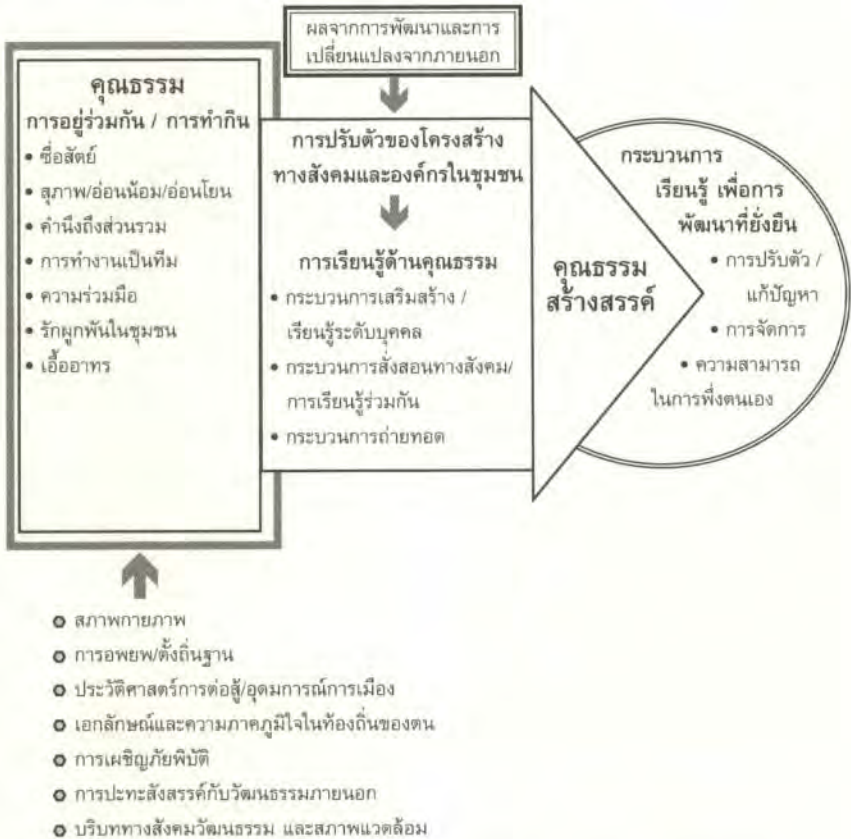
นอกจากนี้ การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 จำเป็นต้องสร้าง "ความสมดุลและภูมิคุ้มกัน" ให้เกิดขึ้นกับคน สังคม ระบบเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยมุ่งรักษาสมดุลระหว่างความพอเพียงและการแข่งขัน ภายใต้การคำนึงถึงสภาวะการเปลี่ยนแปลงของบริบทการพัฒนาทุกด้านอย่างครบถ้วน บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมในทุกระดับ เพื่อให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) ซึ่งการพัฒนาอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการปรับตัวหรือ การแก้ไข ปัญหา การจัดการ และความสามารถในการพึ่งตนเองของคนในสังคม

"คน" จึงต้องได้รับการพัฒนาให้มีร่างกายแข็งแรง มีความพร้อมและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีนิสัยใฝ่รู้ รวมถึงเป็นคนมีจิตใจดี (อาทิ นำไว้วางใจ มีความเอื้อเพื่อสามัคคี รักผูกพันท้องถิ่น ฯลฯ) ผ่านกระบวนการเสริมสร้างจิตลักษณะ (คุณลักษณะที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทางจิตวิทยาที่เพาะบ่มมา เช่น การเสริมสร้างลักษณะนิสัย ฯลฯ พร้อม

เหตุผลทางจิตวิทยา เช่น ทำให้เกิดการยอมรับ ฯลฯ) โดยอาศัยสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการเมือง การปกครอง สถาบันการศึกษา ภาคธุรกิจ เอกชน และสื่อ ฯลฯ ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในสังคมทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข (อาทิ การทำงานเป็นทีม ความร่วมมือ ความรัก ความผูกพันในชุมชน ความเอื้ออาทร เครือข่ายทางสังคม สื่อหรือการศึกษา ฯลฯ) ผ่านกระบวนการสั่งสอนทางสังคมและการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้วัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนาน และเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ (อาทิ ความเชื่อ / ศาสนา ค่านิยมและระบบค่านิยม / ครอบครัว ชุมชน / Norm ฯลฯ) ซึ่งประเพณี / กิจกรรม (อาทิ กิจกรรมทางสุขภาพ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ฯลฯ)

มีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรม ผ่านกระบวนการถ่ายทอดและต่อยอดองค์ความรู้ (ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่) ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในขณะที่ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับกระแสหรือสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป "คุณธรรม" ในฐานะเครื่องมือการพัฒนา เนื่องจากเป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าในวิถีชีวิตของคนในสังคม จึงจำเป็นต้องได้รับการเรียนรู้และพัฒนาทั้งในด้านรูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ / การจัดการ และกลไกทางวัฒนธรรม / ทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญอันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป ดังปรากฏรายละเอียดใน แผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงแนวคิดนำที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาใน 2 พื้นที่ โดยกำหนดเป็นชุมชนระดับรากหญ้า (Grass Roots) ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ภายใต้บริบทของสังคมไร้ณา เนื่องจากเป็นรูปแบบใหญ่ของสังคมไทยซึ่งจังหวัดในภาคกลางอาจไม่เด่นชัด ในขณะที่ภาคใต้มีสถานการณ์ ไม่เหมาะสมภายใต้สภาวะการณ์ความไม่สงบ เป็นเหตุให้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษาจังหวัด

ในภาคเหนือด้วยความเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทยโยนก และจังหวัด
 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในฐานะตัวแทนของวัฒนธรรมไทยล้านช้าง
 โดยเลือกพื้นที่ศึกษาที่มีความเป็นสังคมไร้नाสูง และนำมาสอบทานจาก
 ผลงานวิจัยของจังหวัดหรือหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงาน
 เกษตรจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและ
 ความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ฯลฯ อีกทั้งดำเนินการสำรวจเบื้องต้นร่วมกับ
 ศูนย์คุณธรรม ชุมชนซึ่งคัดเลือกมาวิจัยเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านของ
 จังหวัดเชียงรายและขอนแก่นจังหวัดละ 1 หมู่บ้าน โดยพิจารณาถึงการมี
 คุณสมบัติเด่นในการนำคุณธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างความ
 มั่นคงในมนุษย์และความเข้มแข็งของชุมชน ตลอดจนสร้างกระบวนการ
 เรียนรู้ / ถ่ายทอด บนพื้นฐานความเอื้ออาทรกันระหว่างสมาชิกในชุมชน
 และ / หรือประสานเป็นเครือข่ายกับองค์กร/ชุมชนภายนอก ภายใต้เงื่อนไข
 สังคมคุณธรรม (ประเวศ วะสี, 2549 : 6) 8 ประการ กล่าวคือ

- 1) เป็นสังคมที่ไม่ทอดทิ้งกัน
- 2) มีสัมมาชีพเต็มพื้นที่ และเศรษฐกิจพอเพียง
- 3) อนุรักษ์ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อนุรักษ์และใช้ทรัพยากร
 อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน
- 4) เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคน
- 5) มีความเป็นธรรมทางสังคม
- 6) มีสันติภาพ สามารถใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง
- 7) มีการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง
- 8) มีความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและประชาสังคม

การวิจัยรายกรณีในหลายพื้นที่ (Multi-site Case Studies) ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้อาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในชุมชนระดับรากหญ้า ซึ่งมีความแตกต่างกัน ทั้งบริบททางสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม 2 กรณีศึกษา คือ

- 1) ชุมชนบ้านทรงธรรม (นามสมมติ) ตำบลทับเต่า อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย
- 2) ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม (นามสมมติ) ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยคน 4 กลุ่มหลัก ได้แก่

1. ผู้นำ อย่างเป็นทางการด้านการปกครอง (ตามระบบการปกครองของกระทรวงมหาดไทย) ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ตลอดจนองค์กรปกครองท้องถิ่นแบบอื่น ๆ
2. ผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำกลุ่ม/องค์กรทางอาชีพหรือผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพในชุมชน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
3. ผู้นำโดยตำแหน่งของสถาบันหลักในชุมชน ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน เจ้าอาวาสวัด เกษตรตำบล พัฒนาการ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ผู้นำการเสริมสร้างคุณธรรมในครอบครัว
4. ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาคุณธรรมในชุมชนที่ชาวบ้านระบุชื่อซ้ำกัน มากจากการทำสังคมมิติ (Sociogram)

หมายเหตุ: ชื่อวัด หมู่บ้าน และบุคคลที่ปรากฏในงานวิจัยเป็นนามสมมติ

(ในส่วนของแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ละเอียดสมบูรณ์ ผู้วิจัยได้ประมวลไว้ในรายงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์ หรือที่ <http://www.moralcenter.or.th>)

บทที่ 1

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ประมวลเฉพาะแนวคิดและทฤษฎีสำคัญเกี่ยวกับ “รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน” ดังนี้

1. แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม
2. แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้
3. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้

แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้กำหนดกฎเกณฑ์สำคัญที่จะส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐเพิ่มขึ้น คุณธรรมจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการจัดระเบียบสังคม ให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

ทัศนะที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม มีอยู่หลายด้าน ดังนี้

1. ทัศนะทางพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยมเกิดขึ้นในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) โดยพระสมณโคดมเป็นศาสดา ผู้ประกาศปรัชญาในแนวคิดนี้เน้นหลักธรรมที่เป็นสัจธรรม โดยเฉพาะในการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล

หลักธรรมที่เป็นหัวใจพุทธศาสนาที่นำมาสั่งสอนมี 3 ประการ (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2506 : 180-205) คือ

- 1) ให้เว้นความชั่วทั้งปวง
- 2) ให้ทำความดี
- 3) ให้ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์

ในหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าสมณโคดมได้นำมาประกาศเป็นคุณธรรมที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันได้ทั้งหมด หมายถึง การปฏิบัติตามธรรมข้อใดข้อหนึ่งย่อมเกี่ยวข้องได้ข้อธรรมอื่นตามมา เป็นแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่กำหนดข้อประพฤติปฏิบัติทางกายและทางจิตใจโดยเริ่มตั้งแต่สิ่งที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานทางการกระทำทางกายไปสู่ขั้นสูงที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติทางความคิดที่มุ่งสู่ความบริสุทธิ์หลุดพ้นทางจิตใจ

ในหลักจริยศาสตร์ของศาสนาพุทธมี 3 ชั้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2506 : 180-205) กล่าวคือ

จริยศาสตร์ชั้นมูลฐาน ประกอบด้วยศีล 5 ธรรม 5 ได้แก่

- 1) เว้นจากการเบียดเบียนทำร้ายชีวิตสัตว์หรือมนุษย์ (เป็นศีล) มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ และมนุษย์ (เป็นธรรม)
- 2) เว้นจากการลักฉ้อทรัพย์ (เป็นศีล) เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ประกอบอาชีพสุจริต (เป็นธรรม)
- 3) เว้นจากการประพฤติดินในกาม (เป็นศีล) สำรวมในกาม (เป็นธรรม)
- 4) เว้นจากการพูดปด (เป็นศีล) พูดจริง (เป็นธรรม)
- 5) เว้นจากการเสพดื่มสุราเมรัย (เป็นศีล) มีสติ สำรวมระวัง (เป็นธรรม)

จริยศาสตร์ชั้นกลาง ประกอบด้วยคุณธรรม 10 ประการ ได้แก่
 กาย 3 ข้อ คือ

- 1) เว้นจากการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ หรือเบียดเบียนทำร้ายชีวิต
- 2) เว้นจากการลักทรัพย์
- 3) เว้นจากการประพฤตินิโคตในกาม ฯลฯ

วาจา 4 ข้อ คือ

- 1) เว้นจากการพูดปด
- 2) เว้นจากการพูดยุยงให้แตกร้างกัน
- 3) เว้นจากการพูดคำหยาบ
- 4) เว้นจากการพูดเหลวไหล เพื่อเจ้อ ฯลฯ

ทางใจ 3 ข้อ คือ

- 1) ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน
- 2) ไม่คิดปองร้ายผู้อื่น หรือคิดให้เขาถึงความพินาศ
- 3) ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมโดยมีความเห็นถูกต้อง (ว่าทำ
 ดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มารดาบิดามีคุณ เป็นต้น)

จริยศาสตร์ชั้นสูงประกอบด้วยอริยมรรค แปลว่า ทางอันประเสริฐ
 หรือทางสายกลาง มี 8 ประการ ได้แก่

- 1) ปัญญาอันเห็นชอบ คือ อริยสัง 4
- 2) ดำริชอบ คือ ดำริออกจากกาม ดำริในการไม่ปองร้าย / ไม่
 พยาบาท ดำริในการไม่เบียดเบียน
- 3) เจรจาชอบ คือ เว้นวิจุกจริต 4 ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียดหรือ
 ยุยงให้แตกร้าง ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้อ
- 4) ทำการงานชอบ คือ เว้นจากกายทุจริต 3 ไม่ฆ่าสัตว์หรือมนุษย์
 ไม่ลักฉ้อทรัพย์ ไม่ประพฤตินิโคตในกาม

5) เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด ไม่หาเลี้ยงชีพในทางที่ผิดที่มีโทษ ประกอบอาชีพชอบธรรม

6) เพียรชอบ คือ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว

7) ระวังชอบ คือ ระวังในสติปัญญา 4 ตั้งสติพิจารณาร่างกาย เวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์ ตลอดจนไม่ทุกข์ไม่สุข) จิต และธรรม ให้รู้เท่าทัน เห็นทั้งความเกิดดับ

8) ตั้งใจไว้ชอบ คือ เจริญในฉันททั้ง 4 การทำจิตใจให้สงบเป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ ที่เรียกว่าได้ฉันท 4 กุศลมูล เป็นรากเหง้าที่จะก่อให้เกิดคุณธรรม สาเหตุของความเป็นคนดี (อโลภะ อโทสะ อโมหะ)

นอกจากนี้ วศิน อินทสระ (อ้างถึงในสำนักเสริมสร้างวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงาน ก.พ., 2536 : 18-22) ได้นำเสนอ "คุณธรรม" ตามทัศนะของนักคิดต่างๆ หลายท่านด้วยกัน อาทิ

ทัศนะของ Socrates (ช่วงก่อนค.ศ.469-399)

ปรัชญาเมธีผู้ยิ่งใหญ่ กล่าวว่า คุณธรรม คือ ความรู้ (Virtue is Knowledge) ถ้าบุคคลรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติของความจริงแล้ว เขาจะไม่พลาดจากการประกอบกรรมดี เขาจะไม่ทำความชั่ว เพราะความไม่รู้นั่นเองทำให้เขาต้องทำความชั่ว ความเขลาเป็นความชั่วร้าย พอๆ กับความรู้เป็นคุณธรรมหรือเป็นคนดี ไม่มีใครตั้งใจทำความผิด (No one intentionally does wrong) ที่เขาทำผิดเพราะเขาไม่รู้ แม้ความเป็นคนพอประมาณโดยไม่รู้ (ว่านั่นคือความพอดี) ก็เป็นความไม่พอดีอย่างหนึ่ง ความเป็นผู้กล้าหาญโดยไม่รู้จักความกล้าหาญก็เป็นความขลาดอย่างหนึ่ง

ดังนั้น ตามทัศนะของ Socrates แล้ว ความรู้ก่อให้เกิดสาระของคุณธรรม บุคคลไม่เคยทำความผิดทั้งๆ ที่รู้เลย ส่วนคนมีคุณธรรมในทัศนะของ Socrates คือ คนที่มีนิสัยอันดีงามในการทำหน้าที่ คนมีคุณธรรม เป็นผู้รักหน้าที่ของตนและทำหน้าที่ที่เขาทำอย่างดี เพราะฉะนั้นคุณธรรมก็คือ คุณภาพแห่งอุปนิสัยอันแสดงออกให้เห็นโดยการกระทำ คุณธรรมกับ ความสุข (Virtue and Happiness) โดยธรรมชาติแล้วคนต้องการมีความสุข ด้วยเหตุนี้คนจึงทำความดี เพราะความดีเป็นอันเดียวกับความสุข

คราวนี้ สมมติว่ามีบุคคลสองพวก พวกหนึ่งทำความผิดทั้งๆที่รู้ อีกพวกหนึ่งทำความผิดโดยไม่รู้ ในสองพวกนี้ Socrates ก็ยังยกย่องพวก ที่ทำผิดทั้งๆที่รู้ ว่าดีกว่าพวกทำผิดเพราะไม่รู้ เพราะแม้ทำผิดเขาก็ยังรู้ว่า ผิด

ทัศนะของ Plato (ช่วงก่อนค.ศ.427-347)

Plato เห็นว่ามีคุณธรรมที่สำคัญอยู่ 4 ประการ เรียกว่า Cardinal Virtues เป็นคุณธรรมพื้นฐานซึ่งรองรับคุณธรรมอื่นไว้ทั้งหมด คือ

1) ปัญญา (Wisdom) หรือปรัชญาญาณ ปัญญาที่เป็นคุณธรรมที่ รวมเอาคุณธรรมอื่นๆด้วย เหตุนี้ปัญญาจึงเป็นรากฐานของคุณธรรมทั้งหมด

2) ความกล้าหาญ (Courage) ความกล้าหาญเป็นคุณธรรมที่จำเป็น ในการป้องกันชีวิตของเราให้หลุดพ้นจากสิ่งชั่วร้าย

3) ความรู้จักประมาณ (Temperance) บุคคลผู้รู้จักประมาณสามารถ ควบคุมประสาทสัมผัสของเขา

4) ความยุติธรรม (Justice) ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมทางสังคม ที่ได้รวบรวมเอาคุณธรรมทางสังคมทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกัน

Plato ถือว่าปัญญาสำคัญที่สุด โอบอ้อมเอาคุณธรรมอื่นๆไว้ด้วย ทำนองเดียวกันที่พระพุทธเจ้าทรงถือเอาความไม่ประมาทเป็นธรรมะสำคัญที่สุดเกินกว่าธรรมะทั้งปวง โอบอ้อมเอาคุณธรรมอื่นไว้ทั้งหมด โดยให้ทัศนะว่า คุณธรรมมีจุดมุ่งหมายในตัวเอง คือ เราประพฤติความดีเพื่อความดี เราเป็นคนดีมิใช่เพื่อความสุขแต่เพื่อความดีนั่นเอง คุณธรรมตามทัศนะของ Plato หมายถึง คุณงามความดี 2 ชนิด คือ

1) คุณค่าทางสติปัญญา รวมทั้งความรู้ทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ อันเป็นส่วนของวิญญานที่มีเหตุผล

2) คุณธรรมทางศีลธรรม อันเป็นส่วนของวิญญานที่ไม่มีเหตุผล แต่เป็นส่วนที่มีจิตสำนึกของวิญญานมีความสัมพันธ์กับเหตุผล

จะเห็นได้ว่า ปัญญาในที่นี้หมายเอาปัญญาทางธรรมหยั่งเห็นหน้าที่และบำเพ็ญกิจเกี่ยวกับหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ เป็นปัญญาเชิงปฏิบัติ อันกินความไปถึงการกระทำอันเกี่ยวกับศีลธรรมทั้งหมด

Aristotle (ช่วงก่อนค.ศ.384-322)

Aristotle รับคุณธรรม 4 ประการของ Plato แต่เน้นความรับผิดชอบ เพราะถือว่าคุณธรรม คือ ความพอดีพองาม ไม่เอียงสุดไปด้านใดด้านหนึ่ง ตามทัศนะของ Aristotle คุณธรรม คือ นิสัยในการเลือก วิธีสัมพัทธ์ซึ่งปัญญาชนสามารถตัดสินใจได้โดยเหตุผล

วิธีสัมพัทธ์ (Relative Mean) หมายความว่า คุณธรรมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมเป็นเรื่อยๆไป หาได้มีความตายตัวใดๆไม่ การปฏิบัติให้เหมาะสมในเรื่องนั้นๆคือคุณธรรม อะไรเหมาะสมอย่างไรปัญญาชนย่อมพิจารณาตัดสินใจได้โดยอาศัยเหตุผลเป็นทางดำเนิน ตามธรรมดาด้านโลก

แห่งความเป็นจริงมีปัญหาข้อขัดแย้งมากมายในการปฏิบัติภารกิจต่างๆ ความเหมาะสมในการดำเนินนั้นแหละคือคุณธรรม การกระทำอย่างเดียวกันอาจเป็นคุณหรือโทษได้สุดแล้วแต่เหตุปัจจัยและสภาวะแวดล้อมหรือความเหมาะสมไม่เหมาะสมอย่างไร มีเหตุผลเพียงพอหรือไม่ในการกระทำนั้น ตัวอย่าง การฆ่าท้อคน บุคคลผู้หนึ่งมีเจตนาฆ่าคนให้ตายจึงฆ่าท้อเขา ผู้ถูกฆ่าจะตายหรือไม่ก็ตามแต่การกระทำนั้นไม่เป็นคุณธรรม แต่หมอใช้มีดเล่มเดียวกันใช้ห้องเดียวกัน ฆ่าท้อคนด้วยเจตนาจะให้เขาหายโรคในท้อ เขาจะหายหรือจะตายก็ตาม การกระทำนั้นเป็นคุณธรรม

John Dewey (ช่วงค.ศ.1859-1952)

John Dewey ได้กล่าวว่า คุณธรรมจริยธรรม คือ หลักความประพฤติที่มีการฝึกอบรมให้เป็นความประพฤติของพลเมืองดี โดยเน้นที่รายบุคคลเท่ากับที่ตระหนักถึงผลทางสังคมที่จะดำรงรูปแบบของสังคมนั้น ดังนั้นหลักจริยธรรมจึงไม่มีใครคนใดคนหนึ่งผูกขาดการตัดสินใจ ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ ไม่สร้างรูปแบบเฉพาะผูกขาดหรือวิถีชีวิตเพียงอย่างเดียว หนึ่ง การแปลความหมายคุณธรรมในชีวิตสังคมซึ่งเต็มไปด้วยการเร่รุดหน้าที จะสร้างลักษณะนิสัยของบุคคลโดยเน้นความสำคัญในด้านจิตใจในการจัดจริยศึกษา

กล่าวโดยสรุป ทักษะของนักคิดที่มีต่อคำว่า “คุณธรรม” มีความแตกต่างหลากหลายตามบริบท ความคิดความเชื่อของแต่ละสำนักคิด ซึ่งพอที่จะสรุปได้ 5 ประการ คือ

- 1) ปัญญา
- 2) ความกล้าหาญ

- 3) ความรู้จักประมาณ
- 4) ความยุติธรรม
- 5) คำเนืงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับของคนส่วนใหญ่ / ความเป็นพลเมืองดี ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงความหมายของคุณธรรมตามทัศนะของนักคิดต่างๆ

คุณธรรม	ทัศนะของนักคิด				
	พระพุทธเจ้า	Socrates	Plato	Aristotle	John Dewey
1. ปัญญา	- วิชา 1) รู้ด้วยการอบรมตนเองถึงขนาด (ภาวนามัยปัญญา) 2) รู้ด้วยการฟัง (สุตมย-ปัญญา) และ 3) การคิด (จินตมย-ปัญญา) - ความไม่ประมาทเป็น ธรรมชาติที่สำคัญที่สุด	ความไม่รู้ นั่นเอง ทำให้เขา ต้องทำ ความชั่ว	ปัญญา (ปรัชญาญาณ) เป็นรากฐาน ของคุณธรรม ทั้งหมด	วิธีสัมพัทธ์ (Relative Mean) ผ่านการคิด พิจารณา เปรียบเทียบกัน ในมิติความต่าง เวลา เหตุผล และ ต่างกลุ่ม	หลักความ ประพฤติ ที่มีการ ฝึกอบรม
2. ความกล้าหาญ	เวลาวัชชกรคุณธรรม (ธรรมทำความกล้าหาญ) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "วิสารธรรม ๗" ความเชื่อต่อเหตุผลที่ประกอบด้วยศรัทธา มีวิจารณ์ญาณด้วยเหตุผล เป็นผู้ศึกษา มากและรอบรู้ สิ่งที่ควรรู้	ความเป็น ผู้กล้าหาญ โดยไม่รู้จัก ความ กล้าหาญ ถือเป็น ความ เขลา	ป้องกันชีวิต ของเราให้ หลุดพ้นจาก สิ่งชั่วร้ายใจ		

คุณธรรม	ทัศนะของนักคิด				
	พระพุทธเจ้า	Socrates	Plato	Aristotle	John Dewey
3. ความรู้จักประมาณ	- มัชฌิมาปฏิปทา - อริยมรรคมีองค์ 8 - สันโดษ (ยินดีตามมี ยินดีตามได้ ยินดีตามควร)	ความเป็นคนพอประมาณ โดยไม่รู้ว่านั่นคือความพอดี	ความพอประมาณ (รู้จักประมาณ) สามารถควบคุมประสาทสัมผัส	ความพอดี พองาม ไม่เอียงสุดไปด้านใดด้านหนึ่ง	
4. ความยุติธรรม	- ความยึดหลัก ถือหลัก รักษาหลักที่เที่ยงตรงแน่นอนถูกชอบ (ความสัตย์ ความเที่ยงธรรม ความหยิ่งรู้) - การละอคติ 4 (ลำเอียงเพราะรักหรือรักใคร่ ลำเอียงเพราะชังหรือไม่ชอบ ลำเอียงเพราะขลาด ลำเอียงเพราะเขลาหรือกลัว)		เป็นคุณธรรมทางสังคม		
5. คำหนึ่งถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับของคนส่วนใหญ่หรือชุมชน	อุปทานิยมธรรม (ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม) - การประชุมในทางที่ชอบ ก่อปรด้วยสารประโยชน์ - ความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน		เป็นส่วนที่มีจิตสำนึกของวิญญาณ มีความสัมพันธ์กับเหตุผล	ให้เป็นความประพฤติของพลเมืองดี	

ทั้งนี้ ความยุติธรรมที่กล่าวถึง เป็นการกระจายสิทธิและหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่มีความเป็นสากลที่คนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกสถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้ง และเป็นอุดมคติ

ความหมายของคุณธรรม

ในต่างประเทศมีนักการศึกษาและนักจิตวิทยาได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ดังนี้

Walter and Others (1966 : 801) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า คุณธรรมเป็นคุณภาพทางศีลธรรมเฉพาะอย่าง หรือนิสัยที่ดี

Good (1976 : 641) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ 2 ประการ ดังนี้

1) คุณธรรม หมายถึง ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำจนเคยชิน

2) คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม

Longman (1978 : 1226) ได้ให้ความหมายของคุณธรรม ไว้ 2 ประการ ดังนี้

1) คุณธรรม หมายถึง ความดี ความสง่า และความมีคุณค่าของนิสัยซึ่งแสดงออกโดยการประพฤติที่ถูกต้อง

2) คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่ดีของอุปนิสัยของการประพฤติ นอกจากนี้ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้กำหนดความหมายของคำว่า "คุณธรรม" ไว้อย่างมากมายหลายความหมาย อาทิ

ประวิณ ธน นคร (2526)

ได้กล่าวถึงคุณธรรมว่า ผู้กระทำความดีเฉพาะหน้าชั่วคราว ยังไม่แน่ใจว่าจะเป็นผู้มีคุณธรรม ต้องเป็นผู้มีความเคยชินประพฤติดีด้วยความรู้สึกในทางดีงามจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีคุณธรรม หรืออาจสรุปได้ว่า คุณธรรม คือ ความดีงามในจิตใจซึ่งทำให้เคยชิน ประพฤติดีเป็นผู้มีคุณธรรม คือ ผู้มีความเคยชินประพฤติดีด้วยความรู้สึกในทางดีงาม

วสิน อินทสระ (2529)

ได้อธิบายว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน หรือคุณธรรมก็คือ คุณภาพแห่งอุปนิสัยอันแสดงออกให้เห็น โดยการกระทำ

ประภาศรี สีหอำไพ (2535)

ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม คือ สภาพของคุณงามความดีภายในบุคคล ทำให้เกิดความชื่นชมยินดี มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขชั้นสมบูรณ์ คือ ความสุขใจ ผลิตผลของความดีเป็นธรรมชาติที่กล่าวได้ว่า ทำดีได้ดี ใจที่เป็นสุข คือ ใจของคนดี คำว่าใจดีคือใจที่มีแต่จะให้ ให้ความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ความเข้าใจในคุณความดีเป็นกฎเกณฑ์สากลซึ่งเป็นที่ยอมรับตรงกันทุกชาติ ความดีจึงเป็นความไม่เบียดเบียนทำร้ายทำลายกัน ไม่ขัดแย้งรังแกกัน ไม่ก่อสงครามวิวาทบาดหมางกัน หรือในอีกความหมายหนึ่งกล่าวว่า คุณธรรม คือ หลักธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกผิดชอบชั่วดีในศีลธรรม มีคุณงามความดีภายในจิตใจอยู่ในขั้นสมบูรณ์อันเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุข ความยินดี การกระทำ

ที่ดีย่อมมีผลิตผลของความดี คือ ความชื่นชมยกย่อง ในขณะที่การกระทำช่วยยอมนำความเจ็บปวดมาให้ การเป็นผู้มีคุณธรรม คือ การปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่ตั้งงาม ความเข้าใจเรื่องการทำดีมีคุณธรรมในกฎเกณฑ์สากลที่ตรงกัน

พระเมธีธรรมาภรณ์ (พระประยูร รัชมัจฉิตโต) (2536)

ได้อธิบายคำว่า “คุณธรรม” ในการฝึกอบรมข้าราชการหลักสูตรตัวครูวิทยากรจริยธรรมว่า คุณธรรมเป็นเรื่องของความจริงแท้ หรือสัจธรรม คุณธรรมทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติดี ทำให้เกิดการรักษาศีล ซึ่งตรงกันข้ามกับกิเลสที่ทำให้เกิดการละเมิดศีล คุณธรรมนั้นเป็นตัวหลักและกระจายออกเป็นจริยธรรมและจรรยาบรรณ

จากความหมายต่างๆ ข้างต้นที่เกี่ยวกับ “คุณธรรม” และ “จริยธรรม” จะเห็นได้ว่าทั้งสองคำนี้มีความหมายแตกต่างกัน แต่พบว่าคุณธรรมและจริยธรรมมักจะใช้ปนกันในความหมายที่คล้ายกัน ในขณะที่คำว่า “จริยธรรม” จะมีความหมายเป็นไปในลักษณะของรูปธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติ ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 อ้างถึงใน rirs3.royin.go.th/riThdict) ได้ให้ความหมายว่า “ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ ศีลธรรม กฎ ศีลธรรม” ส่วน “คุณธรรม” ก็มีความหมายไปในทางนามธรรม คือ เป็นสภาพหรือสภาวะของคุณงามความดีที่อยู่ในจิตใจมนุษย์

กอบกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 อ้างถึงใน rirs3.royin.go.th/riThdict) ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ว่า “สภาพคุณงามความดี” เป็นคุณลักษณะของการมีค่านิยมทางศีลธรรมอย่างสูง ความยอดเยี่ยมทางศีลธรรม ความดี ความถูกต้อง ความสามารถแยกสิ่งถูกสิ่งผิด การมีความรู้ ความเข้าใจและการปฏิบัติตามหลักการทาง

ศีลธรรมและจริยธรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นอุปนิสัยอันดีงามที่มีอยู่ในจิตใจในทางถูกต้องดีงามของมนุษย์ ที่เกิดจากความเพียรพยายามและประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นความเคยชิน ซึ่งเป็นภาวะนามธรรมที่สั่งสมอยู่ในจิตใจ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2546 : 102; ทิศนา แชนมณี, 2546 : 4; Good, 1973 : 641; กীরติ บุญเจือ, 2519 : 82; ยนต์ ชุ่มจิต, 2526 : 35; สำนักงานพัฒนาคุณธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2532; วติน อินทรสระ, 2536 : 106, 113 และธีรรัตน์ กิจจารักษ์, 2542 : 6)

เนื่องจากคุณธรรมเป็นบุคลิกภาพที่ต้องมีการฝึกฝน อบรม ขัดเกลาหล่อหลอม เพื่อให้มุ่งประพฤติดี สามารถเผชิญปัญหาทางคุณธรรมและตัดสินใจเลือกปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม การตัดสินใจชั้นต่างๆ อันเป็นผลผลิตของประสบการณ์ในการปฏิบัติต่อกัน ซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้ในส่วนบุคคลมากกว่าตัดสินใจไปตามวัฒนธรรมประเพณี หรือตามกฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่สังคมกำหนดไว้ โดยหลักคุณธรรมเป็นไปตามหลักสากล พุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า “คุณธรรม” ในทางปฏิบัตินั้น ยังมีการนำไปใช้ควบคู่กับคำที่มีความหมายและมีการใช้ใกล้เคียงกันอย่างมากเสมือนทดแทนกันได้ นั่นก็คือ จริยธรรม และค่านิยม

ในขณะที่ “จริยธรรม” เป็นการแสดงออกทางการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนคุณธรรมภายในให้เห็นเป็นรูปธรรมทางกาย วาจา ใจ หรือการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์ของตนเอง และส่วนรวมหรือผู้อื่นซึ่งอยู่ร่วมกันในสังคม (ชิตติยา กรรณสูต, 2547 : 10-1; ทิศนา แชนมณี, 2546 : 4; ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, 2534 อ้างถึงใน สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา, 2543 : 7)

“ค่านิยม” เป็นหลักการ แนวคิด หรือความเชื่อที่บุคคลยึดถือเป็นคุณค่า หรือแนวทางในการตัดสินใจและการดำรงชีวิต หากค่านิยมที่แต่ละบุคคลยึดถือเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตตรงกันเป็นจำนวนมาก สิ่งนั้นก็กลายเป็นค่านิยมของสังคม (ทิตินา แชมมณี, 2546 : 4)

จะเห็นได้ว่า การที่จะวินิจฉัยว่าบุคคลใดมีคุณลักษณะที่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนการคิดในทางที่ถูกต้องดีงาม มีคุณประโยชน์ทั้งตนเองและส่วนรวม สามารถควบคุมตนเองในการประพฤติปฏิบัติและการปรับตัวเพื่อความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขในสังคมมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมต้องพิจารณาโดยรวมว่าบุคคลนั้นมีอุปนิสัยและการประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร ดำรงตนอยู่ในกรอบของกฎหมายและศีลธรรมเพียงใด เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ การงานและต่อสังคมอย่างไร และเป็นผู้ที่ยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรมเพียงใด

แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลมีนัยของการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างถาวรเกิดขึ้นในตัวผู้เรียนรู้ จากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคลในเรื่องของการคิดวิเคราะห์ การตั้งคำถาม และการหาคำตอบ ซึ่งไม่อาจมองเห็นหรือสังเกตได้โดยตรง แต่จะสังเกตเห็นได้จากการปฏิบัติหรือผลจากการกระทำ โดยอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อตัวเอง เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเอง หรือเพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งนอกตัวในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยมีกระบวนการอยู่ 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย

- 1) รู้ว่ามีงานที่จะต้องทำหรือปัญหาที่จะต้องแก้
- 2) ตั้งเป้าหมายของงาน
- 3) จัดระบบรวบรวมสาระและกระบวนการที่เกี่ยวข้อง
- 4) ฝึกปฏิบัติภายใต้เงื่อนไขหรือสภาพการณ์ที่พึงพอใจและเป็นสุข
- 5) พัฒนาความสามารถที่คงที่และความรู้ที่ชัดเจนถึงแก่น

วิธีการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์จึงมีลักษณะ

- 1) เรียนรู้จากประสบการณ์สำหรับการเรียนรู้ เช่น การลองผิดลองถูก การลงมือกระทำจริง การแลกเปลี่ยนความรู้ / ประสบการณ์ ฯลฯ
- 2) การถ่ายทอดความรู้แก่คนรุ่นหลัง
- 3) อาศัยพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์
- 4) ครูพักลักจำ
- 5) เรียนรู้อย่างเป็นระบบจากการศึกษา การฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างๆ
- 6) เรียนรู้จากการมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในชุมชนหรือการเรียนรู้เป็นกลุ่ม
- 7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงวิธีการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์

วิธีการเรียนรู้	แหล่งอ้างอิง			
	Knowles and Houle	เอกวิทย์ ณ ถลาง	ปฐมนิคมานนท์	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
1) เรียนรู้จากประสบการณ์สำหรับการเรียนรู้ เช่น การลองผิด ลองถูก การลงมือกระทำจริง การแลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ ฯลฯ	/	/	/	/
2) การถ่ายทอดความรู้แก่คนรุ่นหลัง		/	/	/
3) อาศัยพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์		/		
4) ครูพักลักจำ		/		
5) เรียนรู้อย่างเป็นระบบจากการศึกษา การฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างๆ				/
6) เรียนรู้จากการมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในชุมชนหรือการเรียนรู้เป็นกลุ่ม				/
7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม		/	/	/

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย, 2549

ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อกับการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ กล่าวคือ

- 1) ผู้เรียนรู้สีกอยากจะเรียน
- 2) สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้
- 3) เป็นเป้าหมายของตนเอง
- 4) ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในกระบวนการเรียนรู้
- 5) กระบวนการเรียนรู้สอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้เรียน
- 6) มีความก้าวหน้าในการเรียนรู้
- 7) ความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติ เช่น เน้นหลักธรรมคำสอน

ศีล และวัตรปฏิบัติ

- 8) การกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้
- 9) ผู้เรียนได้รับการสนับสนุน
- 10) ภาวะเศรษฐกิจหรือการทำมาหากิน
- 11) การทำงานระบบกลุ่ม
- 12) การศึกษา การฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างๆ
- 13) ผู้ทรงภูมิปัญญา
- 14) ความพร้อมที่จะเรียนเป็นจุดหลักของการพัฒนา ดังปรากฏ

รายละเอียดในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ของมนุษย์

ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง	แหล่งอ้างอิง			
	Knowles and Houle	เอกวิทย์ ณ ถลาง	ปฐมนิกานันท์	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
1) ผู้เรียนรู้สักร้อยากจะเรียน	/	/	/	/
2) สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้	/	/	/	/
3) เป็นเป้าหมายของตนเอง	/		/	/
4) ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในกระบวนการเรียนรู้	/	/	/	
5) กระบวนการเรียนรู้สอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้เรียน	/	/		/
6) มีความก้าวหน้าในการเรียนรู้	/		/	
7) ความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติ		/		/
8) การกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้		/		/
9) ผู้เรียนได้รับการสนับสนุน			/	
10) ภาวะเศรษฐกิจหรือการทำมาหากิน			/	
11) การทำงานระบบกลุ่ม			/	
12) การศึกษา การฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างๆ				/
13) ผู้ทรงภูมิปัญญา				/
14) ความพร้อมที่จะเรียนเป็นจุดหลักของการพัฒนา	/			

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย, 2549

จะเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ทางธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรม เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมอันหนึ่งที่เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้

การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นพื้นฐานการสร้างทัศนคติที่ดีที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผล เพื่อเสริมสร้างให้เกิดคุณลักษณะทางจิตใจ แล้วนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทางพฤติกรรม ภายใต้ทฤษฎีการปลูกฝังและสังคมกรรมหรือสังคมประกิตในระดับบุคคล รวมถึงในระดับชุมชนโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งพอที่จะจำแนกเป็น 3 แนวทางใหญ่ๆ คือ

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของบุคคล (Psycho-analytic Theory)

กล่าวถึงจริยธรรมกับมโนธรรม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใดก็จะเรียนรู้ความรับผิดชอบชั่วดีจากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้น จนมีลักษณะพิเศษของแต่ละสังคมที่เรียกว่าเอกลักษณ์ เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำชั่วแล้วรู้สึกเกิดหิริโอตตัมปะ ละอายใจตนเอง ถือว่าได้รับการลงโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วจึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีกโดยไม่ต้องมีสิ่งควบคุมจากภายนอก (พระราชวรมุนี, 2518 : 71)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

อธิบายการเกิดของจริยธรรมว่าเป็นกระบวนการสังคมประกิต (Socialization) โดยการซึมซับกฎเกณฑ์ต่างๆ จากสังคมที่เติบโตมา

รับเอาหลักการเรียนรู้เชื่อมโยงกัน หลักการเสริมแรงและการทดแทนสิ่งเร้า (Stimulus Substitution) รับแนวคิดของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบ โดยยึดถือว่าการเรียนรู้คือการสังเกตเลียนแบบจากผู้ใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจ คือ เป็นที่รักที่ยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบเพื่อเป็นพวกเดียวกัน (ชำเลื่อง วุฒิจันทร์, 2524 :140-142)

3. ทฤษฎีการพัฒนาทางด้านสติปัญญา (Cognitive Theory)

จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรม จึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ

นอกจากนี้ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม มีทฤษฎีต่างๆ ที่ได้ปรากฏขึ้นเพื่อการจัดค่าของการพัฒนาทางคุณธรรมและจริยธรรมไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีของ Piaget

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ Piaget, J.X กล่าวว่ “จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ” การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของมนุษย์มี 3 ขั้นตอน คือ

1) ขั้นก่อนจริยธรรมยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้จากประสาทสัมผัส และมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นต้น

2) ขั้นเชื่อฟังคำสั่ง เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ มี

การคิดก่อนปฏิบัติการตามคำสั่ง ซึ่งในขณะแรกเริ่มจะไม่คำนึงถึงเหตุผลของคำสั่งนั้น

3) ชั้นยึดหลักแห่งตน เกิดหลักความคิด มีพัฒนาการทางสติปัญญาสูงขึ้นตามประสบการณ์ทางสังคม คลายความเกรงกลัวอำนาจภายนอก เริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น

2. ทฤษฎีของ Lawrence Kohlberg

Kohlberg เป็นนักการศึกษาด้านจริยธรรม เป็นผู้นำทฤษฎีจริยศึกษาสังเคราะห์ ได้นำเอาความรู้ทางปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา และศึกษาศาสตร์ มาประกอบกันขึ้นเป็นทฤษฎีบูรณาการ (Integrated Theory) Kohlberg ได้วิเคราะห์หลักพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 6 ลำดับขั้น (Moral Development) ที่อาจนำไปใช้ในรูปแบบต่างๆที่จะเลือกได้ในสถานการณ์ของการพิจารณาสิ่งที่เป็นคุณธรรม มีดังต่อไปนี้

1) การเชื่อฟังการลงโทษ (Obedience and Punishment) พิจารณาในด้านประเด็นของการถือเอาอัตราของตัวเองเป็นใหญ่

2) การแสวงหารางวัล (Exchange) เป็นเป้าหมายตามลักษณะเฉพาะรายบุคคล และการแลกเปลี่ยนกันอย่างเสมอภาคที่ตกลงกัน เพื่อจะยอมรับความคิดเห็นของกันและกันในสังคมเพื่อแสวงหารางวัล

3) การทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น (Conformity) ความสัมพันธ์และการทำตามรูปแบบตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ เป็นการแลกเปลี่ยนกันในความคาดหวัง การติดต่อประสานงานและความศรัทธา ยึดมั่น ไว้วางใจต่อผู้อื่น โดยการปฏิบัติที่ติดงอมต่อกันตามบทบาทและหน้าที่ของตน

4) การทำตามหน้าที่ในสังคม (Social System) ระบบสังคม และ

ความมีสติรับผิดชอบที่จะให้มีการดำเนินการตามหน้าที่ที่ตนกระทำในสังคมนั้น เพื่อรักษาระเบียบทางสังคมและทำหน้าที่ของสังคม จึงต้องรักษาสถาบันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นโดยส่วนรวม

5) การทำตามกฎเกณฑ์และข้อสัญญา (Contract) สิทธิพื้นฐานและพันธะสัญญาทางสังคมที่จะใช้กับประชาชนโดยส่วนรวม จะต้องยึดถือค่านิยมซึ่งมีมากมายแตกต่างกันไป รวมทั้งความคิดเห็นซึ่งมีอยู่เฉพาะกลุ่ม นำมารวมกันเป็นพันธะสัญญาของสังคมร่วมกัน

6) การยึดในมโนธรรมตามหลักสากล (Universal) หลักจริยธรรมสากลถือเป็นการแนะแนวทางให้มนุษย์ชาติกระทำตามข้อกำหนดของสังคมพื้นฐานของแต่ละแห่ง โดยภาพกว้างและลึก การถือเอาความเคารพนับถือในบุคคลอื่นเป็นจุดหมายมิใช่เป็นวิธีการ ความยุติธรรม คือ สัจธรรมไม่ขึ้นกับวัฒนธรรมเฉพาะแห่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น Kohlberg เห็นว่า จริยธรรมเป็นลักษณะประสบการณ์ และหน้าที่ที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์เป็นมาตรฐานความประพฤติในสังคม บุคคลจะพัฒนาความรับผิดชอบชั่วดี ใช้เหตุผลจนกระทั่งพัฒนาพฤติกรรมของตนเองให้มีความสัมพันธ์ในสังคมตามสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้องดีงาม (ประภาศรี สีหอำไพ, 2535 : 44-46)

3. ทฤษฎีของ Im Manuel Kant

ตามแนวคิดของ Kant มีความเห็นว่า ดี ชั่ว ผิด ถูก ที่เป็นศีลธรรมนั้นเป็นสิ่งถาวรตายตัว ค่าของจริยธรรมเป็นสิ่งที่มิจริงตายตัว จะถือเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้ ทฤษฎีนี้จะยึดถือกฎระเบียบเป็นหลักเกณฑ์มาตรฐาน การพิจารณาตัดสินคุณค่าจะทำไปตามหน้าที่ที่ระบุไว้

เป็นข้อกำหนดนั้น สิ่งที Kant เชื่อว่าเป็นการกระทำที่ดีนั้น ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ดีโดยปราศจากเงื่อนไข นอกจากการมีเจตนาที่ดี ดังนั้น การทำตามหน้าที่จึงเป็นเจตนาดี ไม่ใช่การกระทำตามแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณและความรู้สึกตามอารมณ์ปรารถนา แต่ทำตามเจตนาที่เกิดจากสำนึกในหน้าที่ การกระทำที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ถือว่าไม่ได้ทำตามหน้าที่ ผู้ทำตามหน้าที่ต้องไม่คำนึงถึงตนเองและคนใกล้ชิดชีวิตที่สมบูรณ์ คือ ชีวิตที่อยู่กับศีลธรรม ต้องทำตามหน้าที่โดยไม่คาดหวังผลไม่ว่าจะเป็นคุณหรือโทษ แต่ให้ทำตามเหตุผลคือกฎศีลธรรมปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยไม่ทำตนให้เหนือผู้อื่น มีอิสระจากกระแสอารมณ์ที่ผลักดันให้กระทำ คนที่เป็นอิสระคือคนที่หลุดพ้นจากกระแสของแรงขับด้วยความอยากได้ผลประโยชน์มา ขึ้นอยู่กับเหตุผลหรือปัญญา กฎศีลธรรมเป็นความถูกต้อง เป็นหลักสากล ถ้าเหตุผลเป็นสากลคนก็จะทำตามหลักสากลด้วย

ปรัชญาของ Kant มีจุดเด่นที่สุด คือ การสอนให้คนสำนึกในหน้าที่ สอนไม่ให้คนยกตัวเองเหนือกฎ ซึ่งเป็นกฎศีลธรรมที่ไม่มีข้อยกเว้นสำหรับใครได้แม้แต่ตนเอง ทุกคนมีค่าของตนเองเท่ากับผู้อื่น จุดหมายในการดำรงชีวิตค่อนข้างเป็นอุดมคติตายตัว ไม่ให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกของมนุษย์ แต่เคร่งครัดตายตัวในหลักจริยศาสตร์ จงใจให้เป็นกฎสากล โดยไม่ถือว่าผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำให้มามีส่วนในการตัดสินใจการกระทำว่าถูกหรือผิด Kant มองโลกในแง่เดียว คือคิดว่าคนมิได้มีชีวิตอยู่เพื่อความสุข แต่มีชีวิตอยู่เพื่อศีลธรรมอันบริสุทธิ์ การใช้ชีวิตตามเหตุผล หรือการใช้ชีวิตทางศีลธรรมทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์ (วิทย์ วิศทเวทย์, 2532 : 118-135)

4. ทฤษฎีของ Krathwohl Bloom and Masia

Krathwohl Bloom and Masia (1964) ได้กำหนดทฤษฎีจำแนกระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ (Affective Domain) ที่ครอบคลุมความสนใจ ทศนคติ ค่านิยม และลักษณะนิสัย โดยจัดลำดับขั้นตอนคุณลักษณะด้านความรู้สึกไว้ 5 ประการ ดังนี้

1) การรับรู้ (Receiving) เป็นจุดเริ่มต้นที่บุคคลจะเรียนรู้เรื่องต่างๆ และเกิดความรู้สึกต่อสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่ปรากฏ การรับรู้นี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย โดยถือปริมาณการรับรู้เป็นเกณฑ์ ดังนี้

- การสำนึก เป็นการเริ่มรู้สึกหรือสำนึกเกี่ยวกับลักษณะหรือเรื่องราวต่างๆ ที่มาเร้า

- การตั้งใจรับรู้ เป็นการใส่ใจสิ่งเร้านานพอสมควร แต่ยังไม่มีความคิดเห็น หรือประเมินตัดสินใจใดๆ เป็นเพียงการสังเกตเห็น

- การเลือกรับรู้ เป็นการรับรู้สิ่งเร้าโดยมีการจำแนกความแตกต่าง ยังไม่มีการประเมิน ใดๆ

2) การตอบสนอง (Responding) เมื่อบุคคลรับรู้เรื่องราวต่างๆ แล้วจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ตนรับรู้ ขั้นการตอบสนองแบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ดังนี้

- ยินยอมตอบสนอง เป็นการยอมรับหรือยอมปฏิบัติตาม

- สมัยครใจตอบสนอง เป็นความรู้สึกที่จะทำกิจกรรมนั้นด้วยความสมัยครใจ

- พอใจตอบสนอง เป็นการตอบสนองด้วยความรู้สึกเต็มใจ พอใจ มีความเพลิดเพลินสนุกสนานรื่นเริง

3. การเห็นคุณค่า (Valuing) เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการประเมิน

สถานการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ว่ามีประโยชน์หรือไม่อย่างไร การเห็นคุณค่านั้นจะเกิดขึ้นซ้ำๆ โดยมีการสะสมไว้อย่างรวดเร็ว พฤติกรรมการเห็นคุณค่าจะดูได้จากความแน่นอน ความคงเส้นคงวาสมาเสมอของการกระทำในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นย่อย ดังนี้

- การยอมรับคุณค่า เป็นการยอมรับด้วยความเชื่อที่ยังไม่ถาวร อาจเปลี่ยนแปลงได้ในคุณค่าของสถานการณ์หรือเรื่องราว
- ชื่นชมในคุณค่า เป็นการยอมรับในคุณค่าของสถานการณ์หรือเรื่องราว ถึงระดับที่แสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากติดตาม อยากเข้าไปร่วมผูกพัน
- ยึดมั่นในคุณค่า เป็นความเชื่อมั่นความแน่วแน่มั่นคงเกิดศรัทธาในเรื่องราวหรือเหตุการณ์ว่าควรทำตาม และพยายามหาโอกาสแสดงออก

4) การจัดระบบ (Organization) เป็นความรู้สึกรู้สึกที่เกิดจากบุคคลได้รวบรวมเรื่องราวหรือสิ่งมีคุณค่าไว้ในจิตใจหลายอย่าง แล้วจัดคุณค่าเข้าเป็นระบบ มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าของเรื่องราว หรือสิ่งต่างๆ ของจุดเด่นและจุดร่วมของคุณค่าเหล่านั้น ในขั้นนี้ แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้

- การสร้างแบบคุณค่า เป็นการสรุปรวบยอดระหว่างคุณค่าของเรื่องราวต่างๆ ที่บุคคลยึดมั่นเข้าด้วยกัน
- การจัดระบบคุณค่า เป็นการเรียงลำดับความสำคัญของสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ และจัดคุณค่าต่างๆ ให้ผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน

5) การสร้างลักษณะนิสัย (Characterization) เป็นการพัฒนา เป็นอุดมคติที่ฝังลึกถึงจิตวิญญาณ ยึดถือ เทิดทูน โดยจิตในมิติสังเคราะห์เป็นแบบแผนกฎเกณฑ์ขึ้นมาให้ตนเองมีการกระทำที่คงเส้นคงวา โดยมีการ

จัดระบบของตนเอง และยึดถือจนเป็นการกระทำอัตโนมัติ คือ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด เขาก็จะแสดงพฤติกรรมแบบเดิมซึ่งเป็นลักษณะของตนเอง แล้วรณรงค์ให้ผู้อื่นร่วมยึดถือและปฏิบัติด้วย ในขั้นนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้ (สุวิมล ดิลกพานนท์, 2538)

- สร้างข้อสรุป เป็นการที่บุคคลพยายามปรับปรุงระบบตนเองให้สมบูรณ์ ตามแนวที่ตนเองต้องการ
- กิจนิสัย เป็นการที่บุคคลแสดงออกตามแนวที่ตนเองต้องการอย่างสม่ำเสมอ จนเป็นลักษณะของตนเอง

นอกจากทฤษฎีแนวคิดทางจริยธรรมต่างๆที่ผู้รู้ด้านนี้ได้เสนอแนวคิดไว้อย่างหลากหลายนี้แล้ว ยังมีแนวการพัฒนาจริยธรรมที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่งที่ปรากฏการพัฒนากว้างขวางในโลกตะวันออก ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้คือ ปรัชญาพุทธศาสนา หรือทฤษฎีทางพุทธศาสตร์

5. ทฤษฎีทางพุทธศาสตร์

เป็นที่ยอมรับกันว่าในเรื่องวิธีการสอนของพุทธศาสนา เน้นการสอนแบบอริยสัจที่ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการพัฒนาการทางจริยธรรม พระพุทธเจ้าทรงนำเอาสัจธรรมมาแสดงแก่ มนุษย์ในรูปที่เรียกว่าอริยสัจ 4 แต่ที่จริงสาระสำคัญที่พระองค์ต้องการ คือ เรื่องอิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุุปบาท และนิพพาน พอมาสื่อกับประชาชนใช้อริยสัจ 4 เพื่อให้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้

การสอนนั้นต้องเริ่มจากสิ่งที่มองเห็น สิ่งที่ปรากฏ หรือสิ่งที่ง่ายไปหาสิ่งที่ยาก จึงเริ่มด้วยปัญหา ทั้งๆที่หลักอริยสัจนั้นสอนย้อนจากผลมาหาเหตุธรรมดาคือ สิ่งทั้งหลาย เหตุเกิดก่อนแล้วจึงมีผล แต่ในอริยสัจนี้

พูดถึงผลก่อน แล้วจึงสาวไปหาเหตุ ทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ คู่ที่หนึ่ง คู่ที่สอง นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุ ยกผลมาพูดก่อนเหตุทั้งสองชุด พระพุทธองค์ตรัสว่า ให้มองดูความจริงของกฎธรรมชาติว่า สิ่งทั้งหลาย เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่ใช่เป็นไปตามการดลบันดาลของสิ่งภายนอก ฉะนั้น จึงให้เราศึกษาให้รู้เหตุปัจจัย แล้วทำตามเหตุปัจจัยด้วยความเพียรพยายามของเรา เมื่อเราต้องการผลก็ต้องทำเหตุ นี่คือการประกาศหลักธรรมและหลักการ ซึ่งก็คือการที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ (พระธรรมปิฎก, 2537 : 30-35)

ในเรื่องวิธีการสอนของพุทธศาสตร์นี้ เน้นการสอนแบบอริยสัจ ซึ่งถือได้ว่า เป็นต้นแบบของวิธีสอนทุกอย่างในหลักการสอนพุทธจริยธรรมที่นำเสนอ ซึ่งลักษณะหลักการสอนที่ประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ (พระธรรมปิฎก, 2538 : 63-64)

1. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริงทำได้จริงจึงสอน
2. สอนอย่างมีเหตุผล สามารถพิจารณาเข้าใจแจ้งด้วยปัญญา
3. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จตามความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นตามความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติแล้วได้ผลจริง

ในลักษณะการสอนที่กล่าวนี้ ประกอบด้วยวิธีการการพัฒนาจริยธรรมคุณธรรม 4 ประการ มีดังนี้

1. สันทลสนา การชี้ให้เห็นชัดอย่างแจ่มแจ้ง เช่น จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบายให้เข้าใจดังเห็นกับตา
2. สมาทปนา ชวนให้ปฏิบัติ เช่น สิ่งใดควรทำก็บรรยายให้เข้าใจในความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริงจนผู้ฟังยอมรับอยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

3. สมุดเตชนา ไร่ให้กล้า เช่น พุดให้กล้าหาญเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีกำลังใจแข็งขัน เกิดความมั่นใจที่จะทำให้สำเร็จได้ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

4. สัมปหังสนา ปลุกให้ไร่เรียง เช่น ทำบรรยากาศให้สนุกสดชื่น แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังเข้มแข็ง มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ จำง่ายกว่า สอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ แก้อั้วกล้า ไร่เรียง

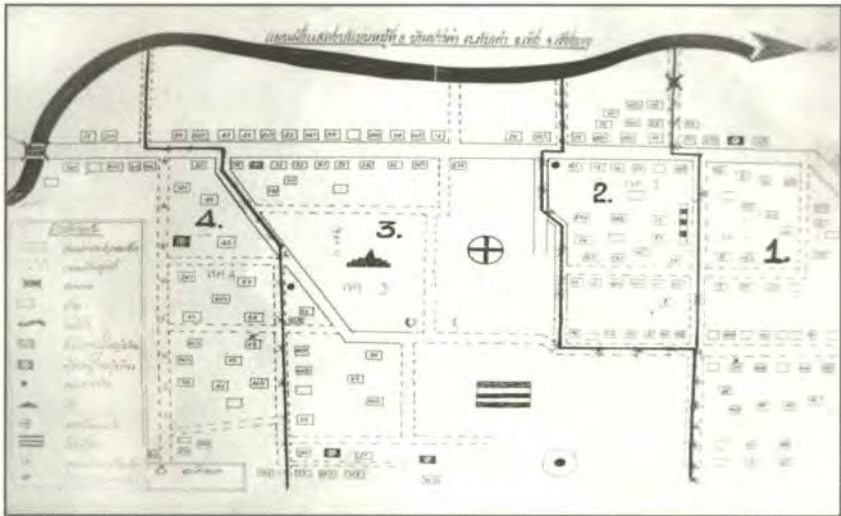
ในหลักการสอนที่กล่าวนี้ เป็นขั้นตอนของการพัฒนาภาพรวมในระดับการพัฒนาอุดมการณ์จากทฤษฎีแนวพุทธศาสนา ซึ่งเน้นหลักธรรมที่สูงสุดในเรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อการปฏิบัติบรรลุผลถึงการรู้แจ้งในตนเองและต่อส่วนรวม

บทที่ 2

บริบทชุมชนบ้านทรงธรรม

บ้านทรงธรรมตั้งอยู่ตำบลบึงเต่า อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย มีลำน้ำหาวไหลผ่าน มีเขตอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชนประมาณ 2,000 ไร่ พื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา ชาวบ้านทำการเพาะปลูกหมุนเวียนกันตลอดปี เช่น ข้าว ข้าวโพด ขิง หอม กระเทียม และผักต่างๆ ฯลฯ

แผนภูมิที่ 2 แสดงแผนที่หมู่บ้านทรงธรรม

ประวัติความเป็นมา

บ้านทรงธรรมเป็นชุมชนเก่าแก่อายุประมาณ 100 กว่าปี ในอดีตเป็นเส้นทางผ่านเพื่อการค้าขายไปยังเวียงเชียงของ (อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย) และเวียงคอบ (เมืองคอบ แขวง ไชยบุรี สปป.ลาว) โดยพ่อค้าแม่ค้ามักแวะตั้งที่พักค้างแรมบริเวณนี้ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำหาว มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อเห็นว่าทำเลเหมาะสมจึงตั้งรกรากถาวร

1) ช่วงก่อเกิด (พ.ศ.2410-2500) มีพ่อค้ากลุ่มหนึ่งราว 4-5 ครอบครัวหนีความแห้งแล้งจากจังหวัดน่านมาตั้งรกราก ต่อมาลูกหลานได้อพยพมาสมทบ กระทั่งมีจำนวน 15 ครอบครัว จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านเนินแก้ว ปีพ.ศ.2420 ครอบค้าซึ่งเป็นพระอยู่ในหมู่บ้าน ได้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านช่วยกันสร้างวัด ปีพ.ศ.2475 ได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านทรงธรรม โดยมีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นเป็นครั้งแรก คือ นายถา (ไม่ทราบนามสกุล) (ปัจจุบันปี 2550 มีผู้ใหญ่บ้านรวมทั้งสิ้น 12 คน โดยผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นบุตรของอดีตผู้ใหญ่บ้าน คนที่ 8) ต่อมาในปีพ.ศ.2482 ผู้ใหญ่บ้านได้ร่วมมือกับชาวบ้านตั้งโรงเรียนบ้านทรงธรรม เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 — ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

บ้านทรงธรรมในอดีต จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสหลายๆ คนบอกว่า “...เมื่อก่อนบ้านเมืองสงบ ร่มเย็นเป็นสุข ไม่อึกทึกครึกโครม ไม่มีแสงสีแต่รู้สึกรอบอุ่น ผู้คนนิสัยใจคอดี มีเวลาพูดคุยเยี่ยมเยียนกัน อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ การทำมาหากินไม่รีบเร่ง ไม่ยื้อแย่งแข่งขัน แบ่งปันกันกินตามประสา การช่วยเหลือกันด้วยกายแรงใจมีให้เห็นเป็นประจำ ผืนดินดำ น้ำท่าดี เสียงนกเสียงกา สัตว์ป่ามีมาก...” จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของคนบ้านทรงธรรมในอดีตมีวิถีการ ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย

อยู่อย่างพอกอยู่พอกิน ช่วยเหลือกัน อาศัยรวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ คอยดูแลสั่งสอนซึ่งกันและกัน

2) ช่วงพันฝ่าวิกฤต (พ.ศ.2501-2540) ในช่วงนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างขึ้นในชุมชน เป็นวิกฤติที่คนในชุมชนบ้านทรงธรรมเผชิญร่วมกัน ที่สำคัญคือ ในปีพ.ศ.2502 ชุมชนเกิดเพลิงไหม้บ้านเรือนเกือบทั้งหมดเหลือเพียง 4 หลังคาเรือน ทรัพย์สินของใช้ที่จำเป็น เสียหายเป็นจำนวนมาก แต่ชาวบ้านไม่ย่อท้อ ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาใหม่โดยไม่ยอมโยกย้ายไปที่อื่น แกนนำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “...เหมือนเริ่มต้นชีวิตใหม่จากศูนย์...” อีกทั้งประมาณพ.ศ.2507 มีการก่อสร้างถนนผ่านหมู่บ้าน ส่วนราชการมาดำเนินการขุดสระน้ำ (บริเวณด้านหลังอาคารสถานีอนามัยในปัจจุบัน) เพื่อนำดินลูกรังไปทำถนน ได้พบพระพุทธรูปหน้าตักกว้างเป็นศอกๆหลายองค์ ผู้ดำเนินการได้ยึดไป ชาวบ้านไปขอคืนกลับจากทางอำเภอกลับได้รับคำตอบว่า “...จะเอาพระหรือถนน...” สิ่งนี้บ่งชี้ความรู้สึกของชาวชุมชน และเห็นว่าเป็นการไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม เข้าข่ายคอร์รัปชัน แต่ไม่สามารถแสดงปฏิกริยาใดๆ ได้

เหตุการณ์นี้ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนบ้านทรงธรรมใน 2 ประเด็นสำคัญ คือ

- 1) ไม่ศรัทธาในกลไกภายนอก เช่น การทำงานของภาครัฐ
- 2) ไม่ปรารถนาความไม่ชอบธรรม

ทรงพณาเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับฝ่ายบ้านมั่งว่า “..ราชการจะพยายามสร้างฝาย แต่ไม่คำนึงถึงความต้องการของชาวบ้าน ทำเลที่ตั้งของฝายก็ไม่เหมาะสม ดิ่งก็ชัน น้ำก็แรง เคยเอากระสอบทรายมาตั้งเป็นเขื่อนแล้วสองสามวัน น้ำหลากก็พัดเขื่อนละลายหายไป ถึงแม้จะอ้างโครงการ

พระราชดำริ แต่ก็ควรคำนึงถึงความเหมาะสม จนปัจจุบันชุมชนถูกกล่าวหาว่าขัดขวางการพัฒนา...”

อีกวิกฤติหนึ่ง ในยุคของการต่อสู้อุดมการณ์ทางการเมือง บริเวณรอยต่อตามแนวชายแดนไทย-ลาวเกิดการสู้รบกันระหว่างฝ่ายรัฐกับฝ่ายคอมมิวนิสต์เกือบตลอดเวลา ในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2510 เกิดเสียงปืนแตกขึ้นเป็นครั้งแรกของภาคเหนือ ณ บริเวณดอยยาว-ดอยผาหม่น ดอยท้ายชมพู หมู่บ้านบริวารของบ้านทรงธรรมซึ่งเป็นชาวไทยภูเขา ชื่อบ้านเลาอู (ปัจจุบันบ้านร่มโพธิ์ไทย และบ้านเล่าตาขาว) มีปฏิกริยาเคลื่อนไหวกับแนวร่วมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทางราชการจึงจัดส่งกำลังเข้ามาตั้งฐานปฏิบัติการบริเวณโรงเรียนบ้านทรงธรรม ทั้งหน่วยตชด.ที่ 32 จำนวน 1 หมวด และกองร้อยอาสารักษาดินแดน 1 ชุด ต่อมาเมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ.2510 ได้เกิดการปะทะระหว่างผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์กับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง จากเหตุการณ์ครั้งนั้นทางการจึงคัดเลือกชาวบ้านทรงธรรมไปอบรมด้านการหาข่าวจำนวน 30 คน เพื่อช่วยเหลือทางราชการ

ในปีพ.ศ.2517 เกิดเหตุการณ์วิกฤติขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านถูกเข้าใจผิดว่าเป็นสายลับฝ่ายตรงข้ามของรัฐบาล จึงถูกทหารกวาดต้อนชาวบ้านเกือบ 300 คนเข้าไปในวิหารวัดทรงธรรม เพื่อฆ่าทำลายด้วยระเบิด แต่สามารถรอดมาได้ด้วยการขอร้องของทหารคนหนึ่งจากลพบุรี แม้จะมีเหตุผลทางยุทธวิธีของทหาร จากเหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องเผชิญชะตากรรมเดียวกัน และสามารถรอดพ้นมาได้ร่วมกัน จึงผูกพันกลมเกลียว สามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกัน

ปีพ.ศ.2519 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ก่อกวนและ

โฆษณาชวนเชื่อทุกรูปแบบเพื่อให้ประชาชนเป็นแนวร่วม แต่ด้วยความรักชาติและความสามัคคีของชาวบ้าน จึงไม่มีผู้ใดทำตามโฆษณาชวนเชื่อแต่อย่างใด แต่ก็เป็นที่เหตุให้พื้นที่บ้านทรงธรรมถูกกำหนดให้เป็นเขตสีแดง ทำให้ชาวบ้านต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยความหวาดผวาระยะเวลายาวนาน จนกระทั่งมีกลุ่มพลังต่อต้านเกิดขึ้น คือ กลุ่มเสียงชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วยชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านทั้งหมด ร่วมกับชาวบ้านในตำบลตำบลเต่า มาร่วมกันที่บ้านทรงธรรม ทั้งนี้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ.2510-2523 เกิดการต่อสู้และปะทะกันบ่อยครั้ง จนเป็นที่เหตุให้เกิดความเสียหายในด้านต่างๆ อาทิ มีผู้เสียชีวิตจำนวนไม่น้อย และยังมีคนพิการมาจนถึงทุกวันนี้

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้รับประสบการณ์การถูกข่มเหงรังแกจากเจ้าหน้าที่รัฐในลักษณะของการเบียดเบียนเอาของมีค่าของชุมชนไป อาทิ การที่ข้าราชการบางคนเข้าไปขอไม้ในป่าชุมชนซึ่งชาวบ้านชักลากมาใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวม เพื่อแลกกับการนำงบประมาณเข้าไปพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นข้าราชการท่านหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า "...พ่อหลวงบอกกับเขาว่าให้ไม่ได้ ไม้เป็นของชาวบ้านทุกคน เขาก็บอกว่าถ้าไม่ได้ไม้ ก็ขอข้าวเปลือกสักกระสอบจะเอาไปให้ไก่กิน พ่อหลวงจึงเอาข้าวเปลือกในยุ้งข้าวของพ่อหลวงให้ข้าราชการผู้นั้นไป..." เป็นต้น

แต่เดิมเนื้อที่ของหมู่บ้านค่อนข้างกว้าง ประกอบด้วยกลุ่มบ้านบริวารหลายกลุ่มบ้าน (หมู่บ้านบริวารคือหมู่บ้านที่ยังไม่ประกาศเป็นหมู่บ้านตามหลักของกระทรวงมหาดไทย) ประชาชนมีหลายชนเผ่า เช่น คนเมือง ม้ง จีนฮ่อ ฯลฯ แต่ปัจจุบันกลุ่มบ้านเครือข่ายได้ แบ่งแยกเป็นหมู่บ้านหลัก ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยเมื่อปีพ.ศ.2535 บ้าน

ทรงธรรมจึงเหลือพื้นที่ไม่มาก มีลักษณะเป็นชุมชนเดี่ยว มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ แต่ก็มีผู้อพยพจากต่างถิ่นบ้างเป็นส่วนน้อย (มาด้วยการแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านตั้งอยู่ในหุบเขา ตั้งอยู่บนเส้นทางเดินทางไปยังภูชี้ฟ้า

3) ช่วงแสวงหาการพัฒนาอย่างยั่งยืน (พ.ศ.2541-ปัจจุบัน) หลังจากผ่านพ้นวิกฤติ ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งมีความหนักหน่วง ชุมชนทรงธรรมเริ่มปรับตัวจากประสบการณ์หรือบทเรียนที่ผ่านมา โดยการทบทวนและถอดประสบการณ์เพื่อเรียนรู้ตนเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน อาศัยกระบวนการค้นหาปัญหาต่างๆ ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และเริ่มตั้งคำถามเพื่อแสวงหาคำตอบที่จะสามารถแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านั้น โดยชาวบ้านและข้าราชการที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่กลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นแกนนำทางความคิด 4 คน ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสผู้ซึ่งผ่านประสบการณ์และทรงภูมิทางศาสนา (วัด) และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข (สถานีอนามัย) ตลอดจนจนท.ชุมชน (ผ่านระบบคุ่ม-เขต) ได้ทำการสืบค้นและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน จนพบเป้าหมายที่เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนร่วมกัน สรุปสาระได้ 8 ประเด็นสำคัญ เรียกว่า 8 ดี วิถีที่ใฝ่ฝัน (คนดี ดินดี ป่าดี น้ำดี สิ่งแวดล้อมดี สังคมวัฒนธรรมดี สุขภาพดี เศรษฐกิจดี)

ทรงศีลกล่าวว่า "...ต้องทำไปพร้อมๆ กัน เพราะเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับชีวิต ชุมชนได้เลือกที่จะเข้าเฉพาะโครงการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนเท่านั้น ปรับแนวคิดใช้*คุณค่า นำมูลค่า ใช้คุณธรรมนำการพัฒนา มากกว่าเงินทุน...*" อันนำมาสู่โครงการบ้านจุ่ม เมืองเย็นหรือโครงการชุมชนเป็นสุข ในฐานะแม่ข่าย ซึ่งปัจจุบันเป็นระยะที่ 2 (3 ปี) พ.ศ.2546-

2549 โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภายใต้การบริหารจัดการร่วมกันของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงราย องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เช่น สมาคมพัฒนาศักยภาพชุมชน โครงการส่งเสริมการเรียนรู้ไทย-เยอรมัน และโพธิyalัย ฯลฯ

สถานภาพประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน

1) ประชากร

ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านทรงธรรมมีจำนวนครัวเรือน 177 หลังคาเรือนตามสำเนาทะเบียนบ้าน (อาศัยอยู่จริง 151 หลังคาเรือน) มีจำนวนประชากร 608 คน (ข้อมูล ณ เดือนกุมภาพันธ์ 2549) ประมาณร้อยละ 10 ของประชากรเป็นชาวไทยภาคกลาง อีสาน และชาวเขาที่อพยพย้ายถิ่นมาอาศัยอยู่เป็นระยะเวลายาวนาน ภาษาพูดที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาษาถิ่นภาคเหนือ (คำเมือง) แต่ก็มีการศึกษาภาษาไทยล้านนาอยู่บ้างในหมู่หม่อมสู่ขวัญและพระ การนับถือศาสนาทั้งหมดนับถือพุทธศาสนา

2) เศรษฐกิจ

การทำมาหากิน ส่วนใหญ่ชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการถือครองที่ดินทำกินเฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 7-10 ไร่ ทำการเพาะปลูกหมุนเวียนกันตลอดทั้งปี ทั้งการทำนา ทำไร่ มีรายได้หลักมาจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด มีฐานะความเป็นอยู่แบบพอมีพอกินเป็นส่วนใหญ่ มีบางส่วนมีอาชีพรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้านและแวกใกล้เคียง และในช่วงนอกฤดูกาลทำไร่ ทำนาก็จะมีการอพยพไปขายแรงงานในเมือง

อยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่คนบ้านทรงธรรมมักไม่นิยมที่จะออกไปประกอบอาชีพหรือทำมาหากินนอกพื้นที่ เพราะว่าชุมชนบ้านทรงธรรมมีพื้นที่ทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์ พอเพียงที่จะเลี้ยงคนในชุมชนได้

แต่ในช่วงที่ผ่านมาก็มีปัญหาที่ดินที่กินอยู่บ้าง โดยเฉพาะการออกเอกสารสิทธิที่ดิน ทำกินแก่ประชาชนอันเนื่องมาจากประกาศเขตป่าสงวนของรัฐบาล ซึ่งผลลัพธ์ก็ลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะชาวบ้านมีหลักฐานการถือครองที่ดินก่อนการประกาศเขตป่าสงวน ตามที่พ่อหลวงได้เล่าให้ฟังว่า "...ตอนพ่อเป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้มีการออกเอกสารการเสียภาษีที่ดินให้แก่ชาวบ้านไว้ครบถ้วน มีการระบุปีพ.ศ.ไว้อย่างชัดเจน..."

3) สาธารณสุข

ด้านการสาธารณสุข มีสถานีอนามัยตั้งอยู่ในหมู่บ้านจำนวน 1 แห่ง รับผิดชอบ 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านรักถิ่นไทย บ้านทรงธรรม บ้านธาตุ บ้านดินเปิด บ้านทรายกาด บ้านขุนต้า มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจำนวน 2 คน มีผู้ช่วยเหลือคนไข้ 1 คน พนักงานบริการ 1 คน มีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 12 คน

4) ความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา ประเพณีพิธีกรรม

1. สถาบันศาสนา

คนในชุมชนบ้านทรงธรรมนับถือพุทธศาสนา มีความเชื่อและวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชาวพุทธทั่วไป โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและการประกอบพิธีทางพุทธศาสนา เป็นวัดในสังกัดมหานิกาย มีพระสงฆ์ 1 รูป สามเณร 3 รูป ชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปมากและท่านเจ้าอาวาสก็เป็นที่พึ่งทางใจคอยให้กำลังใจและเตือนสติ พร้อมทั้ง

เป็นแกนนำในการทำกิจกรรมบางอย่างของชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานในการเสริมสร้างงานพัฒนาของชุมชนอย่างยิ่ง ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมทางพุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิตตามเทศกาล และมีการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียงในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา เป็นต้น สังเกตได้ว่า ช่วงจำพรรษาในวันพระที่วัดมีการทำบุญในช่วงเช้า และมีการฟังเทศน์ฟังธรรมในช่วงบ่าย ซึ่งชาวบ้านมาทำบุญและฟังเทศน์จนเต็มวิหาร นอกจากนั้นภายในวัดยังคงซากวิหารหลังเก่าที่แม้จะผุพังมากแล้ว แต่ชุมชนก็ยังคงรักษาไว้เพื่อเป็นเครื่องย้ำถึงร่องรอยประวัติศาสตร์ ที่ครั้งหนึ่งทุกคนในชุมชนเคยได้ประสบกับชะตากรรมเดียวกันมา และเพื่อจะเป็นหลักฐานเล่าขานตำนานสู่เยาวชนต่อไป

2. ผีปู่ย่า

ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อเก่าแก่ซึ่งคนในชุมชนได้ถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องโดยจะมีพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า ในช่วงปี 6 (เดือน 6) ของทุกปี ชาวบ้านจะรวมตัวกันที่บ้านต้นตระกูลของตนเองเพื่อประกอบพิธีและเลี้ยงอาหารกัน ทำให้ญาติพี่น้องได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กัน ลูกหลานได้รู้จักญาติของตัวเอง ซึ่งพ่อแม่ก็จะแนะนำให้รู้จัก ในชุมชนบ้านทรงธรรมนั้นมี 4 ฝั่งนบรพบุรุษ ใหญ่ ๑

3. เจ้าพ่อคำเสาร์ (พญาคำเสาร์)

ตามตำนานที่เล่าขานสืบทอดกันมา ท่านประทับอยู่ ณ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นพระพี่น้องของท้าวผาคำแดง ในกาลนั้น บ้านทับต่อหรือบ้านดับเต่าในปัจจุบัน ได้เกิดมีอาเพศ มีตัวต่อ ซึ่งมีลำตัวขนาดใหญ่ กินวัว ควาย สัตว์ป่าเป็นอาหาร อาศัยอยู่บนยอดเขา

ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า ดอยเอียน (คำว่า "เอียน" หมายถึง เหม็นสาบ) ต่อยักษ์ ได้นำสัตว์มากิน และทิ้งกระดูกซากเหล่านั้นไว้จนเหม็นสาบน่าสะอิดสะเอียน จึงตั้งชื่อว่า "ดอยเอียน" หรือดอยที่เหม็นกลิ่นซากสัตว์นั่นเอง และกลิ่นได้คลุ้งมาถึงหมู่บ้านหนึ่ง นั่นคือ บ้านเอียน ซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ทางทิศใต้ของดอยเอียน

ครั้งหนึ่ง ผุ่ดตอยักษ์ได้ออกหากินถึงเขตอำเภอเชียงดาว โดยขโมยเด็กซึ่งนอนอยู่ในเปลมากินที่บนยอดเขา สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านอย่างหนัก พญาคำเสาร์ ทหารเอกเมืองเชียงใหม่ อาสาเพื่อมาปราบตอยักษ์ จึงระดมพลช้าง พลม้า เดินทางมาจากอำเภอเชียงดาว

เมื่อเดินทางมาถึงเมืองเทิง หรือเมืองถึง ซึ่งหมายถึง มาถึงเป้าหมาย ต่อมาเพี้ยนมาเป็นเมืองเทิง ท่านได้พักผ่อนดูลาดเลาว่าจะขึ้นไปปราบตอยักษ์อย่างไร สถานที่นั้นจึงเรียกว่าดอนแยง คำว่า "แยง" หมายถึง ดู คำว่า "ดอน" หมายถึง ที่ราบ และตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านว่าบ้านดอนแยง

พญาคำเสาร์ได้รวมเหล่าไพร่พลเพื่อไปปราบตอยักษ์ ณ ที่นั้น เลยตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เรียก บ้านเหล่า และได้เดินทางตามสันดอยขึ้นไป ได้เกณฑ์พลตัดไม้ไผ่สานเป็นตาแสง (ไม้ไผ่สานเป็นลายขัดเป็นตาราง) พอสานเสร็จ ก็นำไปปิดปากกรูตอยักษ์ไว้ พอตอยักษ์บินขึ้นมา ก็ใช้ดาบตัดหัวตัดปีก จนตอยักษ์ตายเป็นจำนวนมาก ปราบตอยักษ์อยู่หลายวันท่านเกิดอาการเมื่อยล้า คนที่ซึ่งตารางไม้ไผ่หรือตาแสงก็เมื่อยล้าจากการกรำศึกหนัก จึงทำให้ตาแสงหย่อน พญาคำเสาร์และไพร่พลพลัดตกไปในหลุมตอยักษ์ (ซึ่งดาบและหอกที่พบเจอก็นำมาเก็บไว้ ณ ศาลพญาคำเสาร์ ณ บ้านต๊อบเต่าในปัจจุบัน) บนยอดดอยเอียนยังมีหลุมขนาดใหญ่ให้เห็นอยู่ตราบ

เท่าปัจจุบันนี้ พอฆ่าต่อยักษิตายก็ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านทับต่อ แต่เกิดอาเพศ คนตายเป็นจำนวนมาก ผู้นำหมู่บ้านเลยเปลี่ยนชื่อให้เป็นมงคลว่าบ้านดับเต่า และตำบลดับเต่าในปัจจุบัน ชาวบ้านจึงได้อัญเชิญพญาคำเสาร์มาเป็นผีปู่ศิยาในตำบลเป็นจำนวนมากหลายหมู่บ้าน

ศาลเจ้าพ่อคำเสาร์บ้านทรงธรรมมีพิธีเลี้ยง 2 ช่วง คือ เดือน 3 (ปาง3) และเดือน9(ปาง9) ซึ่งจะเป็นพิธีใหญ่ ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้าร่วมพิธีนี้อย่างพร้อมเพรียงกันที่ศาลเจ้าพ่อ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน

ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อคำเสาร์มีผลต่อจิตใจของชาวบ้านมาก และเป็นที่ยิ่งยวดใจ ผู้อาวุโสท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "...บางครั้งยามเรามีปัญหาที่นึกถึงเจ้าพ่อ อันนี้ก็ไม่น่าเชื่อ มันเหมือนจะพอลคลายออกได้..." จะมีคนมาขอให้เจ้าพ่อช่วยและแก้บนบวงสรวงอยู่เป็นประจำ โดยมีสื่อกลางคือ คนที่เป็น "ข้าวจ้ำ" ในชุมชนมีอยู่ 2 คน ซึ่งจะทำหน้าที่สื่อกับเจ้าพ่อในลักษณะของการเสี่ยงทายด้วยไม่ว่านี่ทำด้วยไม้ไผ่ขนาดยาวเท่าวาของคนที่เป่าข้าวจ้ำ คนที่จะบนบานศาลกล่าวกับเจ้าพ่อก็ต้องเรียกข้าวจ้ำ 1 คนมาทำพิธี ข้าวจ้ำก็จะประกอบพิธีอย่างเรียบง่าย มีเพียงดอกไม้ธูปเทียนเท่านั้น สื่อถึงเจ้าพ่อแล้วจะว่าไม้อ้อ ถ้าเจ้าพ่อรับรู้หรือทำนายออกมา ไม้ก็จะยวออกจนข้าวจ้ำว่าไม่ถึง (จะเกินออกไปประมาณครึ่งฝ่ามือของข้าวจ้ำ) หรือเท่าเดิม ผู้ที่บนบานศาลกล่าวก็จะแก้บนตามที่ไต่บนไว้ หากว่าสิ่งที่บนไว้นั้นสำเร็จ หรือเป็นดังที่เจ้าพ่อได้ทำนายไว้ ก็จะแก้บนโดยผ่านข้าวจ้ำ

ข้าวจ้ำ เป็นตำแหน่งที่สืบทอดกันเป็นตระกูลจากรุ่นสู่รุ่น แต่ก็อยู่ในบนเงื่อนไขทางจริยธรรมด้วยเช่นเดียวกัน คือไม่ใช่ว่าทุกคนในตระกูลนี้

จะเป็นข้าวจ้ำได้ นอกจากจะต้องเป็นผู้ที่เคยบวชและได้ศึกษาธรรมมาก่อนแล้ว ยังต้องมีจริยวัตรหรือการประพฤติที่เหมาะสม เป็นคนเฒ่าที่ได้รับยอมรับนับถือจากชาวบ้าน และจะต้องว่าไม่เสี่ยงทายกับเจ้าพ่อคำเสาร์ ในขั้นสุดท้าย เพื่อบ่งบอกว่าเจ้าพ่อได้ยอมรับคนนี้เป็นข้าวจ้ำแล้ว ทั้งนี้ข้าวจ้ำมักจะเป็นคนที่มีความรู้เรื่องยาสมุนไพร ยามนต์คาถาเป่า ดูหมอลีปะเตา หมอขวัญ หรือที่เรียกว่า หมอเมื่อ แตกต่างกันไปตามความถนัดของแต่ละคน

4. ผีฝ่าย ผีนา เจ้าป่าเจ้าดง

ผีฝ่าย เป็นความเชื่อเกี่ยวกับแหล่งน้ำ ห้วย คลองที่มีฝ่าย มีเขื่อน ทั้งฝ่ายพื้นบ้านและฝ่ายคอนกรีตที่ชุมชนใช้เพื่อการเพาะปลูก ตามความเชื่อว่ามีผีคอยดูแลรักษาฝายน้ำอยู่ เพื่อให้ฝ่ายแข็งแรงและมีน้ำใช้เพียงพอตลอดฤดูเพาะปลูก ก็จะมีการทำพิธีเลี้ยงผีฝ่าย มักทำกันในช่วงต้นฤดูเพาะปลูก โดยจะประกอบพิธีที่ฝ่าย จะมีนายฝ่ายเป็นคนดูแล ผู้ประกอบพิธีอาจจะเป็นข้าวจ้ำ หมอธรรม หรือหมอขวัญก็ได้ที่มีความรู้ ก็แล้วแต่นายฝ่ายจะเชิญมาทำพิธีมีเครื่องเช่น โดยจะทำ 3 จุดคือ ทั้งสองฝั่งและตรงกลางของตัวฝ่ายหรือเขื่อน นอกจากนั้นยังมีผีนา ผีเจ้าป่าเจ้าดงที่ชุมชนให้ความเคารพยำเกรงในบางพื้นที่ของป่าและนา หรือแม้แต่สถานีอนามัยซึ่งพื้นที่เดิมเคยเป็นวัดมาก่อน คนเฒ่าคนแก่ก็จะบอกเล่าให้เด็กที่เข้ามาเล่นในอนามัยให้ความเคารพยำเกรงไม่ทำสิ่งไม่ดี ซึ่งไม่ใช่ให้เกิดความเกรงกลัว เพราะเด็กจะรู้สึกว่ามีผู้ที่คอยปกป้องรักษา

บทที่ 3

บริบทชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

ประวัติความเป็นมา

เมื่อประมาณปีพ.ศ.2472 ได้มีคนกลุ่มแรกอพยพมาจากบ้านแก่นเท่า (บ้านฮ้าง) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน เพราะเกิดไฟป่าเผาบ้านเรือนติดต่อกันสองปี (คนในสมัยก่อนไม่มีการวางแผนในการป้องกันไฟป่า) อีกสาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เมื่ออพยพมาเห็นเป็นทำเลอันเหมาะสมจึงได้ลงหลักปักฐาน และตั้งเสาหลักบ้าน (เสาอาฮักบ้าน) ซึ่งอยู่เลยทิศเหนือของหนองน้ำให้เป็นดอนปู่ตา เป็นที่เคารพนับถือยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในชุมชน และพากันตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านใหม่คุณธรรม

ในอดีตบ้านใหม่คุณธรรมมีความอุดมสมบูรณ์ มีหนองน้ำอยู่แห่งหนึ่ง มีหญ้าปล้องขึ้นเต็มหนองน้ำ ในน้ำมีปลาชุกชุม มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ละมั่ง อีเห็น เสือ ช้าง ฯลฯ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ต่างลงมากินน้ำที่หนองน้ำแห่งนี้ บริเวณนี้จะเต็มไปด้วยป่าอุดมสมบูรณ์ทุกอย่างไม่ได้ชื่อ อาหารอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีกุ้ง หอย ปู ปลา ฯลฯ บนบกมีเห็ดป่านานาชนิด รวมทั้งสัตว์นานาชนิด เช่น อีอ่าง กบ เขียด แอ้ ฯลฯ ดังคำกล่าวของผู้อาวุโสของชุมชนที่ว่า "...ถ้าจะหาอาหารมารับประทานกันก็แค่ตั้งหม้อเอาไว้แล้วไปหา ไม่ถึง 20 นาทีก็ได้มาประกอบเป็นอาหารได้เลย..."

ชาวบ้านจะตื่นแต่เช้าตรู่ ฟังเสียงไก่ขันไม่ต้องฟังเสียงนาฬิกา ตื่นขึ้นมาก็ต้องตำข้าว ตำด้วยครกใหญ่คือครกกระเดื่อง (ครกมวง) เพราะว่าไม่มีโรงสีข้าว น้ำตีมาก็ชุดบ่อใช้ร่วมกันเรียกว่าน้ำสา่ง (สร้าง) จะเป็นน้ำที่ใสสะอาด หอมกลิ่นดินนิดๆ ส่วนน้ำอุปโภคบริโภคหรือน้ำใช้นั้นจะใช้น้ำที่หนองซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ตกเย็นหนุ่มสาวชาวบ้านก็จะไปอาบน้ำที่ทำน้ำ ผู้หญิงผู้ชายจะอาบน้ำคนละท่า ส่วนที่ดินทำกินจับจองกันเอาเอง ใครคนไหนที่ขยันก็จับจองได้มาก เพราะไม่มีเจ้าของ ถ้าใครมีมากก็ขอกัน บางทีมีดเล่มเดียวก็ขอเปลี่ยนนากันได้ เสื้อผ้านุ่งห่มนั้นจะปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม นำมาทอเป็นเสื้อผ้านุ่งห่มไม่ต้องซื้อ

การทำนาของชาวบ้านในสมัยนั้นทำกันเป็นครอบครัวไม่ต้องจ้าง เพราะแรงงานในครอบครัวมีเป็นจำนวนมาก และมีการลงแขกตำนา นวดข้าว ขนขึ้นเล้าช่วยกัน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จจะเก็บไว้ที่เล้าหรือยุ้งฉาง ถ้าอะไรขาดก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น แลกเปลี่ยนเกลือ เอาไว้กินต่อไป เมื่อเสร็จจากฤดูทำนาจะเลี้ยงไหม ทอผ้า ผู้ชายก็จักสาน ตอนกลางคืนจะมารวมกลุ่มกัน (เรียกว่า “ข่วง”) หนุ่มสาวจะมาจีบกัน คนเฒ่าคนแก่ก็จะมาปรึกษาเกี่ยวกับการทำบุญทำทานตามฮีตสิบสอง

การเดินทางนั้นลำบากมาก เส้นทางยังเป็นทางเกวียน ใครจะไปอำเภอจะต้องขี่ม้าไปเป็นวันเพราะพาหุระสมัยก่อนนั้นมีแต่ม้าและวัวเทียมเกวียนและเดินด้วยเท้า ใครเจ็บไข้ได้ป่วยต้องกินยาหม้อ ยาฝน ที่มีขึ้นตามท้องถิ่น เพราะเป็นยาสมุนไพรที่เชื่อกันว่ารักษาโรคได้ เวลาคลอดลูกแต่ละทีต้องใช้หมอตำแยเพราะห่างไกลความเจริญ แต่ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่านานาชนิด จึงเป็นเหตุให้มีผู้คนพากันอพยพมาอยู่อาศัยและตั้งรกรากกันมากขึ้น ปีพ.ศ.2476

มีบ้านเรือนมากพอที่จะจัดตั้งเป็นหมู่บ้านได้ คณะกรรมการ ตำบล และอำเภอ จึงได้ตั้งเป็นหมู่บ้าน และให้มีผู้ใหญ่บ้านปกครองขึ้น

หากจะแบ่งยุคแห่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมสามารถแบ่งได้ดังต่อไปนี้

1. ยุคบุกเบิก (ก่อนพ.ศ.2476)

เมื่อปีพ.ศ.2472 ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามแหล่งน้ำ เป็นยุคที่วิถีชีวิตของคนยังอาศัยอิงอยู่กับธรรมชาติ ไม่มีความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาในหมู่บ้านเลย ประกอบกับผู้คนในหมู่บ้านยังมีไม่มากนัก

2. ยุคเริ่มพัฒนา (พ.ศ.2477-2527)

เริ่มในสมัยที่คุณพ่อทองอิน ทองมีเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งรัฐบาลในสมัยนั้นภายใต้การนำของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้มีโครงการเงินผันเพื่อพัฒนาชนบทลงสู่บ้านใหม่คุณธรรมด้วย โดยมีการขุดลอกหนองน้ำที่ตื้นเขิน เพื่อให้มีการกักเก็บน้ำได้พอเพียงในการใช้สอยของประชาชน และมีการขุดดินมาทำถนนจนถึงทิศตะวันออกของบ้านแขนงใหม่ ซึ่งถือเป็นถนนเส้นแรกในการคมนาคมสัญจรของหมู่บ้านใหม่คุณธรรมและหมู่บ้านข้างเคียง โดยมีความกว้าง 12 เมตร จึงถือได้ว่ามีมาตรฐานในสมัยนั้นเพราะแต่ก่อนทางสัญจรคือทางเกวียนกว้างแค่ 2 เมตรครึ่งเท่านั้น

ต่อมาเมื่อปีพ.ศ.2508 กรมทางหลวงได้ตัดถนนจากบ้านท่าม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นมาอำเภอมัญจาคีรี ในปีพ.ศ.2512-2514 ได้มีการทำถนนจากปากทางบ้านแขนงใหม่ ถึงบ้านคำคูนระยะทาง 11 กิโลเมตร โดยแยกเป็นแรงงานชาวบ้านช่วยกันทำ 4 กิโลเมตร ที่เหลือจากนั้นเป็นงบประมาณของส่วนราชการ โดยทำเป็นถนนลูกรังพอสัญจรไปได้ ต่อมาในปีพ.ศ.2526 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้นำเสาไฟฟ้ามาปัก และชาวบ้านได้ใช้ไฟฟ้าครั้งแรกเมื่อปี 2527

3. ยุคพัฒนา (พ.ศ.2528-ปัจจุบัน)

หลังจากมีไฟฟ้าและถนนเข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งในระยะแรกก็ไม่ได้มีใช้ทุกครัวเรือน (เนื่องด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจที่ไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในเบื้องต้นได้) ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆเบื้องต้นหลายอย่าง เช่น

1) ผู้นำชุมชน หรือผู้มีความพร้อมทางเศรษฐกิจบางคนได้ส่งบุตรหลานไปศึกษาเล่าเรียนที่อำเภอมีนบุรี และจังหวัดขอนแก่น

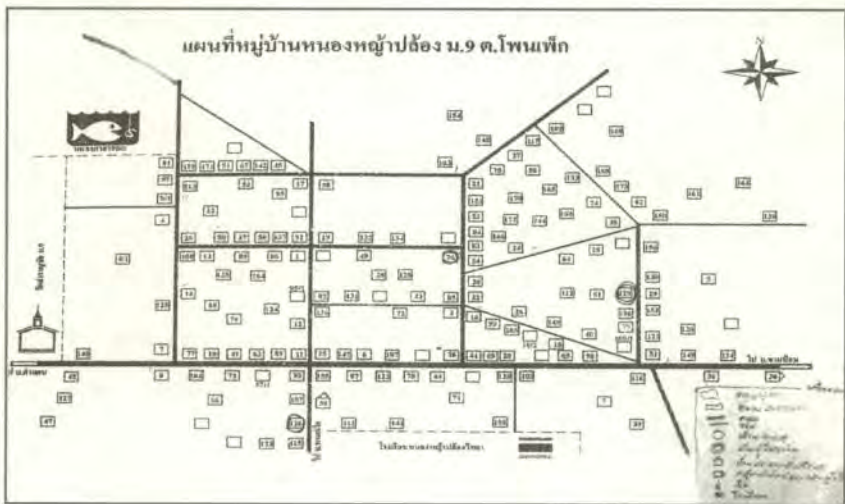
2) ชาวบ้านได้ซื้อทีวีสีขาวดำ 20 นิ้ว 3 เครื่อง ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านได้รับรู้ข่าวสารจากโลกภายนอก และเป็นสาเหตุให้เกิดการรับเอาค่านิยม วิถีชีวิต และวิถีคิดแบบคนเมือง

3) อุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ไฟฟ้าและถือว่าทันสมัย ได้เริ่มทยอยเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อยๆ คนในหมู่บ้านปรับเปลี่ยนจากชาวบ้านที่วิถีชีวิตอาศัยอิงธรรมชาติมาเป็นชาวบ้านซึ่งมีวิถีคิดและวิถีชีวิตแบบชาวเมือง ที่อาศัยอิงวัตถุและเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตมากขึ้น

ความเจริญในทางด้านวัตถุ ระบบสาธารณูปโภค และเทคโนโลยีทุกอย่าง เข้ามาสู่หมู่บ้านอย่างเต็มรูปแบบ ชาวบ้านมีค่านิยมในการส่งเสริมให้บุตรหลานได้รับการศึกษาในระดับสูงเพื่อหวังการได้เป็นเจ้าของคนคน มีการส่งเสริมการศึกษาของคนในชุมชนที่ขาดโอกาสทางการศึกษาโดยทางกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้เข้ามาช่วยสนับสนุนทางด้านงบประมาณ อาชีพ ได้มีหน่วยงานทางราชการที่รับผิดชอบเข้ามาช่วยสนับสนุน และให้ความรู้เพื่อเสริมทักษะความชำนาญในด้านต่างๆ เช่น การซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องจักรกลขนาดเบา เครื่องสูบน้ำ รถไถ รถจักรยานยนต์ การตัดเย็บเสื้อผ้า เสริมสวย ฯลฯ

ในขณะที่ความเจริญก้าวหน้าในทางด้านวัตถุได้ขยายตัวเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อยๆ นั้น แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็มีการปรับตัวเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ของความเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าแบบโลกาภิวัตน์ โดยมีได้ทอดทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม มีการทำกิจกรรมร่วมกันในรูปแบบกลุ่มต่างๆ มีการรู้จักให้แบ่งปัน เอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีการแลกเปลี่ยนเป็นเงินบ้าง เป็นแรงงานบ้าง รวมทั้งยังคงรักษาภูมิปัญญาของคนโบราณ และมีกิจกรรมเข้าวัด สวดมนต์ รักษาศีล

แผนภูมิที่ 3 แสดงแผนที่หมู่บ้านใหม่คุณธรรม

คำขวัญประจำหมู่บ้าน

สามัคคี

มีน้ำใจ

ผ้าไหมสวย

รอยศีลทาน

วิสัยทัศน์การพัฒนาหมู่บ้าน

ชาวบ้านอยู่ดีมีสุขพึ่งพาตนเองได้ เป็นพลเมืองดีของประเทศ

สถานภาพประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน

1) ประชากร

ลักษณะประชากร บ้านใหม่คุณธรรม* มีประชากรทั้งสิ้น 723 คน จำนวน 197 หลังคาเรือน

2) เศรษฐกิจ

ในอดีตชาวบ้านประกอบอาชีพตัดไม้ ถากไม้ และทำไร่ทำนา แต่หลังจากได้รับความเจริญ อาทิ ถนน และไฟฟ้า เข้ามาในหมู่บ้าน วิถีชีวิตก็ปรับเปลี่ยนด้วยการหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยสร้างผลผลิตทางการเกษตรที่ตลาดต้องการรองรับ เช่น การปลูกปอ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย เลี้ยงเป็ด ไก่ สุกร โค กระบือ ฯลฯ

ปัจจุบันชาวบ้านส่วนมากปลูกข้าวเพื่อการบริโภค ไม่นิยมปลูกเพื่อขาย แต่เมื่อถึงนอกฤดูการทำนาก็ได้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ได้แก่ อ้อย (รายได้เฉลี่ยตันละไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท มีการปลูกครอบครัวละ 10 – 20 ไร่) มันสำปะหลัง (ตลาดรับซื้อหัวมันสด กิโลกรัมละ 90 สตางค์ ขึ้นอยู่กับราคาของตลาด โดยเฉลี่ยครอบครัวหนึ่งปลูกมันสำปะหลัง ประมาณ 5 – 10 ไร่ มีรายได้ไร่ละประมาณ 4000 – 5000 บาท) ข้าวโพด และถั่วเขียว (ถั่วเขียว ขายเมล็ด กิโลกรัมละไม่ต่ำกว่า 80 บาท) เป็นต้น นอกจากนี้คนในชุมชนยังมีรายได้อื่นที่เข้ามาสนับสนุน เช่น ค้าขาย รับจ้าง ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ ฯลฯ เป็นอาชีพเสริม ในระหว่างว่างเว้นรอการเก็บเกี่ยว รวมถึง การ

แปรรูปผ้าไหมและผ้าฝ้ายมดย้อมด้วยสีธรรมชาติโดยการตัดเย็บเป็นชุด

ดังนั้น อาชีพของคนในชุมชนเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 90 ของครัวเรือน) ประกอบอาชีพด้านการเกษตร รองลงมา รับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 6) ค้าขาย (ร้อยละ 3) และรับราชการ (ร้อยละ 1) ของครัวเรือน ตามลำดับ หลังจากการทำนาทำไร่แล้ว คนในชุมชนส่วนใหญ่จะผลิตผ้าไหม และผ้าฝ้าย รวมถึงกลุ่มอาชีพต่างๆ (ร้อยละ 50 ของครัวเรือน) มีบางครอบครัวที่ไปทำงานรับจ้างยังต่างจังหวัด (ร้อยละ 10 ของครัวเรือน) ส่วนที่เหลือทำไร่อ้อย และรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 20 ของครัวเรือน) (องค์การบริหารส่วนตำบลดงเต่า, 2548.)

3) สาธารณสุข

การเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมส่วนใหญ่เป็นโรคในระบบทางเดินหายใจเนื่องจากอากาศเปลี่ยนแปลง ไม่ค่อยมีโรคภัยที่ร้ายแรง เวลาไม่สบายก็รีบไปพบหมอที่สถานีอนามัยใกล้บ้านทันที ทำให้ทันต่อการรักษา คนในชุมชนโดยทั่วไปจึงสุขภาพแข็งแรง น้ำดื่มน้ำใช้ คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมทุกหลังคาเรือนดื่มน้ำฝน โดยมีโอ่งเก็บน้ำฝนไว้ดื่มตลอดปี ในขณะที่น้ำใช้ คนในหมู่บ้านใช้น้ำประปาหมู่บ้าน แต่อาจไม่เพียงพออยู่บ้างในฤดูแล้ง เนื่องจากแหล่งน้ำที่ใช้ทำน้ำประปาเหือดแห้ง

อาหารการกินส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90 ของคนในชุมชน) จะประกอบอาหารรับประทานกันเองในครอบครัว มีเพียงส่วนน้อย (ร้อยละ 10) ที่ซื้ออาหารสำเร็จรูปตามร้านค้ามารับประทานโดยนึกถึงประโยชน์ ความสะอาด และความปลอดภัย รวมถึงคนในชุมชนมีการใช้ส้วมที่ถูกสุขอนามัยครบทุกหลังคาเรือน

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมยังมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลให้ความรู้พื้นฐานในการรักษาดูแลสุขภาพเท่าที่ได้รับการฝึกอบรมมา เช่น การเฝ้าระวัง โรคไข้เลือดออก โดยให้ชุมชนปลอดจากลูกน้ำยุงลาย การเฝ้าระวังติดตามการแพร่ระบาดของ ไข้หวัดนก ฯลฯ รวมถึงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และการให้คำแนะนำแก่คนในครอบครัวตั้งแต่แรกเกิดจนถึงสูงอายุ เช่น การให้วัคซีน การซักร้านซัก การทำบัตรทองตามโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ฯลฯ

บ้านใหม่คุณธรรมไม่มีสถานีนอนำมัยตั้งอยู่ในหมู่บ้าน แต่ห่างออกไปจากหมู่บ้านมีสถานีนอนำมัย 2 แห่ง คือ สถานีนอนำมัยโพธิ์ทอง (ห่างจากบ้านใหม่คุณธรรม 4 กิโลเมตร) และสถานีนอนำมัยคำแคน (ห่างจากบ้านใหม่คุณธรรม 5 กิโลเมตร) อีกทั้ง โรงพยาบาลชุมชนประจำอำเภอ 2 แห่ง คือ โรงพยาบาลมัญจาคีรี (ห่างจากบ้านใหม่คุณธรรม 21 กิโลเมตร) และโรงพยาบาลพระยืน (ห่างจากบ้านใหม่คุณธรรม 16 กิโลเมตร)

4) ความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา ประเพณีพิธีกรรม

ชาวบ้านใหม่คุณธรรมอยู่ร่วมกันแบบญาติพี่น้อง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดูแลสารทุกข์สุขดิบเหมือนญาติพี่น้องกัน บ้านใหม่คุณธรรมมีบุญประจำเดือนที่เรียกว่า ฮีต 12 คลอง 14 เป็นสิ่งประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ช่วงเดือน 9 ของจันทรคติ มีประเพณีบุญข้าวประดับดิน ช่วงเข้าพรรษามีประเพณีทอดเทียน ถวายต้นเทียน มีการสวดสรภัญญะ โดยมีการผูกนิทานพื้นบ้าน มาเป็นเครื่องเตือนสติสอนใจในลักษณะละชั่วทำดี ฯลฯ

ค่านิยมของชาวบ้านใหม่คุณธรรมมีการไปมาหาสู่ การนับญาติ การนับถือเครือญาติและการต้อนรับที่ติดต่อผู้มาเยือนถึงเรือนชาน มีการหา

น้ำ หาดอาหารมาต้อนรับ โดยเฉพาะมีการต้อนรับอาหารอย่างพร้อมหน้ากันในครัวเรือน พร้อมทั้งมีการส่งสอนลูกหลาน มีการปรึกษาหารือกันในช่วงการรับประทานอาหาร

มีความเชื่อเรื่องอาฮักบ้าน คือ ดอนปู่ตา มีการขึ้นปลงลงเลี้ยงหมายความว่า ก่อนจะทำไรทำนา ตรงกับเดือน 6 ของทุกปี จะมีพิธีเลี้ยงอาฮักบ้าน บนบานบวงสรวง ให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้มีความอุดมสมบูรณ์ในพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ปลูกลงไปในผืนดิน พอเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ขึ้นยุงขึ้นฉาง ทำพิธีปลงคือบวงสรวงดอนปู่ตา เพื่อให้เกิดผลผลิตที่สมบูรณ์ อีกทั้งมีความเชื่อในผีบ้านผีเรือน เปีงบ้านและพระธรรม เชื่อว่ายังให้การปกป้องคุ้มครองแก่ตนเองและคนในครอบครัว หากทำอะไรผิดไปจากฮีดบ้านฮีดเมืองจะเกิดความฉิบหายหากินไม่ขึ้น ทุกคนจึงเชื่อในคำสอนของ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และคนเฒ่าคนแก่ที่นับถือในหมู่บ้าน

ชาวบ้านใหม่คุณธรรมทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ บ้านใหม่คุณธรรมมี 2 วัด ประกอบด้วย วัดบ้านชื่อวัดบ้านสำราญ และวัดป่าคือวัดป่าวิเวก มีพระภิกษุจำพรรษาทั้ง 2 วัด (วัดละ 1 รูป) มีการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งสองวัดตามวันสำคัญของทางพระพุทธศาสนาและประเพณีนิยม

บทที่ 4

เปรียบเทียบบริบทของชุมชน

ลักษณะสำคัญทางกายภาพและประชากรของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม และชุมชนบ้านทรงธรรม มีความแตกต่างกันพอสมควร คณะผู้วิจัยพอที่จะวิเคราะห์หาความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบได้ ดังนี้

1. ด้านสภาพทางกายภาพ สถานที่ตั้งของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม มีระยะห่างจากตัวจังหวัดน้อยเป็นครั้งหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนบ้านทรงธรรม ลักษณะทำเลที่ตั้ง ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมตั้งอยู่ใกล้หนองน้ำ มีการก่อสร้างบ้านเรือนเป็นชุมชนโดยรอบ จึงสามารถจัดทำระบบประปาหมู่บ้านให้ทุกหลังคาเรือนได้มีโอกาสใช้น้ำอุปโภคบริโภค แต่ในฤดูแล้งน้ำในสระมักเหือดแห้ง จึงเกิดความเดือดร้อน อีกทั้งในชุมชนเองก็มีการขุดสระหรือบ่อน้อยมากในขณะที่ชุมชนบ้านทรงธรรมซึ่งตั้งชุมชนอยู่ติดแม่น้ำ เป็นที่ราบใกล้ภูเขาสูงบริเวณใกล้กับแนวชายแดนไทย-ลาว มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยความตระหนักและเห็นคุณค่าของป่า คนในชุมชนจึงร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรอันมีค่าจนชุมชนสามารถเป็นต้นน้ำลำธารได้ชาวบ้านจึงก่อสร้างประปาภูเขา โดยใช้ท่อ PVC ต่อมาทุกครั้งเรือน สามารถมีน้ำใช้ต่อเนื่องตลอดปี น้ำในแม่น้ำก็ไม่เหือดแห้ง เนื่องจากมีฝ่ายชลประทานช่วยรองรับ และใช้เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา จึงกล่าวได้ว่า สภาพทางกายภาพของชุมชนบ้านทรงธรรมมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

2. ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน อายุของชุมชน บ้านใหม่คุณธรรมมีอายุน้อยเป็นครึ่งหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับบ้านทรงธรรม ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่ต่อเนื่องยาวนาน คนในชุมชนร่วมกันฝ่าวิกฤตหลายครั้งหลายครา ในขณะที่ตระกูลแรกๆ ที่อพยพมาในหมู่บ้านทั้งสองหมู่บ้านมีจำนวนใกล้เคียงกัน แต่ต่างกันที่คนในชุมชนบ้านทรงธรรมเป็นตระกูลพ่อค้าที่อพยพย้ายถิ่นมาจากแดนไกล ส่วนคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมอพยพย้ายถิ่นมาจากชุมชนใกล้เคียง ด้วยหวังประโยชน์ต่อการแสวงหาที่ดินทำกิน ตระกูลใหญ่ๆ ในชุมชนก็มีจำนวนไม่แตกต่างกันมากนัก จึงกล่าวได้ว่า ชุมชนบ้านทรงธรรมมีประวัติความเป็นมาที่จำเป็น และบีบคั้นให้เกิดการรวมกลุ่มการพัฒนาค่อนข้างสูง

3. ด้านสถาบันที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ศาสนสถาน และจำนวนนักบวชที่ จำพรรษา ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีวัดจำนวน 2 วัด มีพระจำพรรษาวัดละ 1 รูป เป็นคนต่างพื้นที่ ถึงแม้จะสูงวัยแต่มีจำนวนพรรษาไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบเชิงปริมาณของจำนวนวัด บ้านใหม่คุณธรรมจึงมีจำนวนมากกว่าชุมชนบ้านทรงธรรม แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าพระภิกษุที่จำพรรษาที่วัดทรงธรรมจำนวน 1 รูป ซึ่งเป็นคนที่ถือกำเนิดในชุมชน จำพรรษาที่วัดทรงธรรมมาต่อเนื่องยาวนาน ได้บวชเรียนมาตั้งแต่เด็ก และเณรจำนวน 2 รูปก็ได้มีโอกาสบวชเรียนที่วัดในตัวอำเภอเทิง ในลักษณะเข้าไปเียนกลับ จึงอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนบ้านทรงธรรมค่อนข้างมั่นใจได้ในความสืบเนื่องของพระพุทธศาสนา

ส่วนจำนวนสถานศึกษาและครู ในชุมชนทั้งสองมีสถานศึกษาจำนวนเท่ากัน คือ โรงเรียนในระดับประถมศึกษาจำนวน 1 แห่ง ครูจำนวน 4 คน ทั้งสองหมู่บ้าน แต่โรงเรียนบ้านใหม่คุณธรรมมีจำนวนนักเรียนในความ

รับผิดชอบดูแลมากกว่า แม้ว่าเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก แต่ก็มีชื่อเสียงมาก ด้านกีฬาในระดับอำเภอ เช่น ตะกร้อ วอลเลย์บอล ฟุตบอล เปตอง กรีฑา ฯลฯ จนไม่สามารถแข่งขันในกลุ่มโรงเรียนขนาดเล็กร่วมกับสถานศึกษาอื่นซึ่งอยู่ในกลุ่มโรงเรียนขนาดเล็กเช่นเดียวกันได้ เป็นเหตุให้จำเป็นต้องร่วมแข่งขันกับกลุ่มโรงเรียนขนาดใหญ่ จึงเป็นที่สังเกตได้ว่า นักเรียนของโรงเรียนบ้านใหม่คุณธรรมแทบจะทุกคนต้องเล่นกีฬาอย่างน้อย 1 อย่าง อันมีส่วนเสริมสร้างคุณธรรมได้อีกแนวทางหนึ่ง

สำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ทั้งสองหมู่บ้านมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจำนวน 1 ศูนย์เท่ากัน แต่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมจำเป็นต้องมีนักเรียนในความรับผิดชอบดูแลมากกว่า เนื่องจากเป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแห่งเดียวในตำบล พร้อมทั้งจัดการเรียนการสอนแก่นักเรียนในระดับอนุบาลปีที่ 1 เพื่อแบ่งเบาภาระให้แก่โรงเรียนบ้านใหม่คุณธรรม (ที่เปิดสอนเฉพาะอนุบาลปีที่ 2 ถึงประถมศึกษาปีที่ 6) องค์การบริหารส่วนตำบลจึงได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนด้านบุคลากร โครงการอาหารกลางวัน รวมถึงรถบริการรับส่งนักเรียนให้ สำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านใหม่คุณธรรมก็ได้รับการสนับสนุนด้านบุคลากร และโครงการอาหารกลางวันจากองค์การบริหารส่วนตำบลเช่นกัน จึงกล่าวได้ว่า ศาสนสถานและสถานศึกษา ซึ่งเป็นสถาบันที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในชุมชนทั้งสอง มีศักยภาพความพร้อม และเพียงพอต่อความต้องการ แต่โอกาสความยั่งยืนของบ้านใหม่คุณธรรมจะยั่งยืนกว่า

4. ด้านประชากร ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีจำนวนครัวเรือนมากกว่าชุมชนบ้านทรงธรรม (จำนวน 20 หลังคาเรือน) สภาพที่ตั้งอาคารบ้านเรือนมีความหนาแน่นมากกว่าชุมชนบ้านทรงธรรมเล็กน้อย เมื่อเปรียบ

เทียบจำนวนพื้นที่ที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน ในขณะที่จำนวนประชากรของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีมากกว่าประชากรบ้านทรงธรรม(จำนวน 115 คน) จึงกล่าวได้ว่า สภาพโดยรวมของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีความหนาแน่นกว่าชุมชนบ้านทรงธรรม ทั้งในแง่หลังคาเรือน และจำนวนประชากร

5. ด้านความเจริญทางเศรษฐกิจ ปีพ.ศ.ที่มีถนนเข้าถึงหมู่บ้าน ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีถนนตัดผ่านหมู่บ้านประมาณปีพ.ศ.2512-2514 เนื่องจากเป็นชุมชนที่เพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่ ในขณะที่ชุมชนบ้านทรงธรรมมีถนนตัดผ่านหมู่บ้านเมื่อปีพ.ศ.2507 แม้ว่ามีถนนตัดผ่านหมู่บ้านก่อน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับอายุของชุมชนแล้ว ถือว่าถนนเข้ามาในชุมชนบ้านทรงธรรมค่อนข้างช้า การมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีไฟฟ้าใช้ตั้งแต่ปีพ.ศ.2527 ซึ่งถือว่ามิไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านเร็วกว่ามาก เมื่อเปรียบกับชุมชนบ้านทรงธรรมที่เพิ่งมีไฟฟ้าใช้เมื่อประมาณปีพ.ศ.2535 จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเข้ามาในชุมชนบ้านทรงธรรมค่อนข้างช้า

6. ด้านการติดต่อสื่อสารภายในชุมชน จำนวนหอกระจายข่าวและเสียงตามสาย ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีหอกระจายข่าวจำนวน 1 หอ ตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน ซึ่งมีการตั้งบ้านเรือนอยู่หนาแน่น แต่ไม่สามารถได้ยินอย่างทั่วถึงได้ แตกต่างกับชุมชนบ้านทรงธรรมซึ่งมีเสียงตามสายติดตั้งตามแนวเสาไฟฟ้า ทำให้การส่งต่อข้อมูลข่าวสารเป็นไปได้อย่างทั่วถึงชัดเจน ดังคำกล่าวของผู้นำที่เป็นแกนกลางของหมู่บ้านที่ว่า "...วันนี้ต้องไปติดตั้งลำโพงเพิ่ม มีชาวบ้านมาแจ้งว่าได้ยินเสียงตามสายไม่ชัด..." จำนวนหนังสือพิมพ์กลางของชุมชนทั้งสอง ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวนชุมชนละ 1 ฉบับ โดยชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

ใช้ศาลากลางบ้านเป็นที่อ่านหนังสือพิมพ์ ในขณะที่ชุมชนบ้านทรงธรรมใช้ใต้ถุนของสถานีอนามัยเป็นที่อ่านหนังสือพิมพ์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าหนังสือพิมพ์ที่ได้รับล่าช้าประมาณ 2-3 วัน เนื่องจากต้องเดินทางไปรับที่องค์การบริหารส่วนตำบล

จำนวนร้านค้าในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีจำนวน 11 แห่งมากกว่าชุมชนบ้านทรงธรรมซึ่งมีจำนวน 7 แห่ง การจับจ่ายสินค้าในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมจึงเป็นไปด้วยความสะดวก อีกทั้งจำนวนถนน / สภาพถนนชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สะดวก จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีลักษณะใกล้ชิดกับความเป็นสังคมเมืองมากกว่าชุมชนบ้านทรงธรรม ถึงแม้จำนวนถนนสายหลักจะมีเพียง 1 สายก็ตาม ในขณะที่ ชุมชนบ้านทรงธรรมมีถนนสายหลัก 2 สาย เป็นทางผ่านไปยังอุทยานแห่งชาติภูชี้ฟ้าซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ แต่นักท่องเที่ยวก็ไม่นิยมแวะพัก ข้อสังเกตสำคัญอยู่ที่ลักษณะการตัดถนนซอยย่อยของชุมชนบ้านทรงธรรม คือ แทบทุกหลังคาเรือนจะมีถนนผ่านหน้าบ้าน ซึ่งคนในชุมชนถือเป็นพื้นที่ของส่วนรวม อันถือเป็น “หน้าหมู่บ้าน” ที่ทุกคนต้องมาช่วยกันทำและดูแล ในขณะที่ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมบางหลังคาเรือนไม่ติดถนน อีกทั้งถนนซอยแต่ละเส้นไม่สามารถทะลุผ่านถึงกันได้โดยสะดวก นอกจากนี้ จำนวนรถโดยสารสาธารณะ / มวลชน ทั้งสองหมู่บ้านมีจำนวนรถโดยสารสาธารณะวิ่งเข้าออกวันละ 1 เที่ยว จะเห็นได้ว่าการติดต่อสื่อสารภายในชุมชนที่ทั่วถึง ครอบคลุม และชัดเจน ทำให้ชุมชนบ้านทรงธรรมถึงพร้อมด้วยสื่อเพื่อการพัฒนาที่เหมาะสมมากกว่า แม้ว่า การติดต่อสื่อสารภายนอกชุมชนอาจมีอุปสรรคอยู่บ้างก็ตาม

7. ด้านกลุ่มและเครือข่ายทางสังคม กลุ่มในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ประกอบด้วยกลุ่มเศรษฐกิจจำนวน 5 กลุ่ม กลุ่มสังคมวัฒนธรรมจำนวน 5 กลุ่ม กลุ่มความมั่นคงและการป้องกันจำนวน 2 กลุ่ม และกลุ่มรวมจำนวน 1 กลุ่ม ส่วนชุมชนบ้านทรงธรรมประกอบด้วยกลุ่มเศรษฐกิจจำนวน 2 กลุ่ม กลุ่มสังคมวัฒนธรรมจำนวน 7 กลุ่ม กลุ่มความมั่นคงและการป้องกันจำนวน 4 กลุ่ม และกลุ่มรวมจำนวน 1 กลุ่ม

สำหรับประเภทของเครือข่ายในชุมชน พบว่าทั้งสองชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายภายในเชื่อมโยงถึงกันอย่างทั่วถึง ประกอบด้วย

1) เครือข่ายอาชีพในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ได้แก่ ทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย แปรรูป จักสาน เลี้ยงวัว ฯลฯ ในชุมชนบ้านทรงธรรม ได้แก่ เกษตรกรรม ฯลฯ

2) เครือข่ายสุขภาพ ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุ ฯลฯ ในชุมชนบ้านทรงธรรม ได้แก่ กลุ่มรักษสุขภาพ ฯลฯ 3) เครือข่ายนันทนาการ / กีฬาในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ได้แก่ ฟุตบอล ฯลฯ ในชุมชนบ้านทรงธรรม ได้แก่ แอโรบิค ฯลฯ

3) เครือข่ายเพื่อการพัฒนา รวมถึงความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายกับภาคประชาชนนอกชุมชน ซึ่งมีประเภทของเครือข่ายกับภาคประชาชนนอกชุมชน ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ได้แก่ เครือข่าย OTOP Village Champion (OVC) เครือข่าย OTOP ฯลฯ ในชุมชนบ้านทรงธรรม ได้แก่ เครือข่ายโครงการชุมชนเป็นสุข ฯลฯ อีกทั้งความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายกับองค์กรภาครัฐและเอกชน ซึ่งประเภทของเครือข่ายกับภาครัฐ / รัฐวิสาหกิจ และเอกชนนอกชุมชน ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดขอนแก่น ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ ฯ ขอนแก่น ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาคที่ 5 สำนักงานเกษตรจังหวัดขอนแก่น ศาลาไหมไทยและสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ฯลฯ ในชุมชนบ้านทรงธรรม ได้แก่ มูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชน (พ.ศ.2547 - ปัจจุบัน) สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า หากพิจารณาถึงประเภทและจำนวนของกลุ่มในชุมชน รวมถึงประเภทของเครือข่ายในชุมชน ประเภทของเครือข่ายกับภาคประชาชนนอกชุมชน และประเภทของเครือข่ายกับภาครัฐ / รัฐวิสาหกิจ และเอกชนนอกชุมชน สามารถอนุมานได้ว่าชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมค่อนข้างโน้มเอียงไปทางเศรษฐกิจหรือการทำกินมากกว่า ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน แตกต่างกับกลุ่มในชุมชนบ้านทรงธรรมซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาในมิติทางสังคมหรือการอยู่ร่วมกัน ดังคำกล่าวที่ว่า "...คุณค่า สำคัญกว่ามูลค่า..." ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะสำคัญทางกายภาพและประชากร

ลักษณะสำคัญทางกายภาพ และประชากร	บ้านใหม่คุณธรรม	บ้านทรงธรรม
1. ระยะห่างจากตัวจังหวัด	48 กิโลเมตร	100 กิโลเมตร
2. ลักษณะที่ตั้ง	ใกล้แหล่งน้ำ (หนอง) และชุมชน แวดล้อม	ติดแม่น้ำ เป็นที่สูง ใกล้แนว ชายแดน
3. อายุของชุมชน	78 ปี (ประมาณพ.ศ.2472)	140 ปี (ประมาณพ.ศ.2410)
4. ตระกูลแรกๆที่อพยพมา	3 ครอบครัว	4 – 5 ครอบครัว
5. ตระกูลใหญ่ๆในชุมชน	บานชล / สีดาโคตร / ปานกลาง / เหล็กจวน	แผ่นดิน / การค้า / การขาย / การช่างทำ / การรักษา / แผ่น เมือง
6. จำนวนศาสนสถาน และจำนวนนักบวชที่จำพรรษา	วัด 2 แห่ง พระ 2 รูป	วัด 1 แห่ง พระ 1 รูป เณร 3 รูป
7. จำนวนสถานศึกษาในชุมชน (จำนวนนักเรียน / ครู)	โรงเรียน 1 แห่ง นักเรียน 75 คน ครู 4 คน	โรงเรียน 1 แห่ง นักเรียน 44 คน ครู 4 คน
8. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (จำนวน ศูนย์ / นักเรียน)	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง นักเรียน 50 คน	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง นักเรียน 14 คน
9. จำนวนครัวเรือน	197 หลังคาเรือน	177 หลังคาเรือน
10. จำนวนประชากร	723 คน	608 คน
11. ปีพ.ศ.ที่มีถนนเข้าถึงหมู่บ้าน	พ.ศ.2512-2514	พ.ศ.2507
12. ปีพ.ศ.ที่มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน	พ.ศ.2527	พ.ศ.2535
13. หอกระจายข่าว/เสียงตามสาย	หอกระจายข่าว 1	เสียงตามสาย 1
14. จำนวนหนังสือพิมพ์กลาง ของชุมชน	1 ฉบับ	1 ฉบับ
15. ร้านค้า	11 แห่ง	7 แห่ง
16. จำนวนถนน / สภาถนน	สายหลัก 1 เส้น สายรอง 7 เส้น (สายซอย 7 เส้น)	สายหลัก 2 เส้น สายรอง 2 เส้น (สายซอย 18 เส้น)

ลักษณะสำคัญทางกายภาพ และประชากร	บ้านใหม่คุณธรรม	บ้านทรงธรรม
17. จำนวนรถโดยสารสาธารณะ / มวลชน	1 เทียบต่อวัน	1 เทียบต่อวัน
18. กลุ่มในชุมชน		
- กลุ่มเศรษฐกิจ	กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม / กลุ่ม ทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ / กลุ่ม ทอผ้าฝ้าย / กลุ่มจักสาน / กลุ่ม โฮมสเตย์	กลุ่มเลี้ยงหมูหลุม / กลุ่มเกษตร อินทรีย์
- กลุ่มสังคมวัฒนธรรม	อสม. / แม่บ้าน / ผู้สูงอายุ / สรวัญญะ / กลุ่มฌาปนกิจ	อสม. / แม่บ้าน / ผู้สูงอายุ / ชาว ซ้อมมือ / คนรักสุขภาพ / เด็ก และเยาวชน / กลุ่มฌาปนกิจ
- กลุ่มความมั่นคงและการ ป้องกัน	แกนนำตามคุ้มเขต / กรรมการ หมู่บ้าน	แกนนำ ทางความคิด / แกน แกนกลาง / แกนนำตามคุ้มเขต / กรรมการหมู่บ้าน
- กลุ่มรวม	-	แกนนำ 8 ดี
19. ประเภทของเครือข่ายใน ชุมชน	เครือข่ายอาชีพ (ทอผ้าไหม ผ้า ฝ้าย แปรรูป จักสาน เลี้ยงวัว) เครือข่ายสุขภาพ (ผู้สูงอายุ) เครือข่ายนันทนาการ/ กีฬา(ฟุตบอล) เครือข่ายเพื่อการพัฒนา	เครือข่ายอาชีพ (เกษตรกรรม) เครือข่ายสุขภาพ (รักสุขภาพ) เครือข่ายนันทนาการ / กีฬา (แอโรบิค) เครือข่ายเพื่อการพัฒนา
20. ประเภทของเครือข่ายกับ ภาคประชาชนนอกชุมชน	เครือข่าย OTOP Village Champion(OVC)/เครือข่ายOTOP	เครือข่ายชุมชนเป็นสุข
21. ประเภทของเครือข่ายกับ ภาครัฐ / รัฐวิสาหกิจ และเอกชน นอกชุมชน	มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร สำนักงานพัฒนาชุมชน จ.ขอนแก่น ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ ขอนแก่น ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาคที่ 5 สำนักงานเกษตรจังหวัดขอนแก่น ศาลาใหม่ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์	มูลนิธิพลังนิเวศน์และชุมชน (พ.ศ.2547 - ปัจจุบัน) สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ พบว่าอาชีพหลักของคนในชุมชนทั้งสองประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด กล้วยาลูซี่ ซึ่งหอม กระเทียม ผัก ฯลฯ โดยอาจมีอาชีพรองอยู่บ้าง เช่น ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมคือการทอผ้าไหม ซึ่งถือเป็นรายได้สำคัญ รายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนของคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม (เฉลี่ย 3,000 บาท) โดยรวมอาจน้อยกว่ารายได้ประจำ แต่มีความแตกต่างของรายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนไม่ต่างกันมากนัก เนื่องจากประกอบสัมมาอาชีพในลักษณะไปในทิศทางเดียวกัน ในขณะที่ชุมชนบ้านทรงธรรมอาจมีความแตกต่างของรายได้อยู่บ้าง (น้อยกว่าชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม) แต่มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ว่า คนในชุมชนบ้านทรงธรรมกลับคิดว่ารายได้อาจไม่ใช่เรื่องสำคัญที่สุด เพราะเชื่อว่าผืนดินมีความชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลา ธัญญาหาร "...หากขยันก็ไม่ขาดแคลน..."

การศึกษา แม้ว่าจังหวัดเชียงรายจะมีสถาบันอุดมศึกษาของรัฐถึง 2 แห่ง แต่ด้วยความห่างไกลจากตัวเมือง ส่งผลให้คนในชุมชนบ้านทรงธรรมที่ได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษามีจำนวนน้อยกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมซึ่งอยู่ห่างจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันอุดมศึกษาของรัฐแห่งเดียวในจังหวัดไม่มากนัก อีกทั้งจังหวัดขอนแก่นถือเป็นเมืองการศึกษาเมืองหนึ่งที่มีสถาบันอุดมศึกษาของเอกชนตั้งอยู่ด้วย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมเป็นแหล่งศึกษาดูงานของสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง มีนักศึกษา มาศึกษาหาความรู้ ณ หมู่บ้านแห่งนี้บ่อยครั้ง จึงเป็นรูปแบบที่ดีแก่เด็กและเยาวชน ในขณะที่สถานที่เรียนรู้นอกระบบของชุมชนบ้านทรงธรรมคือสถานีนอนามัยมี

ศักยภาพความพร้อมและเข้มแข็ง สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้คุณธรรมที่ดีได้ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่คนทุกเพศทุกวัยในชุมชนบ้านทรงธรรมสามารถมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันได้โดยเวลามิใช่อุปสรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมในคืนวันเสาร์ ในขณะที่สถานที่ทำการของกลุ่มทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติอาจไม่สะดวกในบางครั้ง เนื่องจากต้องออกไปจัดแสดงสินค้าตามสถานที่ต่างๆ ทั้งภายในจังหวัด จังหวัดใกล้เคียง กรุงเทพมหานครและปริมณฑล จึงต้องใช้ศาลากลางบ้านซึ่งอยู่ห่างออกไปจากกลุ่มเล็กน้อย อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนบ้านทรงธรรมไม่ให้ความสำคัญมากนักกับวุฒิการศึกษา แต่ให้ความสำคัญยิ่งใหญ่มากกับ “ก้ำกืด” หรือความคิดของคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องงานหน้าหมู่ (งานส่วนรวม) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยเวทีทางความคิดร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ

กอปรกับความเชื่อตามบรรทัดฐานทางสังคม คนในชุมชนทั้งสองหมู่บ้านยึดมั่นในวัตรปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อที่ยึดโยงอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ดอนปู่ตา เจ้าพ่อคำเสาร์ ผีบ้าน ผีเรือน ผีเหมือง ผีฝาย ฯลฯ รวมถึงการคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีสำคัญของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งสืบทอดการปฏิบัติร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน เช่น ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีการเลี้ยงบ้านเลี้ยงผี บายศรี สงกรานต์ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ บุญบั้งไฟ แห่เทียนพรรษาทอดเทียน ลอยกระทง ฯลฯ ส่วนในชุมชนบ้านทรงธรรมมีการเลี้ยงผีปู่ย่า (เดือน 6) เลี้ยงเจ้าพ่อคำเสาร์ (เดือน 9) สงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) สลากภัตร บุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ตานกัวยสลาก ลอยกระทง ผีฝาย ผีนา เจ้าป่าเจ้าตง ฯลฯ ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และ เศรษฐกิจ

ลักษณะสำคัญทางกายภาพ และประชากร	บ้านใหม่คุณธรรม	บ้านทรงธรรม
1. อาชีพหลัก (เกษตรกรรม)	ข้าว / อ้อย / มันสำปะหลัง / ข้าวโพด / หนุ่ยลูซี่ / ทอผ้า	ข้าว / ข้าวโพด / ชিং / หอม / กระเทียม / ผัก
2. รายได้ (เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือน)	3,083.33 บาท / เดือน	1,000 – 5,000 บาท / เดือน
3. การอุดมศึกษา	- ปริญญาโท 4 คน - ปริญญาตรี 8 คน - ปวส. 14 คน	- ปริญญาโท — คน - ปริญญาตรี 7 คน
4. สถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ในจังหวัด	- มหาวิทยาลัยขอนแก่น	- มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง - มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
5. สถานที่เรียนรู้นอกระบบ	ที่ทำการกลุ่มทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ / ศาลากลางบ้าน	สถานีอนามัย
6. ความเชื่อ		
- ศีลธรรม / ศาสนา	ศีล 5 / พุทธศาสนา	ศีล 5 / พุทธศาสนา
- ยึดโยง	ดอนปู่ตา (สิ่งเหนือธรรมชาติ)	เจ้าพ่อคำเสาร์ (สิ่งเหนือธรรมชาติ)
7. ประเพณีสำคัญ	เลี้ยงบ้าน / เลี้ยงผี / บายศรี / สงกรานต์ / ฮีตสิบสองคองสิบสี่ / บุญบั้งไฟ / แห่งเทียนพรรษา / ลอยกระทง / ทอดเทียน	เลี้ยงผีปู่ย่า (เดือน 6) / เลี้ยงเจ้าพ่อคำเสาร์ (เดือน 9) / สงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) / สลากภัตร / บุญเข้า — ออกพรรษา / ตานก๋วยสลาก / ลอยกระทง / มีฝาย / ฝึนนา / เจ้าป่าเจ้าคง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมค่อนข้างมีอุปสรรคในการเสริมสร้างคุณธรรม เหนือเช่นชุมชนหมู่บ้านทั่วไปของสังคมชนบทไทยในปัจจุบัน กล่าวคือ เริ่มต้นจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีอยู่มากมาย ความล้มเหลวของเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ก่อให้เกิดปัญหาความยากจนทำให้แรงงานอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่สังคมเมือง เนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ไม่ห่างจากเมืองใหญ่มากนัก เส้นทางคมนาคมขนส่งสะดวก โดยเฉพาะมีเส้นทางขนส่งผลิตผลทางการเกษตร อาทิ การขนส่งอ้อยไปยังโรงงานน้ำตาลในอำเภอภูเวียง ฯลฯ ซึ่งเป็นเส้นทางถนนวิ่งระหว่างอำเภอ ตัดผ่านกลางบ้านจากหัวบ้านถึงท้ายบ้าน จึงมีผู้คนมากหน้าหลายตาซึ่งมีแนวโน้มวิ่งตามระบบทุนนิยม (อาทิ คนขับรถสิบล้อ ผู้ใช้แรงงาน ฯลฯ) แวะเวียนมาซื้อสินค้าบริโภคตามสมัยนิยม (เช่น สุรา บุหรี่ ฯลฯ) หรือใช้บริการสถานบันเทิง เช่น โต๊ะสนุกเกอร์ ฯลฯ

เป็นเหตุให้ลูกหลานของคนในชุมชนได้รับอารยธรรมของสังคมเมืองทั้งในด้านบวก (อาทิ บุตรหลานสนใจศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะได้รับตัวแบบที่ดีจากนักศึกษาที่มาร่วมเรียนรู้และพัฒนาชุมชนอยู่เป็นระยะ) และด้านลบ (อาทิ ปัญหาสิ่งเสพติด การมั่วสุมของวัยรุ่น เนื่องจากพ่อแม่มุ่งแต่ทำมาหากิน ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตร) ทำให้ชุมชนประสบปัญหาสังคม เด็กและเยาวชนยอมได้สัมผัสสิ่งไม่ดีไม่งาม กอปรกับอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านผู้นำหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เพิ่งรับตำแหน่งได้ไม่นาน อีกทั้งพื้นที่เรียนรู้ส่วนกลาง เช่น ศาลาประชาคม ไม่เอื้ออำนวย หากใช้ที่ทำการกลุ่มทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติก็เป็นพื้นที่ส่วนบุคคล เป็นเหตุให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนขาดความต่อเนื่อง อีกทั้งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนต่างถิ่นรันทดทำกิน

ในขณะที่ ชุมชนบ้านทรงธรรมเป็นชุมชนขนาดกลาง ตั้งอยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัด เป็นชุมชนเก่าแก่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีความอุดมสมบูรณ์ บ้านเมืองสงบร่มเย็นเป็นสุข ไม่อึกทึกครึกโครม ไม่มีแสงสี การทำมาหากินไม่รีบเร่ง ไม่ย้อแอ้งแอ่งชัน แต่คนในชุมชนทรงธรรมก็ร่วมเผชิญวิกฤติร่วมกันมากมาย แต่ไม่ได้ย่อท้อ ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาใหม่โดยไม่ยอมโยกย้ายไปที่อื่น ทั้งนี้ หลังจากที่ผ่านพ้นวิกฤติซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน ชุมชนทรงธรรมเริ่มปรับตัวจากประสบการณ์หรือบทเรียนที่ผ่านมา โดยการทบทวนและถอดประสบการณ์เพื่อเรียนรู้ตนเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน อาศัยกระบวนการค้นหาปัญหาต่างๆของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และเริ่มตั้งคำถามเพื่อแสวงหาคำตอบที่จะสามารถแก้ปัญหาต่างๆ โดยแก่นแกนกลางของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้ใหญ่บ้านที่ดำรงตำแหน่งและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องยาวนาน อีกทั้งยังมีสถานีนอนามัยเป็นพื้นที่เรียนรู้ส่วนกลางที่มีความเหมาะสม (เป็นสาธารณสมบัติ) ชุมชนบ้านทรงธรรมจึงมีความพร้อมสูงต่อการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม

เปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญบ้านทรงธรรมและบ้านใหม่คุณธรรม ส่วนใหญ่สอดคล้องกันทั้งสองหมู่บ้าน คือ อายุอยู่ระหว่าง 41-50 ปี ซึ่งถือว่าอยู่ในวัยทำงาน สถานภาพสมรส มีครอบครัวเป็นของตนเอง และมีบุตรอยู่ในอุปการะ ปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ การศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา เป็นคนพื้นเพดั้งเดิมที่ถือกำเนิดในชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก สำหรับข้อมูลพื้นฐาน

ส่วนใหญ่ที่แตกต่างกัน ได้แก่ เพศ บ้านทรงธรรมผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.33) เป็นเพศชาย จำนวนผู้มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 40) มีรายได้อยู่ระหว่าง 1,000-5,000 บาท ในขณะที่บ้านใหม่คุณธรรมผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 53.33) เป็นเพศหญิง จำนวนผู้มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนสูงกว่า คือ เกือบครึ่งมีรายได้ 10,001 บาทขึ้นไป

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีความแตกต่างหลากหลาย เนื่องจากผู้นำชุมชนมีอยู่ทุกเพศทุกวัย ทั้งในวัยเรียน วัยรุ่น วัยทำงาน และวัยผู้สูงอายุ ซึ่งให้ความสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาภายใต้ความเคารพเชื่อฟังตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญบ้านทรงธรรมเป็นชายที่อุปสมบทแล้ว ส่วนบ้านใหม่คุณธรรมเป็นหญิงที่มีครอบครัวและเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพ ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญบ้านทรงธรรมมีรายได้ไม่สูงมากนัก ซึ่งสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนที่เน้นคุณธรรมการอยู่ร่วมกัน สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญบ้านใหม่คุณธรรมมีรายได้มากกว่าก็ด้วยมีความใกล้เคียงเมืองใหญ่ อีกทั้งยังเป็นเส้นทางผ่านของการขนส่งผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของชุมชนที่เน้นคุณธรรมการทำกิน ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ข้อมูลพื้นฐาน ของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	บ้านใหม่คุณธรรม	บ้านทรงธรรม
1. เพศ	หญิง (ร้อยละ 53.33)	ชาย (ร้อยละ 73.33)
2. อายุ (ปี)	41-50 ปี (ร้อยละ 26.67)	41-50 ปี (ร้อยละ 46.67)
3. สถานภาพสมรส	สมรส (ร้อยละ 53.33)	สมรส (ร้อยละ 86.67)
4. ศาสนา	พุทธ (ร้อยละ 100)	พุทธ (ร้อยละ 100)
5. การศึกษา	ประถมศึกษา (ร้อยละ 60)	ประถมศึกษา (ร้อยละ 53.33)
6. ภูมิลำเนาเดิม	คนพื้นที่โดยกำเนิด (ร้อยละ 80)	คนพื้นที่โดยกำเนิด (ร้อยละ 80)
7. อาชีพหลัก	เกษตรกร (ร้อยละ 53.33)	เกษตรกร (ร้อยละ 46.67)
8. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน	10,001 บาทขึ้นไป (ร้อยละ 40)	1,000-5,000 บาท (ร้อยละ 40)
9. ตำแหน่งในชุมชน	กลุ่มแม่บ้าน (ร้อยละ 33.33)	ผู้อาวุโส (ร้อยละ 20) กรรมการหมู่บ้าน (ร้อยละ 20)

บทที่ 5

วิถีชีวิตของคนในชุมชน

ชุมชนบ้านทรงธรรม

จากการศึกษาชุมชนพบว่า ชุมชนบ้านทรงธรรมมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่สมาชิกในชุมชนได้ฟันฝ่าวิกฤติชีวิตร่วมกัน และใช้ชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ตั้งแต่ยุคของบรรพบุรุษที่อพยพโยกย้ายมาจากจังหวัดน่าน จวบจนมาตั้งถิ่นฐานรกรากถาวรร่วมกัน ชุมชนแห่งนี้ ปรากฏเป็นวัฒนธรรมหรือวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน ดังนี้

1) การใช้เวลา

ยามเช้า ผู้คนบ้านทรงธรรมต่างแยกย้ายกันปฏิบัติหน้าที่แม่บ้าน ปู่ย่า ตายาย ผู้ปกครองต่างจัดเตรียมหุงหาอาหารให้แก่เด็กเพื่อเตรียมพร้อมที่จะไปเรียนหนังสือ เด็กบางส่วนที่เรียนในเมืองก็จะมาขึ้นคอยรถรับส่งนักเรียน ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับพระคุณเจ้าออกบิณฑบาต เด็กๆก็จะมีโอกาสได้ร่วมทำบุญตักบาตรพร้อมกับผู้อาวุโส หลังจากเสร็จภารกิจ เหล่าแม่บ้านก็จะออกไปช่วยงานพ่อบ้าน ผู้สูงอายุก็จะทำกิจกรรมเล็กๆน้อยๆอยู่กับบ้าน หรือบางช่วงเวลาก็ออกไปหาของป่า ซึ่งเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้านที่คนในชุมชนร่วมกันดูแล เช่น เก็บเห็ดในช่วงฤดูฝน เป็นต้น ส่วนพ่อบ้านก็ออกจากบ้านตั้งแต่เช้าตรู่ พาวัวไปผูก แล้วจึงจัดการภารกิจในเรือกสวนไร่เนา ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปไม่มากนัก จนถึงเวลายาม

เย็นหลังเลิกเรียน เด็กๆนักเรียนโรงเรียนบ้านทรง-ธรรมส่วนหนึ่งและเด็กนักเรียนที่เรียนหนังสืออยู่ในเมืองประมาณ 20 คนก็รวมตัวกันมาเล่น และทำกิจกรรมร่วมกันบริเวณสถานีอนามัยบ้านทรงธรรม ครั้นถึงเวลาย่ำค่ำผู้คนในชุมชนบ้านทรงธรรมที่ออกไปปฏิบัติบทบาทหน้าที่ ตามภารกิจของตนก็กลับมาถึง พ่อบ้าน แม่บ้าน หรือผู้ปกครองก็จะมาเรียกลูกหลานของตนให้กลับมารับประทานอาหารเย็นที่บ้าน หลังอาหารเย็นบุตรหลานมาเล่นหรือร่วมทำกิจกรรมกับเพื่อนๆ ที่สถานีอนามัย โดยพ่อแม่เห็นว่า เป็นสิ่งที่ไม่น่าเป็นห่วง กลับรู้สึกดีที่บุตรหลานของตนต่างได้มีกิจกรรมร่วมกัน ดังคำกล่าวของผู้อาวุโสที่ว่า "...เด็กๆ มาอยู่รวมกันที่สถานีอนามัย ไม่น่าเป็นห่วง รุ่นพี่รุ่นน้องเขาดูแลกันเอง โดยหอมและแกนนำก็ร่วมเฝ้ามองอยู่ห่างๆ หากมีข้อสงสัยใดหรือเด็กต้องการคำปรึกษา ก็จะมาขอหารือ..."

นอกจากนี้ คนในชุมชนบ้านทรงธรรมซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการประกอบสัมมาอาชีพ แต่ก็จัดสรรเวลาส่วนหนึ่งให้กับความเป็นชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ดังคำกล่าวของแกนนำชุมชนที่ว่า "...หลังจากว่างเว้นจากการทำงานในแต่ละวัน ก็จะใช้เวลาส่วนหนึ่งในการดูแลพื้นที่ที่รับผิดชอบ..."

กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตของชาวชุมชนทรงธรรมเป็นวิถีของสังคมเกษตรกรรมที่เวลาหมดไปกับการดูแลไร่นาและสวนผัก แต่ที่เด่นชัดคือการใช้เวลาช่วงค่ำ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ คนในชุมชนบ้านทรงธรรม* จะใช้เวลาช่วงค่ำมาร่วมทำกิจกรรม โดยเด็กเล็กมักมาเล่นที่สถานีอนามัย หรือฝึกซ้อมดนตรี เด็กโตระดับมัธยมศึกษามักมาเล่นกีฬาหรือฟุตบอล ซึ่งมักเป็นเรื่องพัฒนา หรือเรื่องกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน โดยเฉพาะคืนวันเสาร์ที่

เด็กโตและเด็กเล็กมักมานอนค้างที่สถานีนอนมัย อันทำให้เด็กไม่เบื่อในการมาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและกันสำหรับกลุ่มผู้ใหญ่ มักใช้สถานีนอนมัยมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือจัดประชุม อีกทั้งการจัดกรงาน “หน้าหมู่บ้าน” ที่ผู้คนในชุมชนบ้านทรงธรรมต่างร่วมกันเสียสละเพื่อตอบสนองการอยู่รอดร่วมกัน อันเป็นประโยชน์ของส่วนรวมหรือคนหมู่มาก ดังปรากฏรายละเอียดในแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 แสดงวิถีชีวิตด้านการใช้เวลาของคนในชุมชนบ้านทรงธรรม

2) ความเป็นชุมชน / สังคม

การที่คนในชุมชนบ้านทรงธรรมได้ประสบกับเหตุการณ์ที่เป็นวิกฤติของชีวิตร่วมกันหลายประการ อาทิ

(1) ชุมชนประสบเหตุอัศจรรย์ เกิดเพลิงไหม้หมู่บ้านเกือบทั้งหมด เหลือเพียง 4 หลังคาเรือน ชาวของทรัพย์สินของใช้ที่จำเป็นเสียหายจำนวนมากเหลือแต่เพียงที่ดินทำกิน แต่ชาวบ้านก็ไม่ยอมย่อท้อ ได้ร่วมกันก่อสร้างตัวขึ้นมาใหม่โดยไม่ยอมโยกย้ายไปที่อื่น

(2) การถูกกล่าวหาว่าเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์ เนื่องจากการต่อสู้ตามแนวชายแดนไทย—ลาวระหว่างฝ่ายรัฐ กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ พื้นที่ทรงธรรมถูกกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่สีแดง ทำให้ชาวบ้านต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยความหวาดผวาระยะเวลายาวนาน อีกทั้งชาวบ้านยังเคยถูกเข้าใจผิดว่าเป็นสายลับฝ่ายตรงข้าม จึงถูกทหารกวาดต้อนเข้าไปในวิหารวัดทรงธรรม* เพื่อจะฆ่าทำลายด้วยระเบิด แต่ในที่สุดก็สามารถรอดมาได้

(3) ชาวบ้านยังถูกข่มเหงรังแกและ / หรือเบียดเบียนจากเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น ข้าราชการเอาของมีค่าของชุมชนไป เช่น ไม้ พระพุทธรูป เป็นต้น เหตุการณ์วิกฤตชีวิต ดังกล่าวเหล่านี้ ถูกเล่าขานทบทวนและตอกย้ำจนเป็นจิตสำนึกร่วมกันของชุมชน ถ้ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้สมาชิกในชุมชนต้องปรับตัวและหันมาพึ่งตนเองเพื่อความอยู่รอด บริบทแวดล้อมดังกล่าว ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องร่วมมือในการจัดการแก้ไขโดยเฉพาะปัญหาชีวิตร่วมกัน เนื่องจากคนในชุมชนให้ความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน เป็นเหตุให้คนในชุมชน มีลักษณะที่โดดเด่นคือ ความรักสามัคคี มีความเข้าใจกัน มีอุดมการณ์ในการดำรงชีวิตรู้จักการพึ่งตนเอง

กอบกับชุมชนบ้านทรงธรรมยังเป็นชุมชนชนบทที่ผู้คนคุ้นเคยกัน เสมือนญาติสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ นอกจากนี้ยังมีความเป็นญาติพี่น้องกัน โดยสังเกตได้จากสายสกุล หรือ

การมีนามสกุลที่เหมือนกัน เช่น นามสกุล การค้า การขาย แผ่นดิน แผ่นเบื้อง ฯลฯ แล้วญาติพี่น้องที่เกิดขึ้นจากการแต่งงานของคนในชุมชน รวมถึงการอพยพย้ายเข้ามาของผู้คนเพื่อทำมาหากิน ทำให้ง่ายต่อการพูดคุยคนในชุมชน มีความรักสมัครสมานสามัคคีกัน มีการช่วยเหลือพึ่งพากัน มีความไว้วางใจกัน

รูปแบบการขัดเกลาทางสังคมหรือการอบรมสั่งสอน จึงอาศัยเทคนิควิธีการเอาใจใส่เสมือนลูกหลานและเป็นแบบอย่างที่ดี โดยอาศัยกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น สถานื่อนามัย ดังคำกล่าวของแกนนำชุมชนที่ว่า "...ครอบครัวพึ่งตนเองได้แต่อาจไม่เพียงพอ เราจะสร้างลูกก็ควรสร้างเพื่อนของลูกด้วย..."

3) การจัดระเบียบในชุมชน

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนกระจุกตัวอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาในหมู่บ้านและริมถนนหลวง จึงง่ายต่อการแบ่งเขตคุ้มต่อการปกครอง มีโรงเรียน วัด และสถานื่อนามัย ตั้งอยู่ในบริเวณตรงกลางของหมู่บ้าน การติดต่อสื่อสารภายในหมู่บ้านมีความสะดวก ดังที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งได้กล่าวว่า "...จะติดตั้งลำโพงเสียงตามสายให้ขยายออกไปให้ครอบคลุมทุกคุ้มบ้าน..." ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีตเป็นส่วนใหญ่ มีถนนลูกรังบ้างบางส่วน

ชุมชนบ้านทรงธรรมมีโครงสร้างการปกครอง นอกจากจัดตามระบบกระทรวงมหาดไทยเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆแล้ว ยังมีลักษณะเฉพาะในการประยุกต์ใช้ โดยปรับปรุงและเพิ่มเติมโครงสร้างตามความต้องการของชุมชน กล่าวคือ มีคณะกรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง 2 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายป้องกัน 2 คน รวมทั้งสิ้น 5 คน ทั้งนี้ คณะกรรมการหมู่บ้านได้แบ่งงานออกเป็น 8 ฝ่าย คือ ฝ่ายป้องกัน ฝ่ายพัฒนา ฝ่ายปกครอง ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการคลัง ฝ่ายสวัสดิการสังคม ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายพัฒนาสตรี อีกทั้งยังมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน แต่จัดแบ่งโครงสร้างภายในเพื่อความสะดวกในการจัดระเบียบและการติดต่อสื่อสารโดย

1) แบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 4 เขต 12 คุ่ม มีหัวหน้าเขต/หัวหน้าคุ่มเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่และพื้นที่การทำงานตามเขตตามคุ่มที่ตนสังกัด ทำให้มีการแบ่งงาน แบ่งภารกิจ และพื้นที่ชัดเจน หากเกิดปัญหาใดๆ ขึ้นมา แกนนำชุมชนก็สามารถติดตาม ตรวจสอบ และให้การช่วยเหลือแก้ไขปัญหาได้

2) แกนนำทางความคิด เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนทางความคิดของชุมชน ให้ความคิด สติ กลั่นกรองสถานการณ์ภายในและภายนอก ตลอดจนเป็นตัวอย่งที่ดีแก่ชาวบ้าน ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 5 คน ได้แก่ พ่อหนานทรงศีล พ่อหลวงทรงภูมิ ผู้ช่วยฯ ทรงธำ ผู้ช่วยฯ ทรงพนา และหมอทรงพล แกนนาดังกล่าวเป็นผู้มีภาวะผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและยอมรับ

3) แกนกลาง ช่วยในการจัดการหน้าหมู่บ้าน² กิจกรรมต่างๆของชุมชน ซึ่งมักมีคนรู้เรื่องเพียงไม่กี่คน จึงทำหน้าที่เชื่อมประสานเรื่องราวต่างๆทั้งภายในและภายนอก ขยายการมีส่วนร่วมให้กว้างออกไปสู่ชาวบ้านตามคุ่มต่างๆ ตลอดจนร่วมพิจารณาตัดสินใจเรื่องเร่งด่วนของชุมชน ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านและแกนนำความคิด วิธีการค้นหาเริ่มต้นจาก

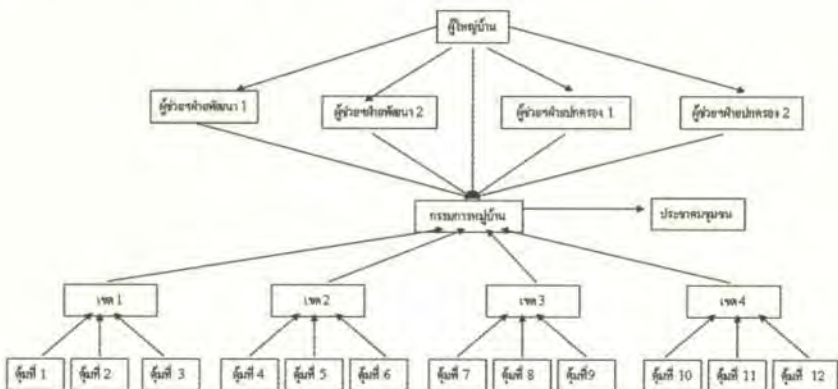
² หน้าหมู่บ้าน หมายถึง เรื่องราวหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ในชุมชน

การชักชวนชาวบ้านที่มีแวว คือ สนใจและมีความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นตัวแทนจาก 12 คຸ້ມรวม 25 คน ประกอบด้วย พระ ข้าราชการจากหน่วยราชการที่ตั้งอยู่ในชุมชน ผู้สูงอายุ เด็กและ เยาวชน พ่อบ้าน/แม่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ โดยจัดให้มีเวทีพบปะพูดคุยกันทุกเดือน

4) แกนนำกลุ่ม ชุมชนมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า กลุ่มฌาปนกิจ ฯลฯ และ

5) แกนนำ 8 ดี เป็นแกนนำที่ถูกคัดเลือกและได้รับมอบหมายให้แก้ไขหรือพัฒนาชุมชนให้บรรลุถึง 8 ดี โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีความถนัดในด้านต่างๆ ดังปรากฏรายละเอียดในแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 5 โครงสร้างงานบริหารชุมชน

ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันทำหน้าที่มายาวนานกว่า 19 ปีโดยสืบทอดมาจากผู้เป็นบิดา มีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างมาก เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ปฏิบัติหน้าที่อย่างเสียสละ กระจายอำนาจ และบทบาทการพัฒนาให้แก่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านทั้ง 4 คน จนสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาด้านต่างๆได้เป็นอย่างดี อาทิ ผู้ช่วย ฯ ทรงพณาทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลป่าต้นน้ำของชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ในชุมชนบ้านทรงธรรมยังประกอบด้วยผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งถือว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ พ่อหนานทรงศีล ซึ่งมีความรอบรู้ด้านศีลธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศาสนา ในอดีตเคยบวชเรียนจนได้เป็นเจ้าของคณะตำบล สามารถเป็นเสาหลักในการพยุงคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี เป็นต้น

กอปรกับในชุมชนบ้านทรงธรรมมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่างๆ เพื่อการพัฒนาเป็นจำนวนมาก มีทั้งกลุ่มที่ทางการเป็นผู้จัดตั้งและกลุ่มที่ชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นมาเอง ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มคนรักสุขภาพบ้านทรงธรรม กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มผู้เลี้ยงหมูหลุม กลุ่มเกษตรอินทรีย์ และกลุ่มแกนนำชุมชน ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มแกนนำทางความคิด กลุ่มแกนนำตามเขต / คุ่ม กลุ่มแกนกลาง และกลุ่มแกนนำ 8 ดี (ดินดี คนดี ป่าดี น้ำดี สังคมดี วัฒนธรรมประเพณีดี เศรษฐกิจดี สุขภาพดี) ฯลฯ

ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

จากการศึกษาชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม เป็นชุมชนชนบทขนาดกลางที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากเมืองใหญ่มากนัก บนเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สะดวก โดยเฉพาะเส้นทางการขนส่งผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรซึ่งเป็นเส้นทางขนส่งระหว่างอำเภอ อีกทั้งยังเป็นทางผ่านไปยังแหล่งท่องเที่ยวและ / หรือแหล่งสำคัญของอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น คือ อุทยานแห่งชาติน้ำตกห้วยเขย และหลวงปู่โส วัดคำแคนเหนือ พระเกจิอาจารย์ชื่อดัง ขณะที่ในอดีตคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีความรักผูกพันในท้องถิ่นของตน ด้วยการอพยพย้ายถิ่นจากที่ตั้งของหมู่บ้านเดิมมายังที่ตั้งใหม่ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า ปรากฏเป็นวัฒนธรรมหรือวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน ดังนี้

1) การใช้เวลา

ตั้งแต่เริ่มต้นของการดำเนินชีวิตในแต่ละรอบวัน ยามเช้าของผู้คนบ้านใหม่คุณธรรม* อาจไม่แตกต่างจากชุมชนชนบททั่วไปในท้องถิ่นอีสานมากนัก แม่บ้าน ผู้อาวุโส และเด็ก ก็จะทำบุญใส่บาตรถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ที่ออกบิณฑบาตตอนเช้า ทั้งวัดป่าวิเวก และวัดบ้านสำราญ ซึ่งเป็นวัดประจำของหมู่บ้าน (วัดป่าจัดตั้งขึ้นมาภายหลังโดยเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระอาวุโส และเป็นคนที่มี พื้นเพถิ่นฐานในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม แต่ปัจจุบันท่านมรณภาพไปแล้วเมื่อปลายปีพ.ศ.2549) ในขณะเดียวกัน พ่อบ้านได้เตรียมตัวเพื่อออกไปปฏิบัติหน้าที่ในไร่นา บางครอบครัวก็ได้อันวิ้อออกไปกินหญ้า เมื่อปฏิบัติภารกิจได้สักระยะหนึ่ง แม่บ้านซึ่งดูแลข้าวปลาให้ลูกหลานและผู้อาวุโสแล้วเสร็จ ก็เดินทางไปสมทบที่ไร่นาเพื่อช่วยปฏิบัติภารกิจ โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลทำนาหรือเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตร

แต่เมื่อว่างเว้นจากฤดูการผลิต แม่บ้าน ผู้อาวุโส และมีพ่อบ้านบางส่วน จะแบ่งงานกันทำเกี่ยวกับกิจกรรมการทอผ้าฝ้าย-ผ้าไหม ซึ่งถือเป็นรายได้เสริมที่สำคัญของคนในหมู่บ้าน ซึ่งผ่านการบริหารจัดการโดยกลุ่มอาชีพ ในบางครัวเรือนซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มฯ ก็จะทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย จนയാค่า ส่วนเด็กๆเมื่อกลับจากโรงเรียน ส่วนใหญ่ก็จะเข้ามาช่วยเหลือ กิจกรรมการทอผ้าตามกำลังความสามารถของแต่ละบุคคล เช่น ปั่นด้าย กวักหมี่ มัดหมี่ หรือช่วยรีดเส้นผ้าที่ตัดแปรรูป โดยกลุ่มมอบรางวัลเป็น ค่าขนมเพื่อเสริมรายได้แก่เด็ก (ตัวละ 5 บาท) เป็นต้น พอถึงയാค่า พ่อบ้าน แม่บ้าน ผู้อาวุโส (ซึ่งเป็นเครือญาติบ้านใกล้เคียงเรือนเคียง) และเด็กก็จะร่วม วงรับประทานอาหารเย็นกันพร้อมหน้า ดังคำกล่าวของผู้อาวุโสที่ว่า “...กินข้าวกันพร้อมหน้า ข้าวถือเป็นพระแม่โพสพซึ่งพวกเราเคารพ การ อบรมสั่งสอนบุตรหลานต่อหน้าแม่พระโพสพ จึงถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ ทุกคนต้องปฏิบัติเพื่อความเจริญอกงาม เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ปฏิบัติ กันมาจนกระทั่งทุกวันนี้...”

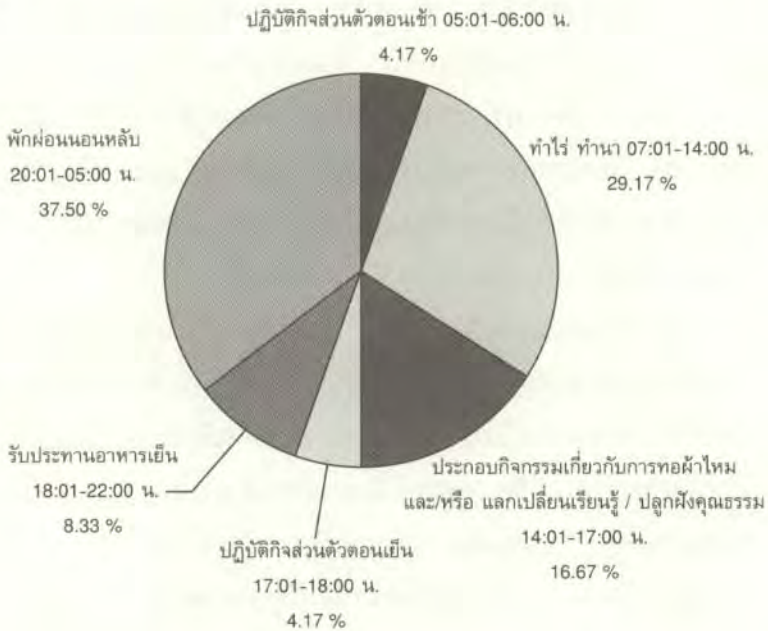
อีกทั้งขนบธรรมเนียมของหมู่บ้านยังประกอบไปด้วยฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ เป็นประเพณีประจำสิบสองเดือนเหมือนกับชุมชนท้องถิ่นใน ภาคอีสานโดยทั่วไป ซึ่งถือเป็นจารีตประเพณีและความเชื่อต่างๆที่จะให้ สมาชิกในหมู่บ้านได้มีโอกาสร่วมกันชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำทุกๆเดือน ของรอบปี ซึ่งทุกหลังคาเรือนให้ความสำคัญกับประเพณีต่างๆที่มีในหมู่บ้าน

กล่าวโดยสรุป วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมยังคงมี ลักษณะของความเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่มีความเป็นสังคมเมืองสอดแทรกขึ้นมาเนื่องจากการรับรู้ข่าวสารจากหอคระจายข่าว ซึ่งถ่ายทอด เสียงจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย รวมถึงการมีโอกาสได้

พบปะพูดคุยกับชุมชนภายนอกได้ง่ายด้วยเส้นทางการคมนาคมขนส่งผลผลิตการเกษตรหลักที่สะดวกวิ่งผ่านกลางหมู่บ้าน เป็นเหตุให้ผู้คนในชุมชนมากกว่าครึ่งให้เวลาไปกับการดูแลไร่นา โดยมีบางครอบครัวที่สมาชิกบางส่วนต้องไปปฏิบัติงานนอกชุมชน ในขณะที่เดียวกันช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำไร่ไถนา โดยเฉพาะช่วงเวลาบ่าย (แดดแรง อากาศร้อน) ก็จะทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และทอผ้าควบคู่กันไป จึงเป็นเวลาที่คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้คนต่างเพศและวัย

ตั้งแต่ขั้นตอนการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม กักไหม มัดหมี่ ย้อมไหม ผูกไหม ฯลฯ จนถึงขั้นตอนการทอผ้าไหม ทำให้เด็ก และผู้ใหญ่ต่างได้ใช้เวลาร่วมกัน มีโอกาสสั่งสอน/ อบรมในลักษณะที่เป็นตามวิถีชีวิตของผู้คน การแลกเปลี่ยนพูดคุยมีลักษณะกระจายไปในแต่ละครัวเรือน หรือรวมกลุ่มบ้านใกล้เคียง ในขณะที่กลุ่มผู้นำก็จะมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันได้ แต่เมื่อถึงเรื่องราวสำคัญของชุมชน คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมก็จะมาร่วมประชุมอย่างพร้อมเพรียงกันที่ศาลากลางบ้าน แต่จุดเด่นที่สำคัญ คือ การอบรมขัดเกลาบุตรหลานในช่วงรับประทานอาหารด้วยความเชื่อตามวัฒนธรรมข้าว ดังปรากฏรายละเอียดในแผนภูมิที่ 6

แผนภูมิที่ 6 แสดงวิถีชีวิตการใช้เวลาในรอบวันของคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

2) ความเป็นชุมชน / สังคม

บ้านใหม่คุณธรรมมีถนนขนส่งผลิตผลทางการเกษตรจากที่ต่างๆ ไปส่งโรงงานตัดผ่านกลางหมู่บ้านจากหัวบ้านถึงท้ายบ้าน จึงถือเป็นทางผ่านสำคัญที่ผู้คนมากหน้าหลายตาแวะเวียนมาใช้บริการร้านค้า หรือสถานบันเทิง เช่น โต๊ะสนุกเกอร์ ฯลฯ (ในอดีต ปัจจุบันเลิกกิจการหมดแล้ว) เป็นเหตุให้ลูกหลานของคนในชุมชนได้รับอารยธรรมของสังคมเมืองทั้งในด้านบวก อาทิ บุตรหลานสนใจศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะได้รับตัวแบบที่ดีจากนักศึกษาที่มาร่วมเรียนรู้และพัฒนา

ชุมชนอยู่เป็นระยะ รวมถึงการเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนในปัจจุบันมีความพร้อมมากขึ้น ฯลฯ แต่ขณะเดียวกัน ถนนนี้เสมือนนำสิ่งไม่ดีเข้าชุมชน อาทิ ปัญหาสิ่งแวดล้อม การมั่วสุมของวัยรุ่น เนื่องจากพ่อแม่มุ่งแต่ทำมาหากิน ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตร ฯลฯ โดยผลด้านลบมีมากกว่า ทำให้ชุมชนเกิดปัญหาโดยเฉพาะกับกลุ่มลูกหลานที่เป็นวัยรุ่น แต่ชุมชนก็สามารถกลับมาอยู่ในสภาพที่คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมพัฒนา โดยหันกลับไปแสวงหา ทบทวนคุณธรรมที่เคยมีเคยใช้ในอดีตที่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตผู้คนในชุมชน เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการขัดเกลาทางสังคม เช่นการใช้ท่วงทำนองเพลง และ / หรือการสวดทำนองสรภัญญะ ฯลฯ เพื่อนำพาการพัฒนาในปัจจุบันและอนาคต บ้านใหม่คุณธรรมจึงเป็นต้นแบบได้สำหรับชุมชนอื่นที่บ้างอย่างสูญหายหรือภูมิคุ้มกันทางสังคมลดน้อยถอยลง ซึ่งเป็นสภาพที่แท้จริงของสังคมไร่นาปัจจุบันในสังคมไทย

3) การจัดระเบียบในชุมชน

ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2472 เริ่มมีผู้คนอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ป่าไม้ และสัตว์น้ำ พอปี พ.ศ.2476 มีบ้านเรือนมากพอที่จะจัดตั้งเป็นหมู่บ้านได้ ส่วนราชการจึงจัดให้ชาวบ้านเลือกผู้นำ คือ ผู้ใหญ่บ้าน โดยได้มีการปกครองตามระเบียบราชการสมัยเก่าและสมัยใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.2476 เรื่อยมา จนถึงปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้วจำนวน 7 คน ในช่วงแรกๆของการปกครองแบบผู้ใหญ่บ้านนั้น ผู้ใหญ่บ้านแต่ละคนจะใช้เวลาในการดำรงตำแหน่งนานพอสมควร อาทิ ผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่คนที่ 1-3 เฉลี่ย แล้วแต่ละคนดำรงตำแหน่งประมาณ 10 ปี โดยผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 อยู่ในตำแหน่งนานที่สุดถึง 28 ปี ตั้งแต่ปี

พ.ศ.2512—2540 หลังจากนั้นปีพ.ศ.2540 เป็นต้นมาก็เปลี่ยนระบบ มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านแบบใหม่ (หมดตามวาระ) มีการหาเสียง และเลือกตั้งโดยการลงคะแนนจากประชาชนในหมู่บ้าน คนที่ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านจะดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี ตั้งแต่เริ่มต้นปีพ.ศ.2540 จนถึงปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้านจากระบบการเลือกตั้งแบบใหม่มาแล้ว 3 คน

ควบคู่กับการปกครองดูแลของผู้คนในหมู่บ้านที่มีการนับถือผู้อาวุโส ผู้ทรงความรู้ ผู้ที่มีคุณธรรม ผู้ทรงภูมิปัญญา ตามที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่บรรพกาล จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการปกครองแบบสมัยแรกนั้น ผู้ใหญ่บ้านแต่ละคนที่ทำการปกครองอยู่ในระยะเวลายาวนานด้วยได้รับความไว้วางใจ มีความจริงจัง ซื่อสัตย์สุจริต จนเป็นที่ยอมรับและเคารพยกย่อง โดยเฉพาะกรณีผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 ที่ดำรงตำแหน่งนานที่สุด อาจเป็นเพราะความพอใจและเป็นที่ต้องการของชาวบ้านร่วมด้วย โดยส่วนตัวของผู้ใหญ่บ้านเองก็มีความมุ่งมั่น เสียสละ จริงจัง มีความซื่อสัตย์ และเป็นนักพัฒนาของหมู่บ้าน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงความผูกพันถึงลูกหลานในฐานะเครือญาติของผู้นำในระยะต่อมา เช่น ประธานกลุ่มอาชีพในหมู่บ้านผู้ซึ่งมีความสามารถในการบริหารงานและทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี มีความเสียสละ ทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นผู้นำกลุ่มต่างๆ อีกมากมาย เนื่องจากเป็นที่ไว้วางใจของสมาชิกกลุ่มและสมาชิกในกลุ่มเครือข่ายทั้งในและนอกพื้นที่

การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตของคนในชุมชน

หากพิจารณาเปรียบเทียบวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านทรงธรรม และชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม สรุปได้ว่าทั้งสองชุมชนมีวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน คือ สังคมเกษตรกรรม ซึ่งเกษตรกรต้องทำนา ทำไร่ ทำสวน อย่างเรียบ

ง่ายพอเพียง แต่นอบน้อมใกล้ชีวิตศาสนา เครื่องครัดในจารีต ประเพณี ซึ่งบ้านทรงธรรมจะมีวิถีชีวิตที่โดดเด่นเป็นพิเศษ คือ การใช้เวลาในช่วงคำพัฒนาตนผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยน(ช่วงพญา) เพื่อประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกัน ในขณะที่บ้านใหม่คุณธรรมจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพทางกายภาพ เป็นเหตุให้ในช่วงเวลาบ่ายของแต่ละวัน วิถีชีวิตของผู้คนบ้านใหม่คุณธรรมกลับเป็นการรวมกลุ่มอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ โดยอาศัยต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Stock) เช่น ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย จักสาน ฯลฯ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนในชุมชนที่ถ่ายทอดไปยังลูกหลาน

กอปรกับการจัดระเบียบสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมตามระเบียบของทางราชการชุมชนบ้านทรงธรรม* มีการจัดระเบียบหรือโครงสร้างใหม่ให้เกิดความเข้มแข็งในการทำหน้าที่และการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนสามารถกระทำได้ทั่วถึงครอบคลุม และเคลื่อนไหวตลอดเวลา อันเอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ ปลูกฝัง ถ่ายทอด ซึมซับแนวคิดคุณธรรม ในขณะที่บ้านใหม่คุณธรรมไม่มีการจัดระเบียบหรือโครงสร้างใหม่ แต่อาศัยโครงสร้างทางสังคมตามระเบียบของทางราชการเป็นเครื่องมือสำคัญ โดยการสนับสนุนให้มีผู้นำที่มีศีลธรรมได้ปกครองหมู่บ้าน แม้ว่าจะจะเป็นผู้นำที่เพิ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งเป็นครั้งแรก และใช้ภูมิปัญญาทางศิลปะการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น (ย้อมสีธรรมชาติ) รวมทั้งใช้ภูมิปัญญาทางดนตรีทำนองเสนาะที่สะท้อนความสุขเพื่อจูงใจในการฝึกร่วมสร้างคุณธรรมให้คนทั่วไปในชุมชน โดยผู้คนในชุมชนต่างพยายามร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ร่วมกัน (แม้จะไม่เป็นระบบครอบคลุมทุกกลุ่มเหล่าเท่ากับบ้านทรงธรรม)

กล่าวโดยสรุป วิธีชีวิตของคนในชุมชนทั้งสองต่างเต็มไปด้วยความเรียบง่าย ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ใกล้ชิดสถาบันทางศาสนาเกือบกับมีวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม แบบแผนการปฏิบัติ ที่อ่อนน้อมต่อสิ่งที่มีพระคุณ เข้ามาเกี่ยวข้อง การดำรงชีวิตของคนในชุมชนจึงมีความเอื้อเพื่อสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ก่อให้เกิดความเป็นครอบครัวและเครือญาติที่เข้มแข็งขึ้นในชุมชน คนกับธรรมชาติ ทำให้มีความเคารพในธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้ในชุมชนสามารถคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี การปฏิบัติให้คงอยู่ ฉะนั้นการนำคุณธรรมมาใช้ในชุมชนบ้านทรงธรรม จึงคำนึงถึงการดำรงชีวิตร่วมกัน ในขณะที่บ้านใหม่คุณธรรมขึ้นอยู่กับความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรม “ข้าว” อันมีคุณค่าที่จำเป็นต่อการทำกิน ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 แสดงการเปรียบเทียบวิถีชีวิตของคนในชุมชน

วิถีชีวิตของคนในชุมชน	บ้านใหม่คุณธรรม	บ้านทรงธรรม
1. ความผูกพัน		
1) คนกับคน	/	/
2) คนกับธรรมชาติ	/	/
3) คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ	/	/
2. ความเป็นครอบครัว-ชุมชน	/	/
3. ความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา	/	/
4. การดำเนินชีวิตร่วมกัน	/	/
5. การทำกิน ตามแนวทางทุนนิยม เน้นแนวเศรษฐกิจพอเพียง	/	/

หมายเหตุ : / หมายถึง ปรากฏวิถีชีวิตเช่นนั้นอย่างเข้มข้น

บทที่ 6

ลักษณะของคุณธรรม และการนำคุณธรรมมาใช้ในชุมชน

ชุมชนบ้านทรงธรรม

คุณธรรมเป็นคุณภาพของพฤติกรรมที่ดั่งงามสูงส่ง ค่อนข้างเป็นนามธรรม แต่ในการศึกษาจำเป็นต้องศึกษาพฤติกรรมที่แสดงออก ซึ่งทางวิชาการใช้คำว่า “จริยธรรม” ดังนั้นการนำเสนอคุณธรรมจึงขอเสนอผ่านพฤติกรรมจริยธรรมซึ่งแบ่งเป็น 3 ชุดพฤติกรรม จริยธรรมที่สามารถสะท้อนถึงคุณธรรม คือ

- 1) พฤติกรรมตามคุณธรรม
- 2) พฤติกรรมตามความเชื่อศาสนา
- 3) พฤติกรรมจริยธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งมักเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้าง และสะท้อนให้เห็นถึงคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างชัดเจน ที่สำคัญ อาทิ

1. พฤติกรรมตามคุณธรรม

1) การแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารี / เอื้อเฟื้อแบ่งปัน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 93.33) กล่าวว่า มีการแสดงน้ำใจ โอบอ้อมอารี / เอื้อเฟื้อแบ่งปัน จะพบได้ว่าคนในชุมชนจะแบ่งปันในเรื่องอาหารการกิน เช่น การให้พืชผักสวนครัว ผลไม้ที่ตนเอง

ปลูกไว้ หรืออาหารปรุงสุกแล้ว โดยเฉพาะกับข้าวที่ทำเป็นพิเศษเนื่องในโอกาสที่สำคัญต่างๆ ในครอบครัวก็จะตักอาหารใส่ถ้วยไปให้ที่บ้านของเพื่อนบ้าน หรือบางครั้งก็ชวนมารับประทานที่บ้าน ปกติก็จะเอื้อเฟื้อให้กับเพื่อนบ้านที่มีความสนิทกันหรือที่เป็นเครือญาติกัน หรือเวลาไปเที่ยวในตัวจังหวัดหรือต่างจังหวัด ก็มักจะซื้อของติดไม้ติดมือมาฝากเพื่อนบ้านที่สนิทกัน ซึ่งแสดงถึงความปรารถนาดี สร้างความประทับใจและความรู้สึกที่ดีต่อกัน ข้าวของเครื่องใช้ก็จะเอื้อเฟื้อกันแบบเป็นการยืม เช่น รถจักรยานยนต์ เครื่องมือการเกษตร ฯลฯ หรือแม้แต่เหตุการณ์ปกติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ กรณีที่ชาวบ้านมารอซื้อของที่ร้านค้า แม่ค้ายังชนสินค้าลงจากรถ ไม่เสร็จ ชาวบ้านก็จะช่วยกันคนละไม้คนละมือหยิบสินค้าจากท้ายรถมาส่งให้แม่ค้าจัดเรียง เมื่อแล้วเสร็จแม่ค้าจึงมาทำการขายของให้ชาวบ้าน หรือกรณีที่ในหมู่บ้านมีสุนัขพิการถัวหนึ่งมีเนื้องอกก้อนใหญ่ออกมาจากราวมชาวบ้านเห็นมานานก็เกิดความสงสาร มีชาวบ้านคนหนึ่งพอมีความรู้ด้านปศุสัตว์จึงช่วยกันตัดก้อนเนื้องอกให้สุนัข แต่ปรากฏว่าเลือดออกไม่หยุด จึงมาขอให้หมอที่สถานีอนามัยไปเย็บแผลให้สุนัขตัวดังกล่าว เป็นต้น ซึ่งทั้งสองเหตุการณ์นี้คณะผู้วิจัยก็มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ดังกล่าวด้วย

2) ความรักใคร่สามัคคี

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 86.67) กล่าวว่า ชาวชุมชนมีความรักใคร่สามัคคี ทำให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวและเกิดความไว้วางใจต่อกัน เวลามีคนในชุมชนล้มป่วยไปนอนรักษาตัวที่โรงพยาบาล ชาวชุมชนบ้านทรงธรรมจะไปเยี่ยมให้กำลังใจกันเป็นจำนวนมากถึงแม้จะไม่ใช้เครือญาติกันก็ตาม ยิ่งถ้ารู้ว่าคนป่วยเป็นคนที่ฐานะยากจนก็จะให้เงินไว้ใช้จ่ายในยามจำเป็นด้วย

นอกจากนี้ ผู้อาวุโสของชุมชนได้เล่าให้ฟังว่า "...มีคนๆหนึ่งเป็น คนมาจากต่างถิ่นมาอยู่ที่นี้นาน เมื่อเสียชีวิตไปไม่มีญาติ เจ้าอาวาสกับ ชาวบ้านก็ร่วมกันจัดงานศพให้..."

อีกทั้งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งเล่าให้ฟังถึงการร่วมแรงร่วมใจ ความสมัครสมานสามัคคีของคนทรงธรรมได้แสดงให้เห็นเมื่อครั้งทำแนว กันไฟ "...ในการทำแนวกันไฟบริเวณป่าชุมชนของหมู่บ้านระยะทางยาว กว่า 9 กิโลเมตร โดยคนในหมู่บ้านทุกกลุ่ม ทุกเพศทุกวัยได้ร่วมกันไปทำ แนวกันไฟใช้เวลาแล้วเสร็จภายในเวลา 1 วัน ทั้งๆที่ในเบื้องต้นประมาณ ว่าต้องใช้เวลาราว 3 วันจึงจะแล้วเสร็จ และปัจจุบันก็ยังได้จัดเวรยามในการ เฝ้าระวังไฟไหม้ป่าทุกวัน โดยผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันทุกหลังคาเรือน ไม่มีข้อยกเว้น..." ซึ่งแสดงถึงความรักใคร่สามัคคีและการช่วยเหลือกัน ในชุมชน

3) ความผูกพันในท้องถิ่นของตน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.33) เห็นว่าชุมชนมีความ ผูกพันในท้องถิ่นของตน ดังกรณีมีกิจกรรมที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขซึ่ง ปฏิบัติงานอยู่นอกพื้นที่ได้ไปร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในช่วงวันหยุด สงกรานต์ ปีพ.ศ.2549 พบว่า มีกลุ่มลูกหลานชาวชุมชนบ้านทรงธรรม จำนวน 4-5 คนที่ไปทำงานภายนอกหมู่บ้าน ได้กลับมาเยี่ยมพ่อแม่ญาติ พี่น้องตามประเพณีปีใหม่เมือง ลูกหลานของคนในชุมชนบ้านทรงธรรม กลุ่มนี้ก็ได้ถือโอกาสรวมกลุ่มกันจัดกิจกรรมสันทนาการให้กับเด็กและ เยาวชนตลอดถึงผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน โดยได้รวบรวมวัสดุอุปกรณ์เครื่องเขียน เครื่องใช้ ของเล่นเด็ก ตุ๊กตา ขนม และเงินสด มาเป็นของรางวัลในการ เล่นเกมส์ การประกวดร้องเพลง การตอบปัญหา โดยมีชาวบ้านมาร่วมงาน

กันเป็นจำนวนมาก มีตั้งแต่เด็ก เยาวชน วัยรุ่น ผู้ใหญ่ และผู้อาวุโส สังเกตเห็นว่าทุกคนมีความสุขมาก อีกทั้งจากการสอบถามทราบว่ากิจกรรมนี้ได้จัดมาเป็นครั้งที่ 2 เริ่มครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ.2548 เด็กๆบอกว่าอยากให้มีทุกปีเพราะมีความสนุกสนานและมีความสุขมากรวมถึงจากการสัมภาษณ์ฝ่ายผู้จัดกิจกรรม บอกว่า "...มีวัตถุประสงค์เพื่อจะได้ทดแทนพระคุณแผ่นดินเกิดและอยากให้มีกิจกรรมการเล่นในช่วงวันสงกรานต์ในชุมชนทรวงธรรม เพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านต้องออกไปเที่ยวนอกบ้าน ก็จะเป็นการแก้ไขปัญหาการเกิดอุบัติเหตุได้อีกทางหนึ่งด้วย..."

จากการจัดกิจกรรมครั้งนี้ แสดงถึงความผูกพันรักใคร่ในท้องถิ่นของคนในชุมชนบ้านทรวงธรรม ถึงแม้ได้ออกไปทำมาหากินประกอบอาชีพนอกบ้าน พอมีเงินมีทองมีฐานะพออยู่พอกินก็นำมาแบ่งปันให้กับคนในชุมชนโดยใช้การจัดกิจกรรมเป็นสื่อกลาง

อีกทั้งนอกเหนือจากผลลัพธ์ที่ได้จากการทำแนวกันไฟไหม้ป่า การที่ได้มาร่วมทำกิจกรรมด้วยกันทำให้เกิดการพบปะพูดคุย มีปฏิสัมพันธ์กัน ผู้เฒ่าผู้แก่ได้สอนให้ลูกหลานได้รู้จักป่า รู้จักต้นไม้ รู้จักสมุนไพร รู้คุณค่าของป่าไม้ และเกิดความหวงแหนในการอนุรักษ์ป่า ก็ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเช่นเดียวกัน

4) ความเสียสละ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 80) กล่าวว่า ชุมชนมีความเสียสละ ดังข้อสังเกตของผู้วิจัยที่ร่วมเดินทางไปซื้อเครื่องสีข้าวซ้อมมือพร้อมกับผู้สูงอายุ แกนนำชุมชนและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โดยขอให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขขับรถยนต์ไปส่งชาวบ้าน โดยผู้โดยสารได้ขอให้แวะเพื่อหาซื้อพันธุ์หน่อไม้ที่อำเภอพาน เมื่อเดินทางกลับถึงหมู่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

พยายามที่จะขอช่วยออกค่าน้ำมันรถ แต่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขผู้ซึ่งเป็นหนึ่งในแกนนำความคิดบอกว่า "...ไม่ขอรับเงินนี้เป็นการส่วนตัว แต่หากประสงค์จะให้เงินก็จะนำไปสมทบกับเงินทุนของหมู่บ้าน โดยให้กรรมการคนอื่น ๆ เห็นชอบ..." ทั้งนี้ พ่อหนานทรงศีล* เล่าให้ฟังว่า "...ได้เดินทางมาดูเครื่องสีข้าวนี้ 3 หนแล้ว เห็นว่ามันใช้ได้ดี ทำงานได้ดีเมื่อเทียบกับยี่ห้ออื่น ถ้าแก่เขาลองสี (ข้าวซ้อมมือ) ให้ดูแล้วกลับไปก็พอทำได้อยู่..."

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่แกนนำชุมชนได้สืบค้นข้อมูลและเปรียบเทียบรายละเอียดอย่างรอบคอบ เสียสละเวลาและทุนทรัพย์ของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของคนในชุมชน จึงเห็นเหตุหนึ่งที่ทำให้แกนนำความคิดได้รับการยอมรับ ยกย่อง นับถือ จากคนในชุมชนบ้านทรงธรรมอย่างเต็มอกเต็มใจ

5) ความเกรงใจ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครั้งหนึ่ง (ร้อยละ 53.33) กล่าวว่า คนในชุมชนมีความเกรงใจ การแสดงถึงความเกรงอกเกรงใจยังมีให้เห็นอยู่เป็นประจำในชุมชนทรงธรรม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้เล่าให้ฟังว่า "...การจัดงานรื่นเริงในชุมชนเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ ของคนในครอบครัว ชาวบ้านเขาจะทราบดีว่า พอถึงเวลาที่กำหนดคือเวลา 22.00 น. กิจกรรมที่เกิดเสียงดังรบกวนเพื่อนบ้านก็จะเลิกเองโดยไม่ต้องมีใครไปบอก แต่ถ้าหากเป็นงานที่สำคัญในระดับหมู่บ้าน เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานรื่นเริงที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นมา ก็จะอนุโลมให้จัดงานจนถึงเที่ยงคืน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด และด้วยความเต็มใจ..."

6) ความมีวินัย

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 60) เห็นว่า คนในชุมชนมีความมีวินัย ระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชุมชนวางไว้ทุกคนจะให้ความเคารพยำเกรง แม้นัดจะเป็นผู้นำชุมชนก็มีอาจะเลย มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งติดภารกิจของทางราชการไม่สามารถมาร่วมประชุมของเขต / คຸ້ມຂອງຕົນໄດ້ ก็ยังต้องเสียค่าปรับให้แก่ชุมชน ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่ว่า "...มีอยู่บางครอบครัวมาร่วมกิจกรรมการพัฒนาไม่ได้ ก็ต้องมาปฏิบัติงานชดเชยในภายหลัง อันนี้เราก็ดักเตือน เห็นใจกัน แต่ถ้าไม่มาทำงานพัฒนาบ่อยๆ ยอมเสียค่าปรับอยู่เรื่อย หัวหน้าเขต หัวหน้าคຸ້ມก็จะดักเตือน..." สอดคล้องกับหัวหน้าคຸ້ມท่านหนึ่งที่กล่าวว่า "...การดื่ม และเมาสຸກາ ส่งเสียงดังเอะอะโวยวายในอดีต เมื่อ 5 ปีก่อนยังมีให้เห็นอยู่เป็นประจำ แต่ปัจจุบันแทบไม่มีแล้ว เพราะคนใดที่แสดงพฤติกรรมแบบนี้ ออกมาก็จะถูกชาวบ้านรุมตีดินนินทาและรังเกียจ..." นั่นคือการลงโทษทางสังคมของชุมชนบ้านทรงธรรมที่ชาวบ้านคิดว่าเป็นการลงโทษที่ร้ายแรงกว่าการลงโทษด้วยกฎหมายหรือกฎระเบียบต่าง ๆ

7) ความซื่อตรง

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 53.33) กล่าวว่ามีความซื่อตรงต่อตนเอง ศึกษาได้จากปัญหาการคดโกงที่เคยเกิดขึ้น ปัญหาจากหนี้สินในกลุ่มที่มีการให้กู้ยืม ปัญหาแนวเขตที่ดินระหว่างบุคคลระหว่างบุคคลกับสาธารณะ พบว่าคนในชุมชนบ้านทรงธรรมไม่เคยมีปัญหาจากกรณีเหล่านี้ หลายคนบอกว่าถึงแม้ว่ามีโอกาสก็จะไม่ทำ เพราะกลัวสังคมในชุมชนลงโทษ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคดโกงเงินทองหรือสิ่งของ ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับหนี้สูญ ในกลุ่มเงินทุนก็ไม่มีปัญหา ในด้านแนวเขตที่ดิน

ระหว่างบุคคลและระหว่างบุคคลกับสาธารณชนก็ไม่เคยมีปัญหา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าให้ฟังว่า "...ตนเองได้รวมตัวกับเพื่อนบ้านที่มีความสนิทสนมกัน ประมาณ 10 กว่าคน ได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อนเกษตรโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการช่วยเหลือกัน โดยได้กำหนดการออมทรัพย์เป็นรายเดือน เมื่อสมาชิกที่มีความเดือดร้อนด้านการเงินก็สามารถกู้ยืมจากกลุ่มได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย..." ก็พบว่า สมาชิกทุกกลุ่มนี้สามารถปฏิบัติได้ตามเงื่อนไขคืนเงินที่กู้ยืมไว้ได้ครบจำนวน ตรงตามเวลา

อีกทั้งมีกรณีที่ดินในชุมชนมานั่งรอบวงคุยกันบนเสื่อบริเวณชั้นล่างของสถานีอนามัย ปรากฏว่ามีเงินหล่นอยู่บนเสื่อโดยไม่ทราบว่าเป็นเงินของใคร ผู้ที่มาร่วมประชุมต่างก็ไม่เก็บเงินนั้นมาเป็นของตน แต่นำไปสมทบเป็นเงินกองกลางของหมู่บ้าน

8) ความไว้วางใจ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.33) เห็นว่าชุมชนมีความไว้วางใจกัน การปิดล็อก ประตูบ้านเมื่อไม่อยู่บ้าน การทำรั้วบ้าน การติดตั้งเหล็กดัดหน้าต่าง และการเก็บวางเครื่องใช้ภายในบ้าน พบว่า คนในชุมชนบ้านทรงธรรมโดยปกติระหว่างวันไม่ได้ทิ้งบ้านไปที่อื่น และหากออกไปไม่ข้ามวันก็ไม่ได้ใส่กุญแจ แต่จะปิดประตูบ้านหรือประตูรั้วเพื่อแสดงให้รู้ว่าในบ้านไม่มีคนอยู่ การทำรั้วบ้านจากการสังเกตสภาพบ้านภายในชุมชนประมาณร้อยละ 20 จะมีการสร้างรั้วบ้าน การทำรั้วบ้านจะมีลักษณะเป็นรั้วคอนกรีตบล็อกโดยรอบ และจะสร้างรั้วในบ้านที่ก่อสร้างใหม่ จากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะให้เหตุผลว่าการสร้างรั้วแสดงให้รู้ว่าบ้านมีขอบเขตที่ชัดเจน เป็นระเบียบเรียบร้อย และสวยงาม ส่วนบ้านที่ติดตั้งเหล็กดัดประตูหน้าต่างแทบจะไม่มี ประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องมือการเกษตร จะเก็บวางอยู่ในพื้นที่ไม่ปิดกั้นหรือหีบฉวยได้ง่าย

จากการศึกษาประวัติภัยอาชญากรรม การระแวงอันตรายยามค่ำคืน พบว่า ชุมชนบ้านทรงธรรมมีความเป็นปกติสุข ไม่เคยมีภัยอาชญากรรม ความหวาดระแวงของคนในชุมชนยามค่ำคืนจะมีเฉพาะนอกเขตพื้นที่ หมู่บ้าน

2. พฤติกรรมตามความเชื่อศาสนา

1) ไม่ผิดศีล

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.33) กล่าวว่าไม่ผิดศีล ในฐานะที่เป็นข้อห้ามหรือ วัตรปฏิบัติที่ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข ตามที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งบอกว่า "...ในยุคเมื่อ 10 ปีก่อน ชาวบ้านยังเล่นการพนันกันมาก โดยเฉพาะการเล่นการพนัน มวยตู้ ในช่วงของวันหยุดเสาร์-อาทิตย์จะนิยมเล่นกันมาก ใช้เวลากับการเล่นการพนันไม่สนใจที่จะทำงาน ทำการ และในช่วงนั้นก็จะมีข่าวลัทธิโหมให้รู้อยู่เป็นประจำ ต่อมาทางการได้เข้มงวดกวดขันในเรื่องการเล่นการพนัน ทางชุมชนทรงธรรมจึงได้ร่วมกันตั้งกฎห้ามมีการเล่นการพนันในชุมชน ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น ปัจจุบันชุมชนทรงธรรมจะไม่มีการเล่นการพนันในชุมชนไม่ว่ากรณีใดๆ ..."

เช่นเดียวกับ อสม.หญิงท่านหนึ่งของชุมชนบ้านทรงธรรมเล่าให้ฟังว่า "...ชุมชนบ้านทรงธรรมเป็นชุมชนที่สงบสุข ปัญหาสังคมต่างๆ เช่น การเล่นการพนัน การทะเลาะวิวาท การเล่นซู้ ผิดลูก ผิดผี ผิดเมียนั้น ไม่เคยมีข่าวในชุมชน เชื่อว่าชาวบ้านได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย ประกอบกับมีผู้นำชุมชนที่เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชาวบ้าน..." นอกจากนี้ พ่อหลวงได้กล่าวเพิ่มเติมว่า "...เมื่อประมาณ 6-7 ปีก่อน ปัญหายาเสพติด (ยาบ้า) ได้ระบอบอย่างหนักในบริเวณชุมชนใกล้เคียง เพราะเป็นพื้นที่

เขตติดชายแดน จึงง่ายและเสี่ยงต่อการได้รับผลกระทบจากยาเสพติด ตั้งแต่มีนโยบายของรัฐบาลในช่วงปีพ.ศ.2544 เป็นต้นมา ก็ได้มีการป้องกัน และปราบปรามยาเสพติดอย่างจริงจัง จึงทำให้ปัญหาของยาเสพติดได้หมดไปจากชุมชนบ้านทรงธรรม..."

2) กิจกรรมตามความเชื่อประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่(ร้อยละ 80) กล่าวว่า มีกิจกรรมตามความเชื่อประเพณีต่างๆ ในชุมชน ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันอื่น ๆ ที่ได้กลายเป็นแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ ประเพณีการเคารพผีปู่-ผีย่า การบูชาเจ้าพ่อคำเสาร์ การบูชาผีเหมือง-ฝาย เป็นต้นทำให้มีโอกาสดอดแทรกคุณธรรมในการดำเนินชีวิตโดยการสอนสั่งหรือตักเตือนของผู้อาวุโส

ตามที่หม่อมอานามัยได้เล่าถึงกิจกรรมในช่วงเทศกาลหรือประเพณีต่างๆในชุมชนว่า "...โอกาสที่คนในชุมชนจะได้มาพบกันมากที่สุดจะเป็นช่วงเทศกาลงานประเพณีต่างๆ ซึ่งทุกคนจะมาร่วมด้วยความสมัครใจ ปีหนึ่งๆจะมีงานประเพณีหลายครั้ง ส่วนมากเป็นงานบุญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา ซึ่งจะมีการทำบุญตอนเช้าที่วัด ช่วงกลางวันจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ และวันที่สำคัญทางศาสนาอีกวัน คือ วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา วันเข้าพรรษาจะมีคนมาทำบุญที่วัดเป็นจำนวนมากแทบทั้งหมู่บ้าน ช่วงระหว่างพรรษาชาวบ้านก็จะมาร่วมกันฟังเทศน์ ทุกวันสี่ล (วันพระ) ช่วงออกพรรษา มีงานประเพณีที่จัดเป็นงานใหญ่ คืองานदानก้วยสลาก เป็นการจัดทำอาหารการกินพร้อมข้าวของเครื่องใช้ประจำวันใส่ก้วย (ชะลอม) ไปถวายพระเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยมีสลากระบุถึงบุคคลที่ต้องการอุทิศส่วนกุศลให้..."

กอบกับผู้อาวุโสของหมู่บ้านได้บอกว่า "...งานประเพณีประจำปี ที่ทุกคนให้ความสำคัญที่สุดนั้นจะเป็นงานประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง ที่มีกิจกรรมต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลาหลายวันในช่วงของเดือนเมษายน ของทุกปี เริ่มตั้งแต่วันที่ 12 แต่ละบ้านก็จะบัตกวาดเช็ดถู ทำความสะอาด บ้านเรือน วันที่ 13 ถือเป็นวันสังขารล่อง ช่วงเช้ามีตบระฆังตีตีห้าก็จะ ยิงปืนหรือจุดประทัดเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีไปกับสังขารที่ร่วงโรยไปอีกปีหนึ่ง วันที่ 14 เป็นวันเนา (วันเนา) วันนี้ต้องไม่พูดจาอัปมงคลหรือด่าทอให้ร้าย กัน และช่วงบ่ายจะไปชนทรายเข้าวัดเพื่อทดแทนการนำทรายติดเท้าออกมาจากวัดในช่วงปีที่ผ่านมา ทางวัดก็จะจัดทำที่ก่อกองทรายให้พูนสูงขึ้น และใช้เป็นที่พักตุ้ง (ธง) ที่ชาวบ้านจะนำมาปักในวันรุ่งขึ้น

วันที่ให้ความสำคัญที่สุดจะเป็นวันพญาวัน (15 เมษายน) ซึ่งถือเป็น วันขึ้นปีใหม่ที่คุณคนเชื่อว่าเป็นวันดีวันที่ยิ่งใหญ่กว่าวันอื่นๆ วันนี้จะเริ่มที่ ทุกๆบ้านจะไปทำบุญที่วัด ช่วงบ่ายจะมีการสงฆ์น้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้เฒ่า ผู้อาวุโสที่นับถือในชุมชน วันที่ 16 เป็นวันปากปี หลายบ้านจะนิยมทำ แกงขนุนรับประทาน เพราะถือว่าวันปากปีควรเริ่มต้นด้วยสิ่งที่คำหนุน ชีวิตให้รุ่งเรือง ประเพณีสงกรานต์จะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทุกสถานที่ และทุกเพศทุกวัย เช่น การเล่นสาดน้ำ การตระเวนไปรดน้ำดำหัวผู้หลัก ผู้ใหญ่ที่นับถือตามบ้าน และมีการพบปะสังสรรค์กันในกลุ่มเครือญาติและ กลุ่มมิตรสหาย..."

3. พฤติกรรมจริยธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 86.67) กล่าวว่า มีพฤติกรรม จริยธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ได้แบ่งบทบาทหน้าที่ให้กระจายลงไปยังสมาชิกทุกคนในชุมชนค่อนข้าง

มาก ในลักษณะครัวเรือน คุ่ม เขต และหมู่บ้าน ยังผลให้มีการแข่งขันทางการกิจการงาน และขอบเขตพื้นที่งานที่ชัดเจน ทำให้ทุกคนในชุมชนต้องทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด หากไม่ปฏิบัติหรือบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ก็就会被ตรวจสอบจากคนในชุมชน ทำให้คนส่วนใหญ่ต้องเคารพในหน้าที่ที่มีต่อสังคมหรือเพื่อส่วนรวม จนพูดติดปากเกี่ยวกับงานหน้าหมู่บ้าน (งานของส่วนรวม) ซึ่งชุมชนถือว่าสำคัญสุดต้องร่วมกันทำ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มแกนนำชุมชนได้สร้างปทัสถานของกลุ่มร่วมกันเพื่อให้สมาชิกได้ปฏิบัติตาม โดยมีบทบาทหน้าที่คือ การสร้างความร่วมมือทำงานร่วมกันของคนในชุมชน นับเป็นคุณธรรมในการทำงานเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กลุ่มหรือชุมชนต้องการ ความร่วมมือร่วมแรงของกลุ่ม เป็นพลังของชุมชนในการสร้างผลงานร่วมกันทั้งในรูปของการกำหนดนโยบาย การจัดแบ่งหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่ม กลุ่มที่เข้มแข็งจะสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เกิดประโยชน์ได้ดี การจัดตั้งองค์กรในชุมชนทำให้สมาชิกกลุ่มได้มีโอกาสมาพบปะกันและทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดังคำกล่าวของสมาชิกกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านที่ว่า "...ชุมชนบ้านทรงธรรม อสม.จะมีการประชุมพบปะกันทุกเดือน ในการประชุมก็จะมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่อกันบางครั้งก็ได้รับความรู้วิชาการใหม่จากทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของสถานีอนามัยบ้านทรงธรรมมีการทบทวนบทเรียนเดิมๆ และมีการวางแผนปรับปรุงแบบการทำงานให้เหมาะสมอยู่เป็นประจำ นอกจากการประชุมกลุ่มอสม. ก็จะมีกิจกรรมทำงานร่วมกันตามบทบาทภารกิจที่ตนเองได้รับมอบหมาย เช่น การตรวจคัดกรองวัดความดันโลหิตสูง ตรวจหาโรคเบาหวานในกลุ่มประชาชนที่อายุ 40 ปีขึ้นไป การซั้

นำหน้าเด็กในกลุ่มอายุ 0-6 ปีทุก 3 เดือน เพื่อเฝ้าระวังในภาวะทุพโภชนาการ ร่วมกับชาวบ้านรณรงค์ สืบสวน และทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายทุก 7 วัน..." ซึ่งการทำกิจกรรมดังกล่าว ก็จะทำให้ได้มีการพบปะกันได้แสดงออกถึงการฟังพาช่วยเหลือกัน แสดงน้ำใจ ร่วมไม้ร่วมมือ และความสามัคคีกันของคนในชุมชน ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 ลักษณะของคุณธรรมที่ใช้ในชุมชนบ้านทรงธรรม

ลักษณะของคุณธรรมที่ใช้ในชุมชน	จำนวน* (n=15)	ร้อยละ(100.00)
1. พฤติกรรมตามคุณธรรม		
1) การแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารี / เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน	14	93.33
2) ความรักใคร่สามัคคี	13	86.67
3) ความผูกพันในท้องถิ่นของตน	11	73.33
4) ความเสียสละ	12	80.00
5) ความเกรงใจ	8	53.33
6) ความมีวินัย	9	60.00
7) ความซื่อตรงต่อตนเอง	8	53.33
8) ความไว้วางใจ	11	73.33
2. พฤติกรรมตามความเชื่อศาสนา		
1) ไม่ผิดศีล	11	73.33
2) กิจกรรมตามความเชื่อประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน	12	80.00
3. พฤติกรรมจริยธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม	13	86.67

หมายเหตุ * หมายถึง ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมถึงพร้อมด้วยคุณลักษณะของสังคมคุณธรรม (ประเวศ วะสี, 2549 : 6) 8 ประการ กล่าวคือ

1) เป็นสังคมที่ไม่ทอดทิ้งกัน วัยทำงาน เด็ก และผู้สูงอายุ มีบทบาทอย่างต่อเนื่องในชุมชน ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่ว่า "...ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นกลุ่มคนที่ต้องเคารพเชื่อฟัง และมักสอนสิ่งดีๆแก่เราเสมอ..."

2) มีสัมมาชีพเต็มพื้นที่ และเศรษฐกิจพอเพียง ในชุมชนมีการแบ่งงานและกระจายอย่างครอบคลุม ดังคำกล่าวของครูในโรงเรียนที่ว่า "...การทอผ้ามีหลายขั้นตอน ในชุมชนก็จะกระจายงานกันไปไปยังจุดต่างๆ ตามความถนัด แม้งานบางงานจ้างทำในหมู่บ้านอาจจะแพงและไม่ดีกว่าไปจ้างที่อื่น แต่ก็ต้องให้คนในหมู่บ้านทำ เขาจะได้อยู่ได้..." หรือแม้แต่การให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมผลิตผ้าฝ้าย ผ้าไหม ทั้งสาวไหม ทอไหม และรีดผ้าก่อนนำมาวางขายหรือบรรจุถุงใส่กล่องเพื่อขาย

3) อนุรักษ์ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีกลุ่มอาชีพตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย เช่นกลุ่มทอผ้าฝ้ายมัดย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มทอผ้าไหมมัดย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มจักสาน ฯลฯ หรือกรณีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กรณีการจับแมงดาโดยวิธีธรรมชาติ (แม่ได้น้อย) แทนวิธีที่มีผลกระทบต่อคน เช่นใช้แสงล่อผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า"...เวลาเราไปสูบลาน (วิดน้ำจับปลา) น้ำในสระลดลง ตามพงหญ้าปล้องก็จะไปจับแมงตามากิน...ที่ไม่ใช่แสงไฟล่อเพราะคนแก่ทักว่า จับได้มากอยู่แล้วจะกินหมดหรือถ้าเราจับมันมาหมดแล้วลูกหลานจะเอาอะไรกิน..."

4) เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคนในชุมชน มีกลุ่มเยาวชนที่พยายามค้นหาตัวเองก็ได้รับการส่งเสริม ดังคำบอกเล่าของผู้นำชุมชนที่ว่า "...เยาวชนเขาอยากได้รายได้ เขาก็มาขอทำงานก็ชวนกันเอาน้ำ E.M. บรรจุในขวด โดยจะลงทุนค่าขวดให้ก่อน ขายได้แล้วก็ค่อยเอามาคืน..."

5) มีความเป็นธรรมทางสังคม ดังคำกล่าวของผู้นำกลุ่มโฮมสเตย์ที่ว่า "...ค่าที่พัก ก็จะหักรายหัวที่พักในแต่ละบ้านไว้ส่วนหนึ่ง อีกสองส่วนก็จะประชุมกันในหมู่บ้าน เพราะครัวเรือนที่ไม่ได้รับเป็นโฮมสเตย์ก็มีส่วนช่วยดำเนินการ ทำกันทั้งหมู่บ้านไม่ได้แยก..."

6) มีสันติภาพ สามารถใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างกรณีเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านแล้วได้ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ที่เด็กกว่า ทำให้เกิดความขัดแย้งแม้ไม่แจ่มชัด จนผู้นำใหม่กล่าวว่า "...ความเข้าใจผิดคิดว่าข้ามหน้าข้ามตา มาที่หลังจะดีกว่าได้อย่างไร เราเป็นลูกเป็นหลานก็ต้องเข้าไปอธิบาย แล้วก็เข้าใจกันดี..."

7) มีการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ บทสวดทำนองสรภัญญะตามคติความเชื่อของชาวอีสาน มีการพัฒนาเนื้อร้องที่มุ่งขัดเกลาคคนในสังคม

8) มีความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและประชาสังคม ชุมชนมีความสามารถพึ่งตนเองได้ ดังคำกล่าวของสมาชิกสภาจังหวัดที่ว่า "...เมื่อกกล่าวถึงการจัดการ หมู่บ้านสามารถพึ่งตนเองได้ คิดเป็น ทำเป็น และสร้างเครือข่าย สามารถเป็นตัวช่วยในระดับอำเภอได้..." เมื่อกกล่าวถึง "คุณธรรม" ซึ่งเป็นคุณภาพของพฤติกรรมที่ดั่งามสูงส่ง การนำเสนอคุณธรรมของคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม* จึงขอนำเสนอผ่านพฤติกรรม

จริยธรรมซึ่งแบ่งเป็น 3 ชุดที่สามารถสะท้อนถึงคุณธรรมในการทำมาหากิน กล่าวคือ

1. พฤติกรรมตามคุณธรรม

1) การแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารี / เอื้อเพื่อแบ่งปัน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 80) กล่าวว่า มีการแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารี / เอื้อเพื่อแบ่งปัน ผู้คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมักแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่โอบอ้อมอารีอยู่เป็นเนืองนิตย์ ทั้งต่อผู้มาเยือนหรือเด็กและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน กล่าวคือ มาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ ดั่งกรณีที่ผู้อาวุโสของชุมชนได้พาเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนไปเก็บมะละกอบที่ปลายนา ซึ่งมีมะละกอบอยู่ต้นหนึ่ง มีลูกตก (เยอะ) มากจนนอนราบบนกับพื้น "...เอาไปหลายๆลูกช่วยๆกันกิน..." หรือแม้แต่เหตุการณ์ที่รถแท็กซี่จากกรุงเทพฯถูกหลอกให้เข้าไปรับคนในหมู่บ้าน แต่ในที่สุดผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านก็ช่วยกันสอดส่องดูแลและส่งคนขับแท็กซี่ออกจากหมู่บ้านอย่างปลอดภัย

นอกจากนี้ก็มีกรณีที่กลุ่มทอผ้าไหมมัดย้อมสีธรรมชาติ บ้านใหม่คุณธรรมได้แบ่งภาระงาน / กิจกรรมย่อยเกี่ยวกับการทอผ้าไหมให้กระจายอย่างทั่วถึงในหมู่บ้านวมลสมาชิก เพื่อแบ่งปันรายได้ให้ทั่วถึง แม้กระทั่งงานบางอย่าง หากประสงค์ที่จะลดต้นทุนก็สามารถที่จะว่าจ้างคนนอกพื้นที่ให้กระทำได้ ในราคาหรือต้นทุนที่ถูกกว่า แต่ชุมชนเลือกการแบ่งปันกระจายรายได้ให้แก่ผู้คนในชุมชนของตนแม้ต้องจ่ายสูงกว่า ดังคำกล่าวของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่ว่า "...กิจกรรมทอผ้าไหม สร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่ผู้คนในชุมชนค่อนข้างมาก เวลาถูกหลานเล่าเรียนก็เอาเงินที่ได้จากการทอผ้าไหมไปส่งเสียให้เรียน ทำนาปลูกข้าวก็เพื่อให้มีข้าวกินตลอดปี ไม่ต้องซื้อ

“ไม่ต้องหา แต่ผ้าไหมมันมีรายได้เรื่อยๆ...” หรือแม้แต่การผลิตเปลี่ยนหมუნเวียนกันไปจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหม กลุ่มทอผ้าไหมมัดย้อมสีธรรมชาติบ้านใหม่คุณธรรมให้สมาชิกทุกคนได้มีโอกาสไปจำหน่าย แต่หากสมาชิกของกลุ่มท่านนั้นจำหน่ายได้ไม่ดี ไม่คุ้มค่าการเดินทาง ก็จะทำให้โอกาสได้แก้ตัวไปจำหน่ายอีกครั้งในงานต่อไป

ในขณะที่เด็กและเยาวชนก็สามารถมีรายได้จากการแบ่งรับภาระงานบางอย่างจากกลุ่มทอผ้าไหมมัดย้อมสีธรรมชาติไปทำบ้าน หรือบางทีก็มาทำอยู่ที่กลุ่มทอผ้าไหมมัดย้อมสีธรรมชาติ

นอกจากนี้ ยังคงมีการลงแขกช่วยเหลือกันถึงแม้จะไม่มากเหมือนสมัยก่อน เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็มีการอาสาเป็นธุระช่วยเหลือกัน ไปเยี่ยมเยียนให้กำลังใจกัน เวลาเดือดร้อนขัดสนเงินทองก็สามารถหยิบยืมกันได้โดยไม่ต้องมีการทำสัญญาหรือมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน และไม่มีการเก็บดอกเบี้ยกัน เวลามีงานบุญงานประเพณีต่างๆเกิดขึ้นในชุมชน เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานกิจกรรมต่างๆที่โรงเรียน ก็จะช่วยกันอย่างเต็มที่ จะหยุดงานส่วนตัวไว้ชั่วคราว อดหลับอดนอน อยู่ช่วยกันจนเสร็จงาน มีอะไรขาดเหลือก็จะช่วยกัน พวกผู้ชายก็ช่วยกันสับเนื้อ ช่วยกันทำความสะอาดบริเวณที่จะจัดงาน ผู้หญิงก็ช่วยหั่นผัก ทำกับข้าว ครั้นกินข้าวที่บ้านงานเสร็จแล้ว เจ้าของงานก็จะมีของฝากกลับบ้านทุกคน

2) ความรักใคร่สามัคคี

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 86.67) กล่าวว่า มีความรักใคร่สามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความสามัคคีของคนในชุมชน แสดงออกได้หลายอย่าง โดยเฉพาะเวลามีการจัดงานบุญงานประเพณี

ตามอีตลิสบสองคลองสิบลี่ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ก็จะมี ความพร้อมเพรียงกันไปช่วยไม่เกี่ยง ไม่อ้างเหตุที่จะไม่ไป นอกจากนี้คน ในชุมชนก็ไม่มี การแตกแยกขัดแย้งกัน ไม่มีการแบ่งกันเป็นก๊กเป็นกลุ่ม ถึงแม้ว่าจะมีการผิดใจกันบ้างในด้านความคิดเห็น ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็น เหตุให้เกิดความรุนแรง ดังกรณีตัวอย่าง สาเหตุที่มีการผิดใจกัน คือช่วง ที่มีการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกผู้ใหญ่บ้าน เลือกสมาชิกองค์การ บริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือเลือกคณะกรรมการบริหารของหมู่บ้านใน ด้านต่างๆเนื่องจากมีผู้สมัครหลายคนและความชอบของคนที่จะเลือกก็ มีความหลากหลาย ดังนั้น จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการโต้เถียงขัดแย้งกันได้ บ้าง แต่ครั้งผ่านพ้นฤดูกาลเลือกตั้งไปแล้วก็กลับมาคืนดีกันเหมือนเดิม ทุกคนก็ยอมรับผลการเลือกตั้งเพราะถือว่าเป็นมติของคนส่วนใหญ่ ครั้น เวลาถึงงานบุญต่างๆก็จะมาช่วยกัน พุดคุยกัน จะเอาเรื่องส่วนตัวไว้ทีหลัง

นอกจากนี้ การที่ในชุมชนมีร้านขายของมากถึง 11 ร้านก็ไม่ได้เป็น สาเหตุให้เกิดการขัดแย้ง ไม่มีการแย่งลูกค้ากัน ไม่มีการใส่ร้ายกันและกัน แต่กลับช่วยกัน เช่น หากไปซื้อของที่ร้านนี้แล้วไม่มีของหรือของหมด เจ้าของร้านก็จะบอกว่าร้านไหนมีบ้างให้ไปซื้อที่ร้านนั้น

อีกทั้งการร่วมแรงร่วมใจรักใคร่สามัคคีกันของคนในชุมชนบ้านใหม่ คุณธรรมยังเป็นที่ยังชีพอยู่ โดยเฉพาะหน่วยงานราชการระดับอำเภอ ดังคำกล่าวของกำนันที่ว่า "...บ้านนี้เมื่อรวมตัวกันแล้วเป็นที่หนึ่ง ไม่มี หมู่บ้านใดในอำเภอรวมตัวได้ขนาดนี้..." ตัวอย่างกรณีการร่วมงานประจำ ปีของอำเภอมัญจาคีรี ในช่วงเทศกาลกล้วยไม้ช่วงกระ ดังคำกล่าวของ ผู้ใหญ่บ้านที่ว่า "...ทางอำเภอให้จัดขบวนแห่ในเทศกาล และให้จัดร้าน จำหน่ายผ้าไหม ก็ชวนชาวบ้านไปร่วมกันจัดร้าน แล้วก็ไปร่วมขบวนแห่

บ้านเราไปกันไปได้มาก...” หรือแม้แต่การร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านในการต้อนรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้ามาเยี่ยมหมู่บ้าน เช่น การมาเยี่ยมหมู่บ้านของผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น “...ชาวบ้านไม่คาดคิดว่าท่านผู้ว่าฯจะมาเยี่ยมถึงในหมู่บ้าน ประกาศเสียงตามสายไปสองวันก่อน นัดหมายจัดเตรียมสถานที่ ก็ไม่สบายใจ เห็นชาวบ้านเงิบๆ ต่างคนต่างแยกย้ายกันไปทำงาน แต่พอถึงวันนัดหมายก็มากันพร้อมเพรียง ครบไม่ขาด...”

3) ความผูกพันในท้องถิ่นของตน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 66.67) มีความเห็นว่ามี ความผูกพันในท้องถิ่นของตน ในอดีตหมู่บ้านใหม่คุณธรรมไม่มีสถานศึกษา เด็กๆ ในหมู่บ้านจำเป็นต้องเดินทางไปเรียนหนังสือในหมู่บ้านใกล้เคียง ดังคำกล่าวของผู้นำกลุ่มทอผ้าไหมที่ว่า “...ต้องชวนกันเดินไปกับเพื่อนๆ เดินกันหลายกิโลกว่าจะถึงโรงเรียน เพื่อนบางคนก็ถีบจักรยาน บางทีก็แวะเล่นข้างทาง ไปไม่ถึงโรงเรียนสักที...” ต่อมาอดีตผู้นำของหมู่บ้านท่านหนึ่งจึงได้บริจาคที่ดินและเชิญชวนให้คนในหมู่บ้านร่วมแรงร่วมใจกันก่อสร้างอาคารเรียนชั่วคราวตั้งแต่ปีพ.ศ.2513 และเชิญครูให้มาจัดการเรียนการสอน สถานที่แห่งนั้นจึงได้พัฒนาขึ้นมาเป็นโรงเรียนบ้านใหม่คุณธรรมในปัจจุบัน ต่อมาประมาณกลางปีพ.ศ.2549 อาคารเรียนหลังนั้นทรุดโทรมมาก ลูกหลานของคนในชุมชนโดยบางส่วนเป็นศิษย์เก่าซึ่งปัจจุบันต่างคนต่างแยกย้ายกันไปทำงานในสถานที่ต่างๆ ก็ได้ระดมทุนร่วมกับชาวบ้าน และร่วมแรงร่วมใจกันก่อสร้างอาคารเรียนหลังใหม่แล้วเสร็จโดยไม่ขอสนับสนุนจากทางราชการ

อีกทั้งครูผู้สอนท่านหนึ่งซึ่งเป็นลูกหลานของคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมได้พยายามร่วมกับคนในชุมชนเพื่ออนุรักษ์ต้นไม้เบญจพรรณ

บริเวณหัวไร่ปลายนา นอกเหนือจากผลลัพธ์ที่ได้จากการอนุรักษ์ การที่ได้มาร่วมทำกิจกรรมด้วยกันทำให้เกิดการพบปะพูดคุย มีปฏิสัมพันธ์กัน ผู้เฒ่าผู้แก่ได้สอนให้ลูกหลานได้รู้จักต้นไม้ รู้จักสมุนไพร ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

4) ความเสียสละ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.33) เห็นว่า คนในชุมชนมีความเสียสละ โดยเฉพาะผู้นำชุมชนในแต่ละระดับ รวมทั้งคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีความเสียสละและสามารถอุทิศตนต่อการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง ดังกรณีการสร้างศาลาการเปรียญที่วัดบ้าน คนในชุมชนเสียสละกำลังร่างกายและกำลังทรัพย์ในการก่อสร้างโดยไม่จำเป็นต้องจ้างช่างก่อสร้างมาดำเนินการ รวมถึงเทศบาลงานบุญสำคัญของชุมชนก็สามารถพบเห็นความเสียสละได้ชัดเจน

นอกจากนี้ เพื่อความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่บ้าน สมาชิกในชุมชนต่างเสียสละเวลาและแรงงานในการร่วมพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ทำความสะอาดถนนหนทางบริเวณหน้าบ้านของตน เป็นต้น ด้วยความเต็มอกเต็มใจ

5) ความเกรงใจ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 60) สรุปว่าชาวชุมชนมีความเกรงใจ การดำเนินชีวิตประจำวันโดยปกติของคนในชุมชนเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย คนในชุมชนต่างมีความเกรงใจซึ่งกันและกัน ดังกรณีที่บ้านหลังหนึ่งในชุมชนมีการผลิตผลไม้ดอง ระหว่างกระบวนการผลิตมีน้ำเสียไหลลงมาบนถนน เมื่อผู้นำชุมชนไปแจ้งให้ทำหลุมขีบบ้านหลังนั้นก็รีบเร่งดำเนินการ อีกทั้งยังขอบคุณผู้ใหญ่บ้านที่ช่วยแนะนำ

วิธีการในการแก้ปัญหา เนื่องจากทราบถึงความเดือดร้อนของคนในชุมชน แต่ไม่ทราบว่าแก้ไยอย่างไร นอกจากนี้ก็มีกรณีที่เป็นชุมชนไม่มีการทำให้เกิดเสียงดังรบกวนผู้อื่น เว้นแต่มีงานสำคัญในระดับหมู่บ้าน เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ หรืองานรื่นเริงที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นมา

6) ความมีวินัย

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 46.67) กล่าวว่ามีความมีวินัย สมาชิกกลุ่มอาชีพในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมต่างมีวินัยในการประกอบอาชีพ อาทิ วินัยทางการเงิน ดังกรณีการกู้ยืมเงินทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เมื่อครบกำหนดตามสัญญา สมาชิกแต่ละคนต่างพยายามที่จะนำเงินมาผ่อนมาชำระเพื่อรักษาเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่มอาชีพ ตามที่เลขาฯของกลุ่มทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติเล่าให้ฟังว่า "...เมื่อถึงกำหนดเวลา สมาชิกแต่ละคนต่างรวบรวมเงินมาผ่อนชำระ พอใกล้ป้ายสามโมงเย็นก็จะครบตามจำนวนสามารถนำเงินไปส่งได้..."

7) ความซื่อตรง

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 80) เห็นว่าชุมชนมีความซื่อตรง การดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมต่างเต็มด้วยความซื่อตรง ดังกรณีการสั่งซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพ เมื่อถึงกำหนดระยะเวลานัดหมายการส่งมอบสินค้าก็เป็นไปด้วยความครบถ้วนเรียบร้อยสมบูรณ์ ทำให้ผู้ซื้อมีความพึงพอใจและสามารถกระจายสินค้าของกลุ่มออกสู่ตลาดได้ หรือแม้แต่การจับจ่ายซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากร้านค้าในชุมชน หากมีการทอนเงินผิดลูกค้ายก็จะนำเงินทอนที่เกินมาคืน

ร้านค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคงไว้ซึ่งคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ดังคำกล่าวของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่ว่า "...เวลาที่เราจะยอมสี (เส้นไหม) ในแต่ละครั้งอย่างสีที่กำลังเป็นที่ต้องการของตลาด เราต้องหาส่วนผสมให้ได้ครบถ้วนตามที่กำหนดไว้เสียก่อน ถ้าไม่พร้อมก็จะรับปากเฉพาะในส่วนที่มั่นใจว่าจะทำได้ดี ไม่อยากให้เขาได้ของไม่ดีไปใช้ จะหวังแต่เงินทองอย่างเดียว มันก็ไม่ได้..."

8) ความไว้วางใจ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 66.67) กล่าวว่าชุมชนมีความไว้วางใจ คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีความสนิทสนมกลมเกลียว จึงทำให้คนเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เช่น เวลาไม่อยู่บ้านต้องออกไปทำธุระข้างนอก ก็สามารถให้वानให้คนบ้านใกล้เคียงช่วยสอดส่องดูแลบ้านให้ได้ หากฝนตกก็จะช่วยปิดประตูหน้าต่าง ช่วยเก็บเสื้อผ้าให้กันและกัน ร้านขายของในหมู่บ้านก็ไม่มีการโกงราคากัน เจ้าของร้านแต่ละร้านมักจะบอกลูกค้าที่มาซื้อของว่าสินค้าซื้อมาในราคาต้นทุนเท่าไร

นอกจากนี้สมาชิกกลุ่มอาชีพในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมยังสามารถฝากขายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้ โดยนำสินค้าของกลุ่ม เช่น ผลิตภัณฑ์จักสาน ผลิตภัณฑ์ผ้าไหม ผ้าฝ้ายแปรรูป ฯลฯ ก็สามารถนำมาวางจำหน่ายที่ศูนย์แสดงสินค้า หรืออาจฝากไปจำหน่ายยังเทศบาลงานแสดงสินค้า OTOP ต่างๆได้โดยไว้วางใจกัน

2. พฤติกรรมตามความเชื่อศาสนา

1) ความใฝ่บุญสุนทาน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 86.67) เห็นว่าคนในชุมชนใฝ่บุญสุนทาน ในวันพระจะมีคนในชุมชนไปนอนที่วัดเพื่อรักษาศีลและเจริญภาวนากันตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในคืน 14 ค่ำ คนในชุมชนจะไปทำวัตรสวดมนต์ สวดสรภัญญะ เสร็จแล้วก็จะช่วยกันทำอาหารหวานคาวเพื่อเตรียมไว้ทำบุญในวัน 15 ค่ำ

2) การไม่พูดจาโกหกหลอกลวงกัน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 66.67) เห็นว่า คนในชุมชนไม่พูดจาโกหกหลอกลวงกัน ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่ว่า "...หากมีการตักปากรับคำว่าจะทำอะไรร่วมกันแล้วก็จะทำอย่างที่รับปากไม่โกหกกัน หากไปไม่ได้ก็จะบอก พูดอย่างไรก็จะทำอย่างนั้น..."

3) ความมีเมตตา

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 60) กล่าวว่า มีเมตตา การที่คนในชุมชนให้การช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก ดังกรณีการช่วยแม่กระทั่งคนสติไม่สมประกอบพลัดหลงเข้ามาในหมู่บ้าน เป็นการบ่งบอกถึงคุณลักษณะทางด้านคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของคนในชุมชนว่าเป็นผู้มีเมตตาสูง มีความรักความปรารถนาดีอยากจะทำให้ผู้อื่นเป็นสุข เห็นผู้อื่นเป็นทุกข์แล้วจิตใจรู้สึกหวั่นไหว ทนนิ่งเฉยอยู่ไม่ได้จะต้องให้การช่วยเหลือ

4) มีปิยะวาจา และการมีสัมมาคารวะ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 53.33) กล่าวว่า คนในชุมชนมีปิยะวาจา และมีสัมมาคารวะ คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม* เป็นผู้ที่ใช้คำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน ถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่พูดจากระโชกโฮกฮาก ไม่ด่าทอกันด้วยถ้อยคำ ที่หยาบคายแม้จะมีเรื่องขัดใจกัน

นอกจากนี้คนในชุมชนโดยเฉพาะคนหนุ่มคนสาวยังเป็นคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ให้การเคารพเชื่อฟังผู้หลักผู้ใหญ่ ไม่ดื้อ ไม่โต้เถียง ไม่เอาแต่ใจตนเอง ไม่แสดงอาการหยิ่งยโสโอหังอวดดีถือดีอวดรู้อวดฉลาด ถึงแม้ตนเองจะมีโอกาสได้ร่ำเรียนวิชาความรู้ที่สูงๆมาก็ตาม

5) กิจกรรมตามความเชื่อประเพณีต่างๆในชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งหมด (ร้อยละ 100) กล่าวว่า มีกิจกรรมตามความเชื่อประเพณีต่างๆ อาทิ การทอดเทียน เป็นขนบธรรมเนียมอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นได้ไม่่ง่ายนักสำหรับหมู่บ้านทั่วไป แต่ที่ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม* ถือเป็นธรรมเนียมไปแล้ว เป็นความพร้อมใจกันและความเต็มใจกันของหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง และเครือข่ายของหมู่บ้านที่สวดเป็นประจำ มีการประสานงานกัน มีการหมุนเวียนไปตามวัดต่างๆเพื่อเป็นการทำบุญทำกุศลให้กับวัดในสมาชิกที่เข้าร่วม เป็นกิจกรรมในฤดูพรรษา และมีกิจกรรมเสริมอีกอย่างหนึ่งคือ การสวดสรภัญญะ เพื่อให้แต่ละหมู่บ้านแสดงออกถึงพลังความสามัคคี มีการแข่งขันกันระดับหมู่บ้าน เป็นการส่งเสริมกิจกรรมการทำบุญ

ซึ่งหมู่บ้านไหนจะแสดงออกได้ดีและมีเสียงที่ไพเราะ มีความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ก็จะมีชนะ ซึ่งหมู่บ้านนั้นจะได้รับรางวัลทุกครั้งเพราะเหตุว่าเสียงไพเราะ คือฟังแล้วได้ความรู้สึกว่าเพราะจริงๆ และกลอนที่ร้องนั้นก็เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่แต่งขึ้นมาให้กลุ่มร้องโดยเฉพาะ จนหมู่บ้านใกล้เคียงขอไปร้องให้กับหมู่บ้านตน เนื่องจากคณะจากหมู่บ้านดังกล่าวร้องสรภัญญะได้อย่างไพเราะเพราะพริ้ง ยายคนหนึ่งซึ่งเป็นที่ปรึกษาในกลุ่มเล่าให้ฟังว่า "...ฮ้องม่วนหลาย จนหลวงพ่อวัดใกล้เคียงจ้างไปฮ้องให้ฟังพุ้นแล้ว ท่านอาจารย์ แต่กลุ่มพวกดิฉันนั้นกะเครื่องถวายพร้อมอย่างเต็มใจ

เงินที่ได้กะถวายเงินไปคืน...” ลักษณะของต้นเทียนจะคล้ายๆกับต้นผ้าป่าที่ติดใบธูปนับตรตามกำลังศรัทธา นำแห่ไปถวายวัดนั้นๆที่จัดเป็นเจ้าภาพก่อนจะถวายก็จะมีกิจกรรมสวดสรภัญญะเป็นกิจกรรมที่สนุกสนานเป็นการประสานความสามัคคี ได้ทั้งความครื้นเครงและก็ได้บุญไปตามๆกัน

ตลอดจนการสวดสรภัญญะในหมู่บ้านเกิดมีขึ้นเป็นประจำทุกๆปี ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคม ซึ่งตรงกับฤดูเข้าพรรษาจนถึงออกพรรษา คนในชุมชนจะมีการรวมกลุ่มเพื่อสวดสรภัญญะทั้งกลุ่มผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ เด็กและเยาวชน รวมทั้งสิ้นประมาณ 10-15 คน พวกกันไปสวดร่วมกันที่ศาลาของวัดทุกวันพระ โดยหลังจากร่วมทำวัตรสวดมนต์เย็นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะสวดสรภัญญะ โดยมีกลุ่มผู้ใหญ่กลุ่มหนึ่ง กลุ่มเด็กและเยาวชนอีกกลุ่มหนึ่ง กลุ่มผู้ใหญ่ผู้ที่มีอายุมากที่สุดคือ 59 ปี กลุ่มเด็กที่มีอายุน้อยที่สุดคือ 7 ขวบ ในส่วนของกลุ่มเด็กและเยาวชนจะมีทั้งชายและหญิง ส่วนกลุ่มผู้ใหญ่มีแต่หญิงล้วน โดยจะมีคณะอุบาสกอุบาสิกาที่มาจำศีลเป็นคนคอยฟังข้อผิดพลาด รวมทั้งท่านเจ้าอาวาสเองก็อยู่ฟังด้วย

เนื้อหาของบทกลอนสรภัญญะ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่เป็นไปในทางธรรมะ กลอนนบุชาพระ กลอนอีสานเขียว กลอนรณรงค์ด้านยาเสพติด กลอนเชิญชวนทานผัก รวมถึงบทกลอนที่เป็นที่ขบขันของคนที่หมู่บ้านและใกล้เคียง คือ กลอนอาลัยสมเด็จพระย่า สำหรับเยาวชนที่มาซ้อมร้องนั้น จะได้รับการดูแลและสอนในเรื่องของทำนองหนักเบา การร้องประสานเสียง แสดงออกถึงความรักและสามัคคีปรองดองกัน ความอบอุ่น ความใกล้ชิดของบ้าน วัด และเยาวชน เป็นการปลูกฝังค่านิยมที่ดี และการอบรมที่น่าจดจำเป็นประโยชน์แก่เยาวชนเป็นอย่างมาก การพยายามที่จะเลียนแบบกลุ่มผู้ใหญ่

3. พฤติกรรมจริยธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.33) กล่าวว่า ชุมชนมีพฤติกรรมจริยธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนั้นชาวชุมชนมีมาก กล่าวคือ ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีกฎระเบียบต่างๆที่เป็นข้อยึดถือและปฏิบัติตามเหมือนกับหมู่บ้านโดยทั่วไป มีศาลาประชาคมสำหรับเผยแพร่ ข้อมูลข่าวสารต่างๆให้สมาชิกทุกคนได้รับทราบเพื่อประโยชน์ของคนในหมู่บ้าน โดยมีการติดประกาศถาวรสำหรับกฎข้อปฏิบัติสำหรับหมู่บ้านซึ่งพร้อมใจกันตั้งขึ้นมา การปกครองในหมู่บ้านยังอาศัยการปรึกษาหารือจากอาวุโสเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเห็นว่าเป็นผู้มีประสบการณ์เคยปกครองมาเป็นเวลานาน กิจกรรมต่างๆที่เป็นของส่วนรวมก็จะร่วมมือร่วมใจกันทำอย่างเต็มที่ ดังกรณีการประชุมในหมู่บ้านจะใช้ศาลาประชาคมกลางหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถานที่โล่งแจ้งและเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน คณะผู้วิจัยได้ร่วมประชุม ได้พบเห็นสมาชิกในหมู่บ้านทุกวัยตั้งแต่วัยเยาวจนจนถึงวัยชรา จำนวนมากมาประชุมร่วมกัน ซึ่งแสดงออกถึงความกลมเกลียวสามัคคีกันของคนในหมู่บ้าน แม้ในช่วงฤดูทำไร่ทำนา แต่ชาวบ้านก็พากันลงมือขะมักเขม้นช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ หยุดพักงานที่ทำประจำอยู่มาช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านตนเอง เพียงแค่การประชาสัมพันธ์โดยหอกระจายข่าวจากผู้ใหญ่บ้าน เป็นกิจกรรมสาธารณะ เป็นการช่วยเหลือพึ่งพาที่แสดงถึงการมีน้ำใจ

ในส่วนของกิจกรรมสาธารณะ มีกองทุนหรือกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ในหมู่บ้านเพื่อการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่เสียชีวิต ทุกครอบครัวจะเสียครอบครัวละ 50 บาท โดยจะทราบโดยการส่งสัญญาณเสียงปิ่นหรือเสียงประทัดจากบ้านคนที่เสียชีวิต เพื่อบอกว่าบ้านนี้มีคนเสียชีวิต ทาง

หมู่บ้านก็จะรู้จักกันโดยนัย ก็จะมีกลุ่มแยกย้ายกันไปรับเงินจากเรือนต่างๆ เพื่อมาช่วยเหลือในเรื่องงานศพ

สำหรับในส่วนของกลุ่มอาชีพ มีบรรทัดฐานในการทำงานของกลุ่มที่สมาชิกมีอยู่ร่วมกันด้วยเช่นกัน จากการที่ประธานกลุ่มได้เล่าให้ฟังว่า “...กฎต่างๆ ได้สร้างขึ้นมาพอเป็นพิธี แต่ก็ไม่ได้ใช้กฎระเบียบอะไรมากมายในการทำงาน จะอาศัยความเป็นเครือญาติและเพื่อนพ้อง มีความเข้าใจกันดี มีปัญหาอะไรก็จะปรึกษากัน ถึงแม้หัวหน้าจะอยู่ในวัยเดียวกันกับสมาชิกหลายคน เขาก็ให้ความเคารพ เกรงใจหัวหน้า สามารถที่จะสั่งงานและมอบงานให้ทำได้ ความเป็นพี่น้องกันมากกว่า ส่วนมากไม่ค่อยได้ดูกฎระเบียบ ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ในกลุ่มใหญ่ผู้ใหญ่ที่อาวุโสและเป็นที่ยกย่องก็คอยแนะนำตลอด ข้อบกพร่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ต้องใช้กฎระเบียบอะไร อาศัยการปรึกษาและความคิดเห็นจากสมาชิกและผู้อาวุโส ปัญหาต่างๆ ก็แก้ได้ เพราะทุกๆ คนก็รู้หน้าที่ของตัวเองอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องบอกอะไรมากมาย จะบอกก็แค่เพียงกำหนดเวลา และจำนวนที่เพิ่มเข้าเพิ่มออก เท่านั้น รวมทั้งสมาชิกที่แยกตัวออกไปตั้งกลุ่มใหม่ก็อาศัยรูปแบบนี้แหละ จะมาปรึกษากลุ่มใหญ่เสมอๆ เลย...”

จะเห็นได้ว่า บรรทัดฐาน หรือค่านิยมธรรมเนียมการปฏิบัติงานหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของการทำงานให้เป็นไปในทางที่ดีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปรากฏให้เห็นชัดเจนทั้งภายในกลุ่มอาชีพและในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 ลักษณะของคุณธรรมที่ใช้ในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

ลักษณะของคุณธรรมที่ใช้ในชุมชน	จำนวน* (n=15)	ร้อยละ(100.00)
1. พฤติกรรมตามคุณธรรม		
1) การแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารี / เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน	12	80.00
2) ความรักใคร่สามัคคี	13	86.67
3) ความผูกพันในท้องถิ่นของตน	10	66.67
4) ความเสียสละ	11	73.33
5) ความเกรงใจ	9	60.00
6) ความมีวินัย	7	46.67
7) ความซื่อตรง	12	80.00
8) ความไว้วางใจ	10	66.67
2. พฤติกรรมตามความเชื่อศาสนา		
1) ความใจบุญสุนทาน	13	86.67
2) การไม่พูดจาโกหกหลอกลวงกัน	10	66.67
3) ความมีเมตตา	9	60.00
4) มีปิยะวาจา และการมีสัมมาคารวะ	8	53.33
5) กิจกรรมตามความเชื่อประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน	15	100.00
3. พฤติกรรมจริยธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม	11	73.33

หมายเหตุ* หมายถึง ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

เมื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบ ลักษณะของคุณธรรมและการนำคุณธรรมมาใช้ในชุมชน พบว่า

1) การนำคุณธรรมของชุมชนมาใช้เป็นไปในลักษณะที่ใกล้เคียงกับวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดศาสนา ดังนั้น การใช้คุณธรรมจึงใช้จากประสบการณ์ตรงในวิถีชีวิตประจำวัน

2) เป้าหมายการนำมาใช้เพื่อตอบสนองการดำเนินชีวิต เช่นในเรื่อง การทำกิน เรื่องสุขภาพ เรื่องการพัฒนางานของส่วนรวม ที่เด่น คือ การนำคุณธรรมเพื่อพัฒนาสมาชิกในชุมชนโดยเฉพาะรุ่นเยาว์

3) เทคนิคการใช้ตัวอย่างตรงในลักษณะเทียบเคียงมากกว่าการสอน ตรงๆหรือเล่าถึงนิทาน อาจกล่าวได้ว่า การนำคุณธรรมมาใช้ในชุมชนเป็นไปตามวิถีชีวิต ฉะนั้น การจัดการหรือเสริมสร้างคุณธรรมจึงควรที่จะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การเสริมสร้างคุณธรรมตามวิถีชีวิตซึ่งอาศัย หลักการยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

บทที่ 7

วิธีการถ่ายทอดและสังเคราะห์บทเรียน การเสริมสร้างคุณธรรม

วิธีการถ่ายทอดคุณธรรม

ชุมชนบ้านทรงธรรมและชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมตั้งอยู่ภายใต้บริบททางสังคมไร่นาและมีลักษณะของวัฒนธรรมข้าว ได้แก่ ความเอื้อเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเคารพต่อผู้มีพระคุณ และความใกล้ชิดศาสนา ฯลฯ ซึ่งกำหนดเป็นค่านิยมที่สะท้อนถึงคุณงามความดีของคนในสังคม ดังปรากฏกิจกรรมต่างๆ ในรอบปีที่สะท้อนถึงควมมีคุณธรรมซึ่งกลืนไปกับวิถีชีวิต จึงปรับมาใช้กับวิถีทำกิน เช่น คุณธรรมในการทำกิน จากการที่คนในชุมชนพยายามที่จะแบ่งกลุ่มการทำงานเพื่อก่อให้เกิดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงเป็นธรรมในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ฯลฯ และ / หรือ วิธีการอยู่ร่วมกัน เช่น คุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนบ้านทรงธรรม จากการที่เด็กและเยาวชนได้ร่วมกันจัดทำกิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมวันแม่ รวมถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่สะท้อนถึงการเคารพผู้ใหญ่ เป็นต้น

วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมจึงเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน (เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ) โดยอาศัยสถานการณ์การใช้ตัวอย่างจริงในการเปรียบเทียบ อุปมาอุปไมย การยกตัวอย่างเด็กที่ดีโดยกระทำอย่างมีระบบ คือ มีเจตนาชัดเจน มีการเลือกวิธีการคัดสรรตัวอย่างมาล่วงหน้า ก่อนการถ่ายทอดเรียนรู้กับวิธีที่ไม่ได้อาศัยความเป็นระบบ เช่น อาศัยสถานการณ์หรือตามวิถีชีวิต ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมแบบมีระบบ

การถ่ายทอดคุณธรรมของคนในชุมชนที่ดีต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่มีความต่อเนื่องยั่งยืน และมีลักษณะสังคมเรียนรู้ (Social Learning) ที่เป็นพลวัต (Dynamic) อย่างเป็นระบบ จึงจำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างการดำเนินงานซึ่งประกอบด้วยอาคาร สถานที่ เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ รวมถึงผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอด ฯลฯ ดังปรากฏรายละเอียด คือ

1) กระบวนการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้

กลุ่มเด็กและเยาวชน นอกจากเด็ก ๆ จะได้รับความสนุกสนานแล้วยังได้สาระจากการเรียนรู้ การถ่ายทอดประสบการณ์ จากผู้ใหญ่สู่เด็ก จากเด็กรุ่นพี่สู่เด็กรุ่นน้อง เด็กได้ฝึกการทำงานเป็นทีม ฝึกฝนการอยู่ด้วยกันในสังคมชุมชนอย่างมีความสุข ดังจะเห็นได้จากผู้นำกลุ่มเด็กและเยาวชนเล่าให้ฟังว่า "...เด็ก ๆ จะไปที่สถานีนอนามัยทุกวัน เพราะที่นั่นเป็นศูนย์กลางที่จะทำให้เด็กได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ได้มาฝึกเล่นดนตรีพื้นเมือง (สะล้อ ซอ ซึง) โดยมีพวกพี่ ๆ มาสอนให้หน่อยๆ บางคนชอบกีฬา ก็จะนัดมารวมกันเล่นกีฬา เช่น ฟุตบอล ตะกร้อ เทเบิลเทนนิส เต้นแอโรบิก เด็กเล็กๆ ก็จะมาวิ่งเล่นกับเพื่อน ๆ พี่ ๆ อย่างสนุกสนาน นอกจากนี้ กลุ่มเด็กโตยังได้รวมกลุ่มกันเลี้ยงหมูหลุม เลี้ยงปลาในสระที่อยู่ด้านหลังของสถานีนอนามัยบางครั้งทางเจ้าหน้าที่สถานีนอนามัยก็จะเปิดวีซีดีให้เด็ก ๆ ได้ดู..."

อีกทั้งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตกับแกนนำชุมชนเกี่ยวกับวิธีการสอนดนตรีพื้นเมืองของเด็ก ๆ ซึ่งอาศัยวิธีการถ่ายทอดที่แตกต่างจากที่พวกเขาเล่าเรียนมา โดยผู้นำเด็กแต่ละคนจะจับคู่ดูแลน้อง ๆ ตามความสนใจของน้อง ๆ ที่มีต่อเครื่องดนตรีชนิดใด พี่ก็จะทำตัวอย่างให้น้องดูแล้วให้น้อง ๆ

ทำตาม หากทำยังไม่ถูกต้องก็จะจับมือสอนน้องที่ละคน โดยผู้นำกลุ่มเด็กเล็กได้อธิบายว่า "...จำเป็นต้องรีบสอนซะลို့ ซอ ซึ่ง ให้น้องๆ เพราะพวกเขา กำลังจะจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็ต้องแยกย้ายกันไปเรียนหนังสือ คงไม่ค่อยมีเวลา จึงอยากให้น้องๆ เล่น(ดนตรีพื้นเมือง) เป็น จะได้ทำหน้าที่แทนพวกตนได้ วิธีการที่เขาคิดว่า จะสอนให้น้องๆ เป็นเร็วก็คือ จับมือน้องๆ ให้ทำตามแบบรุ่นพี่ๆ..." ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอีกทั้งยังเชื่อมโยงถึงความสามารถในการประยุกต์ใช้วิธีการถ่ายทอดเรียนรู้ อย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความสอดคล้องตามบริบทหรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนผ่านไป เนื่องจากผู้วิจัยได้ซักถามย้อนไปถึงวิธีการเรียนรู้ที่พวกเขาได้รับ

"...แต่ก่อนพ่อหมอก็สอน (ดนตรีพื้นเมือง) ให้พวกเรา ค่อยๆ สอนตั้งแต่เริ่มต้น โดยทำแบบอย่างให้ดู ให้อ่านโน้ต แล้วก็แกะโน้ตเพลงๆ ใหม่ๆ มาให้พวกเราฝึกซ้อม แต่มันก็ใช้เวลานาน พอตอนนี้พวกเรา ก็สอนน้องคล้ายๆ ที่พ่อหมอเคยสอน แต่พวกเราที่เป็นรุ่นพี่ก็จะแบ่งกันไปสอนน้องตามเครื่องดนตรีที่แต่ละคนถนัด น้องชอบเครื่องดนตรีอะไรก็ไปหาพี่คนนั้น เราใช้วิธีจับมือสอนเลย หวังว่าน้องจะได้เป็นเร็วๆ คิดว่าตัวแบบดีกว่าคำสอน..." จะเห็นได้ว่าวิธีการถ่ายทอดความรู้ซึ่งผ่านการปลุกฝังถ่ายทอดแบบอย่างให้รุ่นน้องโดยการทำเป็นแบบอย่าง นับเป็นหนึ่งในวิธีการถ่ายทอดคุณธรรมแบบมีระบบภายใต้การคำนึงถึงผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

กอปรกับวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชนทรงธรรมที่ผู้นำชุมชนกล่าวว่า "...จะมีโอกาสได้พบปะกันมาก เพราะสภาพที่ตั้งของบ้านเรือนมีลักษณะที่ติดกันหลังต่อหลัง และส่วนใหญ่จะไม่มีรั้วกัน ทำให้ไปมาหาสู่

กันได้ง่ายและสะดวก สถานที่ที่เป็นจุดศูนย์กลางในการพบปะกันจะเป็นที่สถานีอนามัย วัด และโรงเรียน..." จะเห็นได้ว่าวิธีการถ่ายทอดคุณธรรมของชาวทรงธรรม* มีความเป็นระบบ โดยกำหนดไว้เป็นกฎระเบียบของหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนย่อมได้รับการลงโทษจากสังคม เช่น ถูกปรับเป็นเงินหรือชดใช้ด้วยกิจกรรมการพัฒนาในคุ้ม / เขตของตน ฯลฯ แม้แต่ผู้นำชุมชนหาก ฝ่าฝืนหรือไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้ก็ถือว่าขัดต่อ กฎระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้าน และต้องได้รับการลงโทษในเงื่อนไขเดียวกัน โดยมีหัวหน้าคุ้ม / เขตเป็นผู้รับผิดชอบดูแล และกำกับบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมภายใต้การค้ำจุนถึงส่วนรวมร่วมกัน

จะเห็นได้ว่าการรวมกลุ่มกันของเด็กและเยาวชนรวมถึงการรวมกลุ่มของชาวทรงธรรมถือเป็นรูปแบบสังคมเรียนรู้ที่สามารถช่วยเสริมสร้างคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง สอดคล้องกับเป้าหมาย "คน" เป็นศูนย์กลางการพัฒนา แต่จำเป็นต้องมีพื้นที่สาธารณะในการปฏิบัติการ ภายใต้ความรับผิดชอบดูแลหรืออยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ในการเฝ้าสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงและให้การสนับสนุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งคำปรึกษาหารือ

2) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้

ผู้นำในชุมชนบ้านทรงธรรมซึ่งประกอบด้วยแกนนำทางความคิด การเรียนรู้และทบทวนประสบการณ์เดิมอยู่เสมอ โดยกระทำอย่างต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน (5-6 ปี) กอปรกับเมื่อพิจารณาถึงประสบการณ์ในอดีตเมื่อครั้งที่ผกค.มีปฏิบัติการในพื้นที่ใกล้เคียงกับชุมชนบ้านทรงธรรม* คนในชุมชนเล่าให้ฟังว่าได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับสมาชิก ผกค.บ้างบางคน ซึ่งอาจส่งผลต่อพัฒนาการทางแนวความคิดหรือเป็นการต่อยอดการเรียนรู้ของแกนนำชุมชนในปัจจุบัน

แกนนำชุมชนเล่าให้ฟังว่า "...ชุมชนบ้านทรงธรรมเป็นเครือข่ายของโครงการบ้านจุ่มเมืองเย็น (ตั้งแต่ปีพ.ศ.2548) จึงได้มีโอกาสร่วมกับทางเจ้าหน้าที่พี่เลี้ยงของโครงการฯ ได้ถอดบทเรียนของชุมชนโดยมีการทบทวนประสบการณ์เดิมของชุมชน ค้นหาของเดิมที่เป็นสิ่งดี ๆ ในชุมชน และค้นหาสิ่งที่จะนำมาเสริมสร้างให้ชุมชนได้เกิดการพัฒนายิ่งๆขึ้นไป..."

นอกจากนี้ กลุ่มแกนนำชุมชน (ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มแกนนำทางความคิด แกนนำตามเขต/คุ้ม แก่นแกนกลาง ฯลฯ) โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านยังจัดให้มีการพบปะโดยอาศัยการประชุมกันเป็นประจำทุกเดือน เพื่อร่วมกันทบทวนประสบการณ์และสรุปบทเรียนการพัฒนาชุมชน ตลอดจนร่วมกันวางแผนการพัฒนาชุมชนต่อไป ในบางโอกาสก็จะนำกลุ่มแกนนำชุมชนบางส่วนไปศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆอยู่เป็นประจำ ทำให้เกิดแนวคิดใหม่แล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเองต่อไป

กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน มีทั้งการพบปะ พูดคุย ปรีกษาหารือ ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น ตามงานประเพณีต่างๆ หรือเวทีการประชุม ตามเขต/คุ้มที่กลุ่มแกนนำได้เวียนไปจัด ตลอดถึงเวทีในการจัดการฝึกอบรมที่ต้องใช้ความรู้และเทคนิคทางวิชาการ เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพ การทำน้ายาอเนกประสงค์ การเลี้ยงหมูหลุม ชาวบ้านใช้ทั้งเทคนิคทางวิชาการและปรับประยุกต์ใช้ผสมผสานกับภูมิปัญญาของท้องถิ่น

สังเกตได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ มีวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดทำให้ได้พบปะแลกเปลี่ยน ความคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทราบความทุกข์สุขของตนเองและของชุมชน ซึ่งเป็นการได้หยุดทบทวนตนเอง ได้ร่วมกันหาทางออก และฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การเข้าใจของชุมชน

3) กิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำงานร่วมกันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

ตั้งกรณีที่คณะผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในกลุ่มเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ โดยจัดให้ชุมชนบ้านทรงธรรมมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายป่าชุมชนที่อำเภอพาน และชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีการทัศนศึกษาการจัดการโฮมสเตย์บ้านภูไท พบว่า

การนำแกนนำชุมชนบ้านทรงธรรมไปศึกษาดูงานในครั้งนี้ แกนนำชุมชนได้จัดให้มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมในทุกเพศวัย โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ ได้แลกเปลี่ยนกันแสวงหาความรู้ กล่าวคือ กลุ่มเด็กและเยาวชนร่วมกันเรียนรู้การอนุรักษ์ป่าและการดูแลรักษาต้นน้ำลำธาร กลุ่มผู้ใหญ่และผู้สูงอายุร่วมกันเรียนรู้วิถีการทำขนม การบรรจุภัณฑ์ และการขยายพันธุ์ไม้ เมื่อแต่ละกลุ่มเสร็จสิ้นกิจกรรมการเรียนรู้และเดินทางกลับถึงที่หมู่บ้าน แกนนำชุมชนได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำงานร่วมกันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการสรุปทบทวนเรียนจากการศึกษาดูงานที่สอดแทรกและเสริมสร้างคุณธรรม การอยู่ร่วมกันในหลายประเด็น

ในส่วนของคุณชนบ้านใหม่คุณธรรม คณะผู้วิจัยได้จัดให้มีการทัศนศึกษาการจัดการโฮมสเตย์บ้านภูไท โดยชุมชนได้จัดผู้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียงทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ เพื่อเรียนรู้ประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตและการเสริมสร้างคุณธรรมของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งในระหว่างกระบวนการเรียนรู้ กลุ่มผู้ใหญ่และผู้สูงอายุได้สอดแทรกคำสอนแก่เด็กและเยาวชนควบคู่กันไปด้วย

พอที่จะสรุปได้ว่า กลุ่มเด็กและเยาวชนที่เข้มแข็งได้รับโอกาสการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการเรียนรู้ที่ดี มีความพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกับผู้ใหญ่ได้ดี ในขณะที่กลุ่มเด็กและเยาวชนที่เริ่มต้นพัฒนาจำเป็นต้องได้รับคำชี้แนะจากผู้ใหญ่และผู้สูงอายุร่วมด้วย ในกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่ได้รับ

2. วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมแบบเน้นสถานการณ์

การดำรงชีพตามวิถีชีวิตในสังคมไร่นาและวัฒนธรรมข้าว ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดหลัก คือ ผู้อาวุโสในฐานะผู้ที่มีประสบการณ์ วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมจึงเป็นไปในลักษณะที่ไม่มีระบบชัดเจน ดังกรณีที่ผู้สูงอายุเป็นตัวแทนที่ตีพาดึกเข้าวัด ถือศีล ฟังเทศน์ ฟังธรรม โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษา วันพระหรือวันธรรมสวนะ อีกทั้งการตั้งสติหรือข้อเตือนใจเกี่ยวกับการดำรงชีพ เช่น การดักแมงดาด้วยไฟฟ้าแสงสว่าง ถึงแม้จะได้แมงดาคราวละมากๆ แต่ก็เกินกำลังบริโภค ผู้อาวุโสในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม* จึงทำหน้าที่สอนสั่งหรือเปรียบเทียบให้เข้าใจ ปัจจุบันคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมก็จะได้กินแมงดาในช่วงที่มีการวิดน้ำในสระออกหมดเพื่อหาปลา ตามพญาขอบสระก็จะมีแมงดาให้จับพอเพียงกับการบริโภค

นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนบ้านทรงธรรมได้กล่าวถึงวิถีชีวิตในด้านอาชีพหลักของชาวบ้าน ซึ่งก็คือการทำเกษตรกรรม ทำให้ได้มีโอกาสได้พบปะกันในช่วงของการประกอบอาชีพบางครั้งต้องมีการพึ่งพากันในการทำไร่ทำนาด้วยวิธีการลงแขก ทำให้มีโอกาสดูแลพบปะกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

ได้แสดงออกถึงการพึ่งพา แสดงน้ำใจ ช่วยเหลือแบ่งปันกัน ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมมือ และเกิดความรักผูกพันกัน อันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการถ่ายทอดความรู้หรือคุณธรรมโดยสอดแทรกไว้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ซึ่งอาจไม่คำนึงถึงความเป็นระบบ แม้ว่าวัตถุประสงค์อาจไม่ชัดเจน แต่ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่สำคัญ และสามารถคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนได้

สรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมแบบมีระบบสามารถประกันความต่อเนื่องยั่งยืนได้ ในขณะที่วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมแบบเน้นสถานการณ์ อาศัยการทำตามแบบอย่าง การเปรียบเทียบหรือการอุปมาอุปไมย พ่วงกับการใช้สถานการณ์มาเป็นหลักในการอธิบาย ประกอบการสอนมากกว่าการสอนตรงๆ เป็นกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมที่สอดคล้องตามวิถีชุมชนซึ่งมีประสิทธิภาพในประเด็นการเรียนรู้และความยั่งยืนน้อยกว่า

สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม

เหตุการณ์วิกฤติที่ผ่านมาทำให้ชุมชนต้องปรับตัวและหันมาพึ่งตนเองเพื่อความอยู่รอด โดยวิกฤติเหล่านี้ถูกเล่าขานทบทวนและตอกย้ำจนเป็นจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากพ่ออัยสุ ลูกหลานทุกคนได้เรียนรู้ประวัติการต่อสู้ของชุมชนจากผู้อาวุโสของชุมชน เด็กและเยาวชนจึงได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกต่อชุมชนผ่านเรื่องราวของประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเอง ดังกรณีชุมชนบ้านทรงธรรม หรือใช้ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และเอกลักษณ์ของชุมชนตน (ผ้าไหม-ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ) การถ่ายทอดคุณธรรมผ่านกลุ่มอาชีพ ทอผ้าไหมย้อม สีธรรมชาติในชุมชนบ้านไหมคุณธรรม ดังนั้น สถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมของคนในชุมชนจึงประกอบด้วย

1) บ้านและชุมชน

ครอบครัวของคนในชุมชนมีความเป็นเครือญาติ ซึ่งสังเกตได้จากครอบครัวขยายที่เป็น เครือญาติหรือสายตระกูล การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนจึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การอบรมเลี้ยงดูและสั่งสอนบุตรหลานมีลักษณะของการถ้อยที่ถ้อยอาศัย บ้านใกล้เรือนเคียงต่างเฝ้ามองและสอดส่องพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน

กอปรกับความเป็นชุมชนหรือความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบดูแล อบรมสั่งสอน และให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชน อาทิ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ณ สถานีอนามัยบ้านทรงธรรม ดังกรณีตัวอย่างที่เด็กและเยาวชนเล่าว่า "...กลุ่มแม่บ้านเมื่อพบเห็นข้าวของวางไม่เป็นระเบียบในห้องครัวของสถานีอนามัย ก็มาตำหนิเด็กๆว่าทำไมไม่เก็บกวาดให้เรียบร้อย..."หรือแม่แต่กลุ่มอาชีพบ้านใหม่คุณธรรมดังที่ประธานกลุ่มได้เล่าให้ฟังว่า "...ตกเย็นหลังเลิกเรียนหรือช่วงปิดเทอม เด็กๆก็จะมาหารายได้พิเศษด้วยการทำไหม เด็กๆกับผู้ใหญ่ก็จะล้อมวงกันทำ เป็นโอกาสให้ได้พูดคุยสั่งสอนลูกหลานของคนในหมู่บ้าน..."

นอกจากนี้ชุมชนยังมีกิจกรรมตามความเชื่อประเพณีต่างๆในชุมชน เช่น ประเพณีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวล้านนา ประเพณีการขึ้นปลงลงข้าวของชาวอีสาน ฯลฯ ซึ่งช่วยในการสร้างความสัมพันธ์ให้กลมเกลียวมากยิ่งขึ้น จนชาวบ้านรู้จักคุ้นเคยและให้ความเคารพเชื่อฟังพ่ออยู่แม่อยู่ หรือผู้อาวุโสและแกนนำชุมชน เกิดความรักใคร่สามัคคีขึ้นในชุมชน อีกทั้งยังปลูกฝังความรักและภาคภูมิใจในถิ่นฐานบ้านเมืองของตน ดังคำกล่าวของผู้อาวุโสที่ว่า "...ไม่ว่าลูกหลานไปอยู่ที่ไหนก็จะกลับมาให้ความสนับสนุนช่วยเหลือชุมชนตามโอกาส..." หรือคำกล่าวของผู้เป็นเขยที่มา

ตั้งรกรากถิ่นฐานที่ในหมู่บ้านว่า “...ทุกปีต้องพาคนในครอบครัวมาเลี้ยง ผีปู่-ย่าและเจ้าพ่อคำเสาร์...” ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงไม่ค่อยปรากฏปัญหา อาชญากรรม การลักเล็กขโมยน้อย หรือปัญหายาเสพติดในชุมชนเกิดขึ้น

ในการนี้ ชุมชนบ้านทรงธรรมได้มีการจัดให้สถานีอนามัยเป็นพื้นที่ หรือแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยแบ่งพื้นที่ประกอบด้วยพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน สนาทมัญญา ลานเอนกประสงค์ แปลงพืชผักสวนครัว ลานกีฬา ศาลา บ่อเลี้ยงปลา เล้าหมู ฯลฯ โดยสถานีอนามัยได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ อย่างต่อเนื่อง อาทิ นิทรรศการของใช้พื้นบ้าน การเล่นเกม สอ ซึง การจัดให้เด็กและเยาวชนได้มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในตอนเย็นของ ทุกวันและวันหยุดทุกสัปดาห์ โดยผลผลิตของกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สมุนไพร การทำน้ำยาเอนกประสงค์ การเลี้ยงหมูหลุม การ ปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงปลา การทำรูปหอมไผ่ การทำสมุนไพร อบแห้งบรรจุในถุงผ้าที่เย็บเป็นรูปแบบต่าง ๆ อย่างสวยงาม เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุกคืนวันเสาร์ เด็กๆรุ่นพี่จะเชิญชวนเด็กรุ่นน้อง ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและนอนพักค้างคืนร่วมกันที่ได้ฤกษ์สถานีอนามัย ภายใต้การดูแลเอาใจใส่จากแกนนำชุมชน อาทิ แกนนำของชุมชน ที่เป็นผู้อาวุโส เช่น พ่อหนานทรงศีล พ่อหลวงทรงภูมิ ผู้ช่วยฯ ทรงพญา และหมอทรงพล ฯลฯ จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาให้ความรู้แก่เด็กและ เยาวชนก่อนนอน ด้วยเหตุนี้ แกนนำชาวบ้าน เด็กและเยาวชน จึง เป็น 3 ประสานที่สามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ซึ่งกันและ กันอยู่ตลอดเวลา กิจกรรมเหล่านี้เปรียบเสมือนเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการสรุปทบทวนร่วมกันอยู่ทุกระยะ มีการนำเสนอความคิดเห็นต่อที่ ประชุมให้รับทราบร่วมกัน จึงถือว่าเป็นกระบวนการกลมกลืนทางสังคม ที่เข้มแข็งอีกทางหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่า บ้านและชุมชนถือเป็นกำลังสำคัญในการเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน หรือแม้กระทั่งคุณธรรมในการทำกิน โดยความหมายของบ้านอาจมิได้มีขอบเขตอยู่ที่ความเป็นครอบครัว แต่มีความเป็นเครือญาติหรือญาติขยายวงต่างช่วยกันดูแลและประคับประคองให้เกิดคุณธรรมขึ้นในชุมชนอันเป็นรากฐานสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

2) วัด

ลักษณะทางสังคม ชุมชนบ้านทรงธรรมมีลักษณะเป็นสังคมชนบทตามแบบของชาวล้านนาทั่วไป วิถีดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน โดยมีวัดทรงธรรมเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา ในขณะที่ชาวบ้านยังคงรักษาและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญ เช่น ประเพณีสงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) สลากภัตตร ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา-ออกพรรษา เทศน์มหาชาติ กลิน ผ้าป่า งานदानกัวยสลาก ประเพณีลอยกระทง ฯลฯ หรือการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การไหว้ผีปู่-ย่า การทำบุญสะเดาะเคราะห์ การบายศรีสู่ขวัญ พิธีกรรมบวงสรวง เจ้าพ่อคำเสาร์ (ตรงกับเดือนมิถุนายนของทุกปี) ซึ่งเป็นอีกสถานที่หนึ่งที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับชาวบ้าน โดยเฉพาะคนที่จะเดินทางไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้านก็จะนิยมไปขอพรขอโชคขอลาภจากศาลเจ้าพ่อคำเสาร์ แล้วถ้าได้กลับมาเยี่ยมบ้านก็จะจัดทำอาหารเครื่องตี่มาจัดเลี้ยง โดยมีผู้อาวุโสหรือหมอสู่ขวัญประจำหมู่บ้าน (จ้ำ) มาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมให้ ซึ่งสอดคล้องชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

จึงพอที่จะสรุปได้ว่า วัดหรือศาสนสถานยังคงความเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนผ่านกิจกรรมทางศาสนา เพื่อขัดเกลาจิตใจของคนในชุมชน แต่เนื่องจากทั้งสองชุมชนมีพระภิกษุจำพรรษาที่ชราภาพ ทำให้บทบาทของวัดที่จะมาช่วยปลูกฝัง กระตุ้น หรือ เสริมสร้างคุณธรรมมีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับบทบาทของบ้านและชุมชน หากยังไม่สามารถดำเนินการให้มีพระผู้สืบท่อหลักธรรมทางศาสนาเพิ่มได้ ก็ควรมีการหมุนเวียนพระภิกษุสงฆ์จากที่อื่นมาจำพรรษาเพื่อทำหน้าที่ทั้งเสริมสร้างคุณธรรมและเผยแผ่พระศาสนา

3) โรงเรียน

ชุมชนบ้านทรงธรรมมีสถานศึกษาระดับประถมศึกษาจำนวน 1 โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจำนวน 1 แห่ง เด็กเล็กก่อนวัยเรียนผู้ปกครองก็จะให้เข้ารับการอบรมเลี้ยงดูที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และเข้าเรียนในระดับการศึกษาภาคบังคับที่โรงเรียนบ้านทรงธรรมจนจบการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่ก็จะเข้าไปเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนในตัวอำเภอเทิง ซึ่งไม่แตกต่างจากชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมที่มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลทำหน้าที่ดูแลและจัดการเรียนการสอนชั้นเด็กเล็กจนถึงชั้นอนุบาลปีที่ 1 สำหรับโรงเรียนก็ทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนในระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 เมื่อผู้สำเร็จการศึกษาต้องการศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาก็สามารถเลือก ที่จะศึกษาที่โรงเรียนมัธยมศึกษาในตำบลใกล้เคียงซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4 กิโลเมตร หรือโรงเรียนมัธยมศึกษาในอำเภอมัญจาคีรีซึ่งอยู่ห่างออกไป

อีกทั้งอาณาบริเวณของโรงเรียนในแต่ละชุมชนก็มีความเหมาะสม ทั้งในแง่ที่ตั้งและขนาด ทำให้เด็ก เยาวชน และชาวบ้าน สามารถอาศัย เป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ได้อย่างสะดวก อาทิ การใช้สนาม ฟุตบอลในการจัดแข่งขันกีฬาเยาวชนของตำบลนับแต่ตามทีเยาวชนได้ เล่าให้ฟังว่า "...เด็กโตจากหลายหมู่บ้านในตำบลนับแต่ก็มาแข่งฟุตบอล ที่สนามโรงเรียนบ้านทรงธรรม..." เป็นต้น

นอกจากนี้ สถานศึกษายังเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัด การศึกษาอย่างชัดเจนในรูปแบบของคณะกรรมการสถานศึกษา มีการ ประชุมปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง อาทิการตรวจเยี่ยมของคณะผู้ประเมิน ภายนอก สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) คณะกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "...ได้ มีโอกาสเล่นดนตรีพื้นเมืองกับเด็กเพื่อต้อนรับสมศ. ซึ่งคณะผู้ประเมินฯ ก็ได้มาสอบถามการทำงานร่วมกับโรงเรียน..." กรณีปัญหาบุคลากรใน สถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "...ครูใหญ่ ให้คณะกรรมการร่วมกันตัดสินใจปัญหา โดยบอกว่าโรงเรียนอยู่ในชุมชน ชุมชนก็ต้องมีส่วนร่วมตัดสินใจ..."

จะเห็นได้ว่า สถานศึกษาหรือโรงเรียนซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนมีบทบาท สำคัญต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมพื้นฐานแก่เด็ก และเยาวชนให้สามารถใช้ชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข

สังเคราะห์บทเรียนการเสริมสร้างคุณธรรม

จากการทำความเข้าใจถึงการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านทรงธรรมและชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม พบว่า วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ หรือชุดประสบการณ์ของชุมชน ซึ่งมีใช้ความรู้ทางเทคนิคเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีองค์ประกอบและเงื่อนไขอื่นอีก ตลอดจนส่วนที่เป็นคุณค่า ศิลธรรม และจริยธรรมรวมอยู่ด้วย หรือเป็นความรู้แบบบูรณาการ โดยการถ่ายทอดมิได้แยกเป็นส่วนๆ ผู้เรียนต้องเรียนรู้วิถีชีวิตทั้งหมดหัวใจของการเรียนรู้อยู่ที่การปฏิบัติ หรือเป็นกระบวนการของข้อมูลข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่นำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

ในการนี้ ผู้วิจัยพอที่จะจำแนกประเด็นการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูกฝังและ / หรือการเสริมสร้างคุณธรรมได้ ดังกรณีตัวอย่าง

การเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านทรงธรรม

ชุมชนบ้านทรงธรรมอาศัยจุดเริ่มต้นสำคัญ คือ การค้นหาผู้นำหรือแกนแกนกลาง หรือเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อเป็นแกนนำทางความคิดในการขับเคลื่อนการพัฒนา โดยอาศัยการเสริมสร้างจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ การค้นหาตัวเอง การทบทวนตัวเอง การเรียนรู้อดีตหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผ่านวิกฤติร่วมกัน รวมถึงการเฝ้ามองด้วยความรักที่มีต่อผืนแผ่นดินและ/หรือคนที่เรารักเฝ้าทะนุถนอม ฯลฯ อีกทั้งการเสริมสร้างแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลง จนก่อให้เกิดทีมงานหรือเครือข่ายประชาชนอย่างมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาที่หลากหลาย ทั้งนี้การร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับ

ประโยชน์และร่วมดูแลรักษาที่เกิดขึ้นอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การสร้างความรู้ การส่งต่อหรือการถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้ หรือการรับรู้ รวมถึงการสร้างสำนึกในวิถีคิด ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์รวมไม่แยกส่วนจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนภายใต้คุณธรรมนำการพัฒนา การถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จึงผสานเป็นเนื้อเดียวกับการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน ภายใต้เงื่อนไขคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือแกนนำชุมชนที่เป็นหัวเชื้อหรือกลไกสำคัญ ซึ่งต้องคำนึงถึงความหนักแน่นเที่ยงธรรม

จะเห็นได้ว่า แนวทางการเสริมสร้างคุณธรรมตามวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้าน ทรงธรรม* สามารถเปรียบเทียบได้กับขั้นตอนการทำงานของ “หนังสือตึก” ซึ่งถือเป็นเรื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านในการทำมาหากินของคนในชุมชน ขั้นตอนการเรียนรู้หรือการปลูกฝังการเสริมสร้างคุณธรรมตามวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านทรงธรรม* จึงเริ่มต้นด้วย

1. องค์ประกอบและเงื่อนไขสำคัญ

การจัดเตรียมองค์ประกอบสำคัญในการปลูกฝัง/เสริมสร้างคุณธรรมประกอบด้วย พลังของกลุ่มผู้คนและผู้นำการขับเคลื่อน หากเปรียบได้กับหนังสือตึก ก็คือ

1) ด้ามไม้ (ซึ่งอาจทำด้วยไม้หรือเขาสัตว์ก็ตาม) เปรียบเสมือนผู้นำหรือแกนนำของชุมชน ได้แก่ แกนนำทางความคิด แกนนำตามเขต/คุ้ม แก่นแกนกลาง ฯลฯ ซึ่งมีความสำคัญมากที่สุด นอกจากเป็นหลักในพยางค์หรือคำจุนชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดทิศทาง เป้าหมาย การพัฒนาหรือเป้าหมายการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน อีกทั้งมีส่วนสำคัญในการประเมินและตัดสินใจ คัดสรรพลังงานในการขับเคลื่อนการทำงานภาคประชาชนซึ่งต้องอาศัยผู้ที่มีความเสียสละและมีคุณธรรม

2) งามไม้ เปรียบได้กับเครือข่ายหรือภาคประชาชน ซึ่งถือเป็นประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชน และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณธรรมในภาพรวมของสังคม จำเป็นต้องเห็นพ้องต้องกัน เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งในระดับการมีส่วนร่วมในการคิด การทำ การตัดสินใจ การรับประโยชน์ และการบำรุงรักษา

3) ก้านไม้ทั้งสองข้าง ทำหน้าที่พยุงคุณธรรมเพื่อความอยู่รอดและ/หรือความร่มเย็นเป็นสุขของคนในสังคม ปลายก้านไม้ทั้งสองข้างเป็นจุดเริ่มของกระบวนการขับเคลื่อนเสริมสร้างคุณธรรม (ผ่านกระบวนการเรียนรู้) โดยประกอบด้วยการผูกมัดปมสายหนังสะตึกที่ปลายงามไม้ทั้งสองด้าน ด้านหนึ่งผูกด้วยจิตสำนึกร่วมต่อส่วนรวมและอีกด้านหนึ่งผูกด้วยการสร้างแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลง

4) ยางยืดหรือหนังสะตึก เปรียบเสมือนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่สามารถกำหนดค่าความยืดหยุ่นของกระบวนการเรียนรู้ได้ตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

5) แผ่นหนังเพื่อรองรับลูกกระสุน เปรียบได้กับคุณธรรมที่ใช้ในการดำรงชีวิต ทำหน้าที่ห่อหุ้มจิตใจคนในสังคมให้มีสติ ตั้งมั่นด้วยความไม่ประมาท

2. กระบวนการเรียนรู้ในการปลูกฝัง/เสริมสร้างคุณธรรม

ขั้นตอนการเรียนรู้/ปลูกฝัง/เสริมสร้างคุณธรรมสามารถเปรียบได้กับขั้นตอนการทำงานของยางยืดหรือหนังสะตึก อันประกอบด้วยขั้นตอน

1) การสร้างความตระหนักหรือการค้นหาค้นหาตนเองให้รู้จักตนเอง ซึ่งชุมชนเรียกว่า อู้คิง หรือค้นหาสิ่งดี ๆ ของตนหรือชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์/ความเป็นมา ภูมิปัญญาชาวบ้านเอกลักษณ์ที่โดดเด่น หรือบุคคลสำคัญที่

เป็นแบบอย่างหรือสร้างความภาคภูมิใจ ฯลฯ ผนวกกับการค้นหาผู้นำการเปลี่ยนแปลง และการสร้างเครือข่ายแกนนำทางสังคม เพื่อให้กลุ่มผู้นำมีจำนวนที่เพียงพอและสามารถขยายตัวได้เหมาะสมกับขนาดของชุมชน

2) การสร้างให้เกิดความตระหนักในปัญหา และความตระหนักในการเปลี่ยนแปลงปัญหา ด้วยการปรึกษาหารืออย่างมีส่วนร่วม (ผู้จ้างหรือ) เพื่อทบทวนประสบการณ์ความคิด(กำกับ) ของชุมชน กล่าวคือ เมื่อคนในชุมชนมีความพร้อม ควรย้าให้คนในชุมชนเห็นว่าเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ทำให้สามารถมองเห็นและทำความเข้าใจร่วมกัน อันนำมาสู่การกำหนดทิศทางเป้าหมาย ตลอดจนถึงแนวทางหรือวิธีการที่จะแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาชุมชนของตนไปให้ถึงจุดมุ่งหมายร่วมกันในฐานะที่ "คน" เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน นับเป็นการขยายแนวร่วมการพัฒนาจากแกนนำทางความคิดสู่ประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม ภายใต้การตรึงยางหนึ่งสะตึกให้แน่นหนาด้วยจิตสำนึกร่วมต่อส่วนรวม และการสร้างแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลง

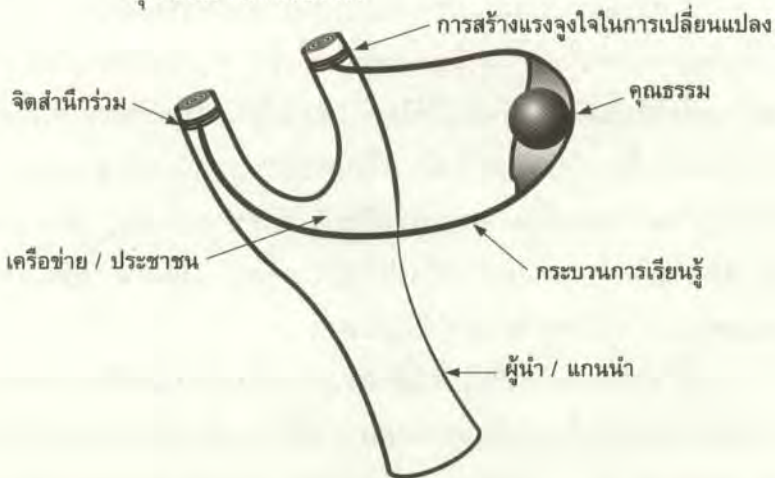
3) การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม ยิ่งกระบวนการเรียนรู้เข้มข้นหรือบ่อยครั้งมากขึ้น ก็เปรียบได้กับการดึงยางหนึ่งสะตึกให้แรงขึ้น ก็จะไปได้ไกล ส่งผลให้สามารถขยายวงได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น อีกทั้งหากมีการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ได้แก่ การกำหนดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ ตัวอย่าง การปฏิบัติการ หรือการจัดการเรียนการสอนแบบกึ่งบังคับประกอง เป็นต้น ย่อมมีความแม่นยำตรง ก่อให้เกิดคุณธรรมที่พึงประสงค์

4) การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกันเปรียบได้กับการจับแผ่นหนึ่งอย่างมั่นคงเพื่อรองรับลูกกระสุน การยึดโยงประชาชนด้วยสำนึกการ

มีส่วนร่วมหรือความผูกพันต่อท้องถิ่นของตน การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน จึงนับเป็นคุณธรรมอันจะก่อให้เกิดการดำเนินงานในลักษณะหน้าใหม่ เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของตน อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างพลัง โดยอาศัยการพัฒนาคนด้วยกระบวนการเรียนรู้ควบคู่คุณธรรม ทั้งการเรียนรู้แบบที่มีระบบและการเรียนรู้แบบที่ไม่ได้อาศัยความเป็นระบบ

ทั้งนี้ การดำเนินงานเสริมสร้างคุณธรรมจำเป็นต้องคำนึงบริบทหรือสภาพแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภายใต้งื่อนไขสำคัญ คือ การต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขคุณธรรมการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเปรียบเสมือนผืนดินที่หนักแน่น (มีโซโคลน/เลนที่อ่อนไหวและแปรเปลี่ยนรูปร่างไปตามสภาพแวดล้อม) มั่นคง ทนสมัย ไม่ผันแปรไปตามกาลเวลา แต่มีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงดังปรากฏในแผนภูมิที่ 7

แผนภูมิที่ 7 แสดงองค์ประกอบในขั้นตอนการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านทรงธรรม

การเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

จากการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมพบว่า ชุมชนมีการนำพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมและความโดดเด่นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาการทอผ้าไหม-ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิถีทำกิน มาประยุกต์ใช้ในฐานะเครื่องมือการพัฒนา เป็นผลให้ผู้นำและเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม สามารถอาศัยกระบวนการเรียนรู้ภายใต้เงื่อนไขคุณธรรมการทำกิน ทำหน้าที่ขับเคลื่อนมิติการพัฒนา

1. องค์ประกอบและเงื่อนไขสำคัญ

เปรียบเสมือนได้กับ “บั้งไฟ” และอุปกรณ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน การจัดเตรียมองค์ประกอบสำคัญในการปลูกฝัง/เสริมสร้างคุณธรรมจึงประกอบด้วย

1) หัว ส่วนหัวของบั้งไฟซึ่งอาจทำด้วยดินหรือโลหะ หากมีความประสงค์ที่จะให้ได้กำลังอัดที่ดีและทะยานเสียดสีไปในอากาศได้อย่างรุนแรงก็ต้องใช้โลหะ แต่อาจก่อให้เกิดอันตรายแก่คนรอบข้างได้มากหากผิดพลาด ในขณะที่หัวซึ่งทำจากดินอาจมีคุณภาพไม่รุนแรง แต่หากเกิดกรณีผิดพลาดก็ไม่ส่งผลถึงชีวิตของคนรอบข้าง เปรียบได้กับคุณธรรมซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการนำพาผู้คนในสังคมให้รอดพ้นจากปัญหาหรืออุปสรรคใดๆทั้งปวง หากมุ่งหวังผลเพื่อความไม่เป็นเลิศโดยไม่คำนึงถึงบริบทหรือสภาพแวดล้อม อาจส่งผลกระทบต่อการทำกินในระยะยาว ดังกรณีตัวอย่างที่ผู้นำชุมชนได้เล่าถึงการบริโภคแมงดาว่า “...เอาแค่พอกินจะได้มีเหลือเผื่อลูกหลาน...” เป็นต้น

2) ตัวบั้ง ทำด้วยโลหะ/พลาสติก/ไม้ไผ่ ภายในอัดแน่นด้วย ขี้เกียจ ซึ่งเป็นส่วนผสมระหว่างดินประสิวและถ่าน คลุกเคล้าตามสูตรที่ลงตัวอัดแน่นอยู่ในส่วนลำตัวของบั้งไฟ เปรียบได้กับกระบวนการเรียนรู้ซึ่งทำหน้าที่เปรียบเสมือนพลังงานในการขับเคลื่อนสังคมให้บรรลุเป้าหมายปลายทาง

3) หาง ทำจากไม้ไผ่และมีเหล็กถ่วง ซึ่งคำนวณให้รับกับน้ำหนักของตัวบั้งและอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม เพื่อควบคุมทิศทางการพุ่งของบั้งไฟให้ไปในแนวเส้นตรงที่กำหนดเปรียบได้กับผู้นำซึ่งมีบทบาทสำคัญที่สุด เสมือนหางเสือของเรือซึ่งมีหน้าที่ในการกำหนดทิศทางการปฏิบัติเพื่อความอยู่รอดในการทำกินของคนในชุมชน

4) ดินท้ายบั้ง เปรียบเสมือนเครือข่ายของประชาชน ถ้าไม่เข้มแข็งหรือแตกความสามัคคี บั้งไฟก็ไม่สามารถที่จะทะยานสู่ฟากฟ้าให้พญาแถนได้รับรู้ถึงทุกข์ยากของคนในชุมชนและช่วยแก้ไขปัญหาก็

5) ชนวน ทำจากเส้นฝ้าย มีหน้าที่ในการจุดขี้เกียจให้ระเบิด สายชนวนจึงเปรียบเสมือนจิตสำนึกการมีส่วนร่วม และการจุดไฟชนวนเปรียบเสมือนการสร้างแรงจูงใจเพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

6) อ้านบั้งไฟ หรือตุ้มไม้ค้ำ ทำหน้าที่ค้ำจุนหรือพยุงบั้งไฟให้ตั้งตรงโดยอาศัยฝ้ามัดบั้งไฟเข้ากับอ้าน และถ้าหากมัดแน่นเกินไปอาจ ชุ หรือระเบิดคาอ้านได้ เปรียบได้กับภูมิปัญญาชาวบ้านที่ติดยึดอยู่กับรากเหง้าหรือความเป็นชุมชนท้องถิ่นของตน

2. กระบวนการเรียนรู้ในการปลูกฝัง/เสริมสร้างคุณธรรม

ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน การเรียนรู้ การปลูกฝัง เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จึงเปรียบได้กับขั้นตอนการทำงานของบั้งไฟ กล่าวคือ

1) การค้นหาสิ่งดีๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นความผูกพันที่สามารถยึดโยงกับรากเหง้าหรือความเป็นท้องถิ่นของตน เปรียบดังสมอบกของดุ่มไม้ คำหรือฮ้านที่ยึดติดฝังแน่น ดังความสัมพันธ์ที่ยึดโยงไว้บนรากฐานแห่งภูมิปัญญาของตน

2) การกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลง เปรียบเสมือนการจุดชนวน หรือจิตสำนึกการมีส่วนร่วมให้ตระหนักในปัญหา และมีความต้องการที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัญหาด้วยความสามัคคี และพร้อมเพรียงกันของประชาชน เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้สามารถบังเกิดขึ้นได้ในชุมชน โดยเครือข่ายประชาชนพร้อมทำหน้าที่สนับสนุนและให้ความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนา

3) กระบวนการเรียนรู้อย่างการมีส่วนร่วมของประชาชนในสัดส่วนที่มีความเหมาะสมและเป็นเนื้อเดียวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน หากชี้ถูกถูกตอกหรืออัดแน่นด้วยแรงที่ แข็งขันย่อมมีผลต่อการขับเคลื่อนบั้งไฟให้ทะยานสู่อากาศได้ยาวไกลตามคุณธรรมที่พึงประสงค์ การปลูกฝังหรือส่งเสริมคุณธรรมมีลักษณะผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกับวิถีชีวิต หรือวิถีการทำกินของผู้คนในสังคมปัจจุบันแจกเช่นดินประสิวและถ่าน ซึ่งไม่สามารถจำแนกแยกแยะออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด

4) การคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน เปรียบได้กับผืนดินที่หนักแน่นและกว้างใหญ่ไพศาล เป็นเครือข่ายทางสังคมที่ยึดโยงและประดับประดา

ชุมชนและสังคมให้อยู่รอดปลอดภัย แคล้วคลาดจากภัยอันตรายใดๆ ทั้งปวง โดยคำนึงถึงบริบทและสภาพแวดล้อมโดยรอบ ภายใต้เงื่อนไขสำคัญคือ คุณธรรมการทำความดีที่คำนึงถึงความสอดคล้องตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ดังปรากฏรายละเอียดในแผนภูมิที่ 8

แผนภูมิที่ 8 แสดงองค์ประกอบในขั้นตอนการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม

ทั้งนี้การเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีขั้นตอนหลักๆคล้ายกับการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชนบ้านทรงธรรม แต่แตกต่างกันในรายละเอียดตามบริบทชุมชน เช่น ตั้งอยู่ที่ใกล้เมืองเจริญ ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมสำคัญ ฯลฯ และบริบททางวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานชอบรักสนุก และองคาพยพซึ่งมีบั้งไฟรอรับ อีกทั้งความโดดเด่นในคุณธรรมทำกิน ในขณะที่บ้านทรงธรรมตั้งอยู่ห่างไกลจากเมืองเจริญ แม้อยู่บนเส้นทางการเดินทางท่องเที่ยวแต่ก็เป็นทางผ่านตามช่วงฤดูกาล อีกทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยโยนกซึ่งมีความละเอียดกับวัฒนธรรมล้านนามีความโดดเด่นใกล้ชิดกับธรรมชาติ คุณธรรมที่โดดเด่นจึงเป็นคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน อีกทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน โดยเฉพาะในช่วงที่สัมผัสกับขบวนการคอมมิวนิสต์ ทำให้กระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนเป็นไปอย่างมีคุณภาพ โดยสรุป แม้ความพยายามในการเสริมสร้างการเรียนรู้คุณธรรมของบ้านใหม่คุณธรรมมีมากแต่ไปได้ช้ากว่าบ้านทรงธรรม เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการปลูกฝังมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีความยั่งยืน

ดังจะเห็นได้จากผลการสังเคราะห์บทเรียนการปลูกฝังและการเสริมสร้างคุณธรรมที่ปรากฏในชุมชน พอสรุปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบและเงื่อนไขสำคัญ ได้แก่

1) คนในชุมชนและผู้นำ ซึ่งเป็นตัวการสำคัญในการขับเคลื่อนการเสริมสร้างคุณธรรม

2) กระบวนการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมให้คนในชุมชนต้องเริ่มจากการสร้างความตระหนักหรือมีจิตสำนึกร่วมต่อส่วนรวมในลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย และพยายามสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

3) กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมเป็นกระบวนการสำคัญในการเร่งรัดการพัฒนาคุณธรรมให้บังเกิดขึ้น ผ่านการเปิดพื้นที่เรียนรู้แลกเปลี่ยนและการมีส่วนร่วมทั้งการคิดและการตัดสินใจ ตลอดจนลงมือกระทำร่วมกันของคนในชุมชน

2. ขั้นตอนการปลูกฝังคุณธรรม

1) การปลูกฝังคุณธรรมต้องเน้นการปฏิบัติ ฝึกให้เกิดปัญญาที่จะนำความรู้ความกระจ่างมาปรับใช้เข้ากับบริบทหรือเงื่อนไขต่าง ๆ

2) การปลูกฝังคุณธรรมต้องทำตั้งแต่เด็กจึงจะมีคุณภาพและยั่งยืน

3) ต้องพิจารณาระดับของเหตุผลเชิงจริยธรรม เพราะหากปฏิบัติด้วยเหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นต่ำหรือขั้นต้นๆ จะไม่ยั่งยืน ตามแนวทฤษฎี Kohlberg เช่น ทำเพราะกลัวถูกลงโทษ เพราะต้องการรางวัล เพราะทำตามผู้อื่น เพราะเป็นหน้าที่ เพราะสิ่งนั้นเป็นสัญญาประชาคม เป็นต้น

4) ผู้นำ/แกนนำด้านเสริมสร้างคุณธรรมควรเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะ เช่น เคยผ่านการบวชเรียนมาก่อน หรือใกล้ชิดศาสนา

อีกทั้งพอสรุปให้เข้าใจถึงวิธีการเสริมสร้างคุณธรรมได้ดังนี้

1. ตรวจสอบและ/หรือสร้างสำนึกร่วมภายในชุมชน

ดำเนินการค้นหา สืบรวจตรวจสอบ และ/หรือสร้างสำนึก โดยใช้เหตุการณ์ที่บ่งบอกหรือสะท้อนถึงความผูกพันร่วม ความฝันร่วม ความภูมิใจร่วมของคนในชุมชน อาทิ เหตุการณ์ที่ผู้คนอยากกล่าวถึง วิกฤตการณ์ร่วมกันในประวัติศาสตร์ บุคคลหรือเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน เป็นต้น

2. สร้างหรือกระตุ้นให้เกิดความต้องการเปลี่ยนแปลง

โดยอาศัยการเสริมสร้างแรงจูงใจ เช่น รางวัล การชื่นชม การยอมรับ ฯลฯ เพื่อเสริมสร้างพลังให้เกิดขึ้น รวมทั้งการพาเยี่ยมชมแลกเปลี่ยนทัศนะกับองค์กรหรือชุมชนอื่น (Peer Learning)

3. การสร้างพื้นที่เรียนรู้

เป็นการสร้างโอกาสการเรียนรู้ในหลายรูปแบบ โดยอาศัยการถ่ายทอดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน อาทิ การ “ล้อมเรียน” ของผู้นำหรือผู้ใหญ่ โดยปรับเปลี่ยนบทบาทการทำหน้าที่พ่อบุญมาเป็นผู้ฟังหรืออยู่ในสายตา คอยให้คำชี้แนะหรือให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมร่วมกันของเด็กและเยาวชน ฯลฯ

4. การมีเวทีร่วมในชุมชนและจากนอกชุมชน

เป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายในรูปแบบของการถักทอแนวราบ ประสานแนวดิ่ง เพื่อความต่อเนื่องยั่งยืนของการดำเนินกิจกรรม

5. การขับเคลื่อน

- 1) ปลูกจิตสำนึกร่วมของชุมชน สร้างวิถีคิดให้เกิดความภาคภูมิใจ นำมาพัฒนาแกนนำ
- 2) สร้างกลไกหรือแกนนำ (ผู้นำ) ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมาย
- 3) สร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง
- 4) ขยายแนวร่วมหรือเครือข่าย ถ่ายทอดและสืบทอดไปสู่ชุมชนและคนรุ่นต่อๆมาทั้งภายในและภายนอกชุมชน

5) เน้นเป้าหมายร่วมกัน (คุณธรรม) ปรับการทำงานเป็นทีม การมีส่วนร่วมและบูรณาการทุกกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบ

6) ทบทวน/สรุปบทเรียน เพื่อเป็นพลังเสริมการทำงานในขั้นถัดไป เพื่อทำให้เป็นวิถีชีวิตและรับใช้ชุมชน

กล่าวโดยสรุป การจัดการเรียนรู้ของชุมชนทั้งสอง การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนรูปแบบการเรียนรู้จึงเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ และสอดคล้องกับแนวทางการดำรงชีวิตในชุมชน สามารถเรียนรู้ได้โดยตรง รวดเร็วและกว้างขวาง เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง จึงตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง วิธีการถ่ายทอดคุณธรรมตามวิถีชีวิตจึงไม่ได้มุ่งเฉพาะตัวความรู้หรือเทคนิค แต่รวมถึงแนวคิด ศิลธรรม และจริยธรรม จึงเรียกว่าเป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการ

บทที่ 8

การพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ ด้านคุณธรรมและข้อเสนอแนะ

ลักษณะของการเสริมสร้างคุณธรรมในวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งเน้นการเรียนรู้แบบบูรณาการ อาจไม่ประกันความครบถ้วนสมบูรณ์ในเนื้อหาสาระได้ เนื่องจากจำเป็นต้องอาศัยผู้ถ่ายทอดและสถานการณ์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมค่อนข้างมาก ฉะนั้น หากต้องการสร้างเสริมหรือพัฒนาคุณธรรมอย่างเป็นรูปธรรม จำเป็นต้องอาศัยกลไกสำคัญ คือ แหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม ซึ่งมีสภาพเป็นสถานที่ “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” หรือ “ศูนย์รวม” ของข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อการเสริมสร้างคุณธรรมที่มีรูปแบบกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนการสอนซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง อาทิ มีการกำหนดเวลาเรียนยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน มีการประเมินและการวัดผลการเรียนที่มีลักษณะเฉพาะ ที่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ฯลฯ และสอดคล้องกับการเผยแพร่เรียนรู้ตามวิถีชีวิตในท้องถิ่น

รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์บทเรียนควบคู่กับการศึกษาชุมชน การวิเคราะห์วิธีการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชน รวมถึงกิจกรรมปฏิบัติ

การแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านทรงธรรม* ในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายป่าชุมชน ณ อำเภอพาน ได้แก่ กลุ่มเด็กได้ทำกิจกรรม Walk Rally เพื่อการศึกษาพืชพันธุ์และอนุรักษ์ป่า กลุ่มแม่บ้านได้ เข้ามชกิจกรรมการแปรรูปและบรรจุภัณฑ์ขนม (ข้าวแต๋น) กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มแกนนำชุมชนได้เขี่ยมชกิจกรรมการปลูกพืชผักปลอดสารพิษ ฯลฯ และกิจกรรมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม ได้แก่ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน ได้มีโอกาสในการทัศนศึกษารูปแบบการจัดการโฮมสเตย์บ้านภูไท จังหวัดสกลนคร ฯลฯ พบว่ารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเป็นไปในลักษณะการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ไม่แยกเป็นส่วนๆ โดยวางอยู่บนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งพอที่จะสรุปรูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมได้ดังนี้

1. รูปแบบที่เป็นทางการ ซึ่งมีลักษณะของแหล่งเรียนรู้คุณธรรมที่สำคัญ คือ

1) มีอาคาร/สถานที่สะดวก สามารถรวบรวมความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมไว้อย่างหลากหลาย

2) สื่อหรือวัสดุอุปกรณ์ในการถ่ายทอดหรือประกอบการเรียนรู้ที่ผ่านสื่อสัมผัสหลากหลาย รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติได้

3) มีผู้สอนมากพอหลายช่วงวัย และสามารถทดแทนได้อย่างพอเพียงเพื่อความต่อเนื่อง

4) มีเนื้อหา/องค์ความรู้ที่สรุปไว้มากพออย่างเป็นระบบ อาทิ มีตัวบ่งชี้/ตัวชี้วัดที่สามารถประเมินและวัดผลการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ฯลฯ

5) มีกระบวนการและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม

2. รูปแบบกึ่งทางการ ลักษณะของแหล่งเรียนรู้คุณธรรมทั้ง 5 ประการตามรูปแบบการเรียนรู้ด้านที่เป็นทางการอาจไม่เข้มข้นมากนัก แต่เน้นกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่เลียนแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน อาทิ

1) การลองผิดลองถูก คนในชุมชนสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานของตนนานๆ เข้าก็กลายเป็นจารีตธรรมเนียม หรือข้อห้าม

2) การลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปกลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3) การสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่าในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต รวมถึงการสวดสภัญญะ

4) พิธีกรรมอาศัยศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์

ทั้งนี้ รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมที่ปรากฏในชุมชนบ้านทรงธรรมมักอาศัยรูปแบบกึ่งทางการก่อนไปทางรูปแบบที่เป็นทางการ ในขณะที่ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมก็อาศัยการเรียนรู้ด้านคุณธรรมในรูปแบบกึ่งทางการเช่นกันแต่อยู่ในระยะเริ่มต้น โดยเน้นการตั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับเพศ วัย และสถานการณ์

การพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้หลักที่สำคัญในการพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อได้มาซึ่งข้อมูลใหม่ร่วมกัน และในการแลกเปลี่ยน

เรียนรู้เพิ่มเติมจากกันและกัน ทั้งในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน อันนำมาซึ่งการเสริมสร้างคุณธรรมของคนในชุมชน สามารถจัดได้หลายลักษณะ

1. จำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย

1) ระดับบุคคล

- การจัดการเรียนรู้สำหรับเด็ก ได้แก่ การสังเกต การบันทึก การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ การนำเสนอต่อที่ประชุม การฝึกตอบ-ถามโดยใช้เหตุผลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ การค้นหาคำตอบจากการพูดคุย ฯลฯ

- การจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การสาธิต การจัดทำทัศนศึกษา ฯลฯ

2) ระดับกลุ่ม ได้แก่ การประชุม การอภิปรายกลุ่ม การสาธิต การจัดนิทรรศการ การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ฯลฯ

3) ระดับชุมชน ได้แก่ การรณรงค์ด้วยสื่อและการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน การฝึกงาน การจัดห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การสัมมนา การสาธิต การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดเวทีเพื่อการรณรงค์ ฯลฯ

4) ระดับเครือข่าย ได้แก่ การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การประสานงานกับหน่วยราชการ ฯลฯ

2. จำแนกตามลักษณะการให้ความรู้

1) การให้ความรู้ทางตรง ได้แก่ การเยี่ยมบ้าน/ไร่นา การประชุม การจัดทำทัศนศึกษา การสาธิต ฯลฯ

2) การให้ความรู้ทางอ้อม ได้แก่ การจัดนิทรรศการ การให้การ

ศึกษาผ่านผู้นำ การใช้สื่อทัศนูปกรณ์ การจัดห้องสมุดชุมชน/ศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน ฯลฯ

3. การใช้เวทีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับบุคคลอื่น โดยเรียนรู้ที่จะใช้เหตุผลของการตัดสินใจร่วมกันประกอบด้วย

- 1) การรวบรวมสถานการณ์หรือสภาพปัญหาของชุมชน
- 2) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและหาแนวทางแก้ไข
- 3) การสรุปแนวทางในการแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาชุมชน

4. การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม ได้แก่

1) การร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

2) การจัดกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน เช่น การเล่าเรื่องรอบวง มุมสนทนา คู่ตรวจสอบ

3) การเรียนรู้ที่ต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ๆ แล้วนำความรู้มาเชื่อมโยงกับบริบทที่เกิดขึ้น

5. การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน มีวิธีการถ่ายทอดที่หลากหลายตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

1) การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การบอกเล่าโดยตรง การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม การบันเทิง การสวดสรัญญะ

2) การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร

3) การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อผสม ทั้งสื่อบุคคล สื่อประเพณี จนถึงสื่อมวลชน

6. การสร้างเวทีการเรียนรู้ของชุมชนในรูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ โดยการ

1) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองและระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการ

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

3) การเชื่อมประสานผู้นำในชุมชน

7. การใช้สื่อเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ สื่อเป็นฝ่ายกระตุ้นจิตสำนึกให้ประชาชนมีความคิด และมีความสามารถตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ในรูปสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นภาษาถิ่นและสามารถสื่อสารให้เข้าใจได้ง่าย เช่น เพลงพื้นบ้าน การละเล่น กีฬา ประเพณี และพิธีกรรม

8. การฝึกทักษะอาชีพ นอกจากสอนในเรื่องของการพัฒนาอาชีพ ยังจำเป็นต้องให้ผู้เรียนได้พัฒนาการคิดในทางการแก้ปัญหา ซึ่งทุกคนสามารถช่วยกันคิดช่วยกันแก้ไขปัญหา โดยมีความรู้สึกสนิทชิดเชื้อกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

จะเห็นได้ว่า การพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมจำเป็นต้องอาศัยเทคนิควิธีการที่มีความหลากหลาย แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ และสภาพภูมิประเทศ

คู่มือแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม หากต้องการพัฒนาการถ่ายทอดคุณธรรมแบบมีระบบ ชุมชนสามารถสังเคราะห์เนื้อหาที่จะบรรจุไว้ในคู่มือแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมได้ โดยมีองค์ประกอบที่จำเป็นในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมและขั้นตอนการดำเนินงาน ซึ่งพอที่จะกำหนดแนวทางโดยสังเขปได้ดังนี้

1. องค์ประกอบที่จำเป็นในการเรียนรู้คุณธรรม

1) สถานที่

ประกอบด้วยสถานที่ถ่ายทอด สถานที่ฝึกปฏิบัติ และ/หรือ สถานที่ศึกษาดูงานแลกเปลี่ยน

ชุมชนบ้านทรงธรรมมีความพร้อมสูงทั้งในด้านอาคาร สถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ได้แก่

- สถานีอนามัยบ้านทรงธรรม

สามารถเป็นพื้นที่เรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมได้ในทันที ประกอบด้วย

1) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน มีอุปกรณ์เครื่องใช้ในการดำรงชีพตามวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชนไว้ใช้ในการให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและประวัติการทำมาหากิน

2) มุมนิทรรศการหรือป้ายนิเทศ ซึ่งจัดให้มีไว้เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่หลากหลายและทันต่อสถานการณ์ เช่น นิทรรศการเกี่ยวกับในหลวงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ โดยเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการจัดนิทรรศการ

3) แหล่งเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ประกอบด้วยมุมหนังสือวิชาการ และที่อ่านหนังสือพิมพ์ ซึ่งอาจไม่ทันสมัย (วันต่อวัน) แต่ก็ช่วยให้เด็ก เยาวชน และชาวบ้านสามารถติดตามข่าวสารบ้านเมืองได้

4) ลานกีฬา ทุกๆวันในช่วงเย็นมีเด็กและเยาวชนมาเล่นกีฬาร่วมกันอย่างสนุกสนานประมาณ 20-30 คน

5) แหล่งเรียนรู้ในการฝึกอาชีพ บริเวณด้านหลังของสถานีอนามัย ประกอบด้วยสระน้ำไว้เลี้ยงปลา แปลงผักสำหรับปลูกพืชปลอดสารพิษ เล้าหมูในการเลี้ยงหลุม เตากลั่นน้ำส้มจากไม้ไผ่ เตาเผาถ่าน เป็นต้น

6) แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีเครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น สะล้อ ซอ และกลอง ในจำนวนที่มากพอสำหรับให้เด็กๆได้เรียนดนตรีพื้นบ้าน ถ่ายทอดในลักษณะของรุ่นพี่สอนรุ่นน้อง อีกทั้งยังสามารถยืมเครื่องดนตรีกลับไปฝึกซ้อมที่บ้านได้ รวมถึง ระบุว่า รำ ฟ้อนที่เน้นความสนุกสนานรื่นเริง และเป็นการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน ควบคู่ไปกับการสร้างสายสัมพันธ์อันดีระหว่างเด็กในแต่ละรุ่น

7) ช่วงพญาหรือลานปัญญา เป็นสถานที่จัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งในระดับแกนนำชุมชน และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านทรงธรรม ซึ่งจัดให้มีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันอยู่เป็นประจำ อีกทั้งยังใช้เป็นสถานที่ที่ใช้ในการต้อนรับแขกผู้มาเยือน

- วัดทรงธรรม

เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงจุดวิกฤติที่ผ่านมาในอดีตร่วมกันเมื่อครั้งที่ชาวบ้านถูกกวาดต้อนเข้าไปอยู่ร่วมกันกว่า 300 ชีวิตในสถานที่คับแคบ คือ วิหาร

วัดทรงธรรม* นอกจากนี้ยังมีอาคารสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบกิจกรรม ได้แก่ โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ต้นไม้ (ป้ายสอนธรรมะ) เป็นต้น

- ป่าต้นน้ำชุมชน

เป็นป่าอนุรักษ์ต้นน้ำของชุมชน ประกอบด้วยแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งต้นไม้สมุนไพร และสัตว์ป่า ซึ่งคนในชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมให้แก่เด็กได้เรียนรู้และปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ กิจกรรมการเดินป่าหาสมุนไพร การสำรวจป่า การทำแนวกันไฟ การบวชป่า การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ รวมถึงกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มเด็กระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้อง

- ฝ่ายคอนกรีตเสริมเหล็ก

เป็นแหล่งเรียนรู้และอนุรักษ์พันธุ์ปลาพื้นบ้าน (ลำน้ำหงาว) โดยกำหนดพื้นที่ในระยะ 500 เมตรเหนือเขื่อนเป็นเขตห้ามจับสัตว์น้ำด้วยสำนึกของคนในชุมชน เนื่องจากสภาพน้ำในช่วงหลายปีก่อนหน้านี้ "...ไม่มีปลาให้จับ..." สารเคมีจากการทำเกษตรกรรมไหลลงสู่แหล่งน้ำ ชุมชนจึงร่วมกันรณรงค์ลดสารเคมีทางการเกษตร เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ฯลฯ

- ศาลเจ้าพ่อคำเสาร์

เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวและเป็นที่พักทางจิตใจของคนในชุมชนและชาวบ้านในละแวกใกล้เคียง

ชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีความพร้อมในด้านอาคาร สถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ได้แก่

- ที่ทำการกลุ่มทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ

สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงคุณธรรมได้ ประกอบด้วย

1) แหล่งรวมภูมิปัญญาผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ มาทำงานร่วมกันในการผลิตผ้าไหมมัดย้อมสีธรรมชาติ

2) โรงย้อมสีธรรมชาติ สามารถสาธิตขั้นตอนการย้อมผ้าโดยใช้สีธรรมชาติได้

3) คอมพิวเตอร์เชื่อมโยงเครือข่าย Internet ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนเมื่อคราวผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น (เจตน์ ธนวัฒน์) ออกตรวจเยี่ยมพื้นที่เมื่อปีพ.ศ. 2549

4) สถานที่แสดงสินค้าผ้าไหมและผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ

5) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน สร้างเป็นบ้านจำลองเพื่อสะท้อนวิถีชีวิตในสังคมไร่เนา

6) ศูนย์สาธิตอาชีพในชุมชน เช่น เล้าไก่ บ่อเลี้ยงจิ้งหรีด

7) สระน้ำ มีไว้สาธิตการเลี้ยงปลา

8) แปลงสาธิตการปลูกหม่อน

- วัดบ้านสำราญ

เป็นวัดที่คนในชุมชนร่วมกันก่อสร้างตั้งแต่ช่วงต้นของหมู่บ้าน มีศาลาการเปรียญที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของคนในชุมชน มีพระจำพรรษา 1 รูป

- วัดป่าวิเวก

เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงคุณธรรม มีสถานที่และอาณาบริเวณกว้างขวาง เหมาะสำหรับวิปัสสนากรรมฐาน มีพระจำพรรษา 1 รูป

- ตอนปฐา

เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สะท้อนให้เห็นสถานที่ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชนที่ให้ความเคารพต่อเนื่องยาวนาน

2) เนื้อหา

ชุมชนบ้านทรงธรรม และชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม มีความพร้อมด้านจัดเตรียมเนื้อหาสาระการเรียนรู้ ซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ครอบคลุมคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันและคุณธรรมการทำกิน ตัวอย่างที่ชุมชนได้จัดเตรียม เช่น

- ความขยัน ประกอบด้วย ปฏิบัติงานทันทีเมื่อได้รับมอบหมาย ทำงานให้เสร็จตามกำหนดเวลา/ไม่คั่งค้าง ไม่เลือกงาน ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง ทำงานอย่างเต็มความสามารถทำงานตรงต่อเวลา อุทิศเวลาเพื่อราชการและประชาชน (ส่วนรวม/กลุ่ม) ร่วมงานสาธารณประโยชน์

- ประหยัด ประกอบด้วย วางแผนการใช้จ่ายเงินและวัสดุอย่างชัดเจน รักษาสิ่งของเครื่องใช้ให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ ซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้ทันทีเมื่อชำรุด ลดความฟุ่มเฟือยต่างๆ ประหยัดทรัพย์สินส่วนตน ประหยัดทรัพย์สินส่วนกลาง/องค์กรสาธารณะ ส่งเสริมค่านิยมในการประหยัด

- ซื่อสัตย์ ประกอบด้วย การทำตามที่คิดหรือพูด ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อส่วนรวม และชุมชน ส่งเสริมค่านิยมที่เกี่ยวกับความซื่อสัตย์ ให้ข้อมูลข่าวสารที่ตรงกับความเป็นจริง คั้นเงินเมื่อเขาจ่ายเงินเกินมา

3) กิจกรรมและระยะเวลา

คนในชุมชนบ้านทรงธรรมมีความพร้อมสูงด้านกิจกรรมและระยะเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งของ “หน้าหมู” กลายเป็นค่านิยมที่กำหนดพฤติกรรมในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ในขณะที่ คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมบางช่วงเวลาอาจติดภารกิจทำกิน เช่น การแสดงสินค้า OTOP ฯลฯ เป็นเหตุให้ขาดความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมอยู่บ้าง

4) วิธีการให้ความรู้

คนในชุมชนบ้านทรงธรรมมีความพร้อมสูงด้านวิธีการให้ความรู้ เนื่องจากผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นกิจวัตร โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำหมู่บ้าน ในขณะที่คนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมอาจเพิ่งอยู่ในระยะเริ่มต้น ผู้นำและสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมย้อมผ้าเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนผู้นำชุมชนได้เป็นอย่างดี

5) ผู้ถ่ายทอด/วิทยากร

คนในชุมชนบ้านทรงธรรมมีความพร้อมสูงด้านผู้ถ่ายทอด/วิทยากรทั้งในระดับแกนนำชาวบ้านหรือผู้สูงอายุและกลุ่มเด็กและเยาวชน เนื่องจากมีประสบการณ์การเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและคุ้นเคยกับเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สำหรับคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมก็มีความพร้อมเช่นเดียวกัน แต่กลุ่มเด็กและเยาวชนอาจจำเป็นต้องพัฒนา

6) เกณฑ์การประเมินการเรียนรู้

เมื่อถ่ายทอดความรู้ไปสักระยะหนึ่ง เพื่อเป็นการติดตามประเมินผลการเรียนรู้ คนในชุมชนบ้านทรงธรรมมีความพร้อมสูงด้านเกณฑ์การประเมินการเรียนรู้ ด้วยผ่านประสบการณ์หรือเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาอย่างต่อเนื่อง สำหรับคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมก็มีความพร้อมเช่นเดียวกัน แต่อาจต้องใช้เวลาสักระยะในการพัฒนา

2. ความเป็นระบบในการถ่ายทอด

การถ่ายทอดคุณธรรมของคนในชุมชนบ้านทรงธรรมและชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม อาศัยโครงสร้างการดำเนินงาน เช่น อาคาร สถานที่ เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ รวมถึงผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอด ฯลฯ ซึ่งทั้งสองชุมชนถือว่ามีความพร้อมสูง

3. ความต่อเนื่อง

การถ่ายทอดคุณธรรมของคนในชุมชนบ้านทรงธรรมและชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมมีลักษณะสังคมเรียนรู้ที่เป็นพลวัตอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะชุมชนบ้านทรงธรรมสามารถประกันความต่อเนื่องยั่งยืนได้

4. การสร้างเครือข่ายภูมิคุ้มกัน

1) ขยายชุมชนคุณธรรม

ชุมชนบ้านทรงธรรมและชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมถือว่าประสบความสำเร็จในการขยายชุมชนเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันแก่หมู่บ้านของตน เช่น การขยายเครือข่ายหมู่บ้านตามโครงการบ้านจุ่มเมืองเย็น การเชื่อมโยงเครือข่ายผลิตภัณฑ์การทอผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติกับชุมชนใกล้เคียงให้ได้รับโอกาสในการเพิ่มรายได้ เป็นต้น

2) การพัฒนาองค์ความรู้และทักษะ

ชุมชนบ้านทรงธรรมถือเอาการพัฒนาองค์ความรู้และทักษะหรือกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญ เช่นเดียวกับชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม แต่อาจกล่าวได้ว่ายังอยู่ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนา

3) สร้างเครือข่ายเรียนรู้คุณธรรมกับภายนอก

ชุมชนบ้านทรงธรรมและชุมชนบ้านใหม่คุณธรรมตระหนักถึงคุณค่าของการสร้างเครือข่ายเรียนรู้คุณธรรมกับภายนอก เพื่อเสริมสร้าง

เครือข่ายเรียนรู้คุณธรรมกับภายนอก เช่น เครือข่ายการพัฒนาภาคประชาชน เครือข่ายผลิตภัณฑ์ OTOP และหมู่บ้าน OVC เป็นต้น

ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 แสดงการเปรียบเทียบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมที่ปรากฏในชุมชน

แหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรม	บ้านใหม่คุณธรรม	บ้านทรงธรรม
1. องค์ประกอบที่จำเป็นในการเรียนรู้คุณธรรม		
1) สถานที่	/	/
2) เนื้อหา	/	/
3) กิจกรรมและระยะเวลา	บางช่วงเวลาติด ภารกิจทำกิน	/
4) วิธีการให้ความรู้	/	/
5) ผู้ถ่ายทอด / วิทยากร	/	/
6) เกณฑ์การประเมินการเรียนรู้	/	/
2. ความเป็นระบบในการถ่ายทอด	/	/
3. ความต่อเนื่อง	ประกันความ ต่อเนื่องยั่งยืนได้	/
4. การสร้างเครือข่ายภูมิคุ้มกัน	/	/
1) ขยายชุมชนคุณธรรม	/	/
2) การพัฒนาองค์ความรู้และทักษะ	อยู่ในระยะเริ่มต้นพัฒนา	/
3) สร้างเครือข่ายเรียนรู้คุณธรรมกับภายนอก	/	/

หมายเหตุ : / หมายถึง สักยภาพความพร้อมของระบบนั้นอย่างเข้มข้น

สำหรับขั้นตอนการดำเนินงานที่สามารถสรุปไว้เป็นแนวทางในคู่มือ คือ ขั้นตอนการนำคุณธรรมมาใช้ให้เกิดการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1. สร้างความกระจ่าง

เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจ อาศัยการดำเนินงานโดยการกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวหรือกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความรู้และค้นหาความจริง เพื่อเชื่อมโยงสู่คุณธรรมทั้งในมิติของการอยู่ร่วมกันและการทำกิน

2. สร้างให้เห็นคุณค่าความสัมพันธ์

อาศัยการนำเหตุการณ์สำคัญต่อตนเองและชุมชนมาสร้างความสัมพันธ์เพื่อสะท้อนให้เห็นคุณค่า อาทิ

1) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ได้แก่ คนในชุมชนบ้านทรงธรรมร่วมกันฟันฝ่าวิกฤติมาหลายครั้ง อาทิ เหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่ที่ทำให้ทรัพย์สินเสียหายเป็นจำนวนมาก การกวาดต้อนชาวบ้านกว่า 300 ชีวิตเข้าไปอยู่ในวิหารด้วยเหตุผลทางยุทธวิธีของทหาร อีกทั้งผลกระทบที่ได้รับจากงานพัฒนาตามแนวทางของหน่วยงานราชการที่กำหนดให้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของข้าราชการบางคน ทำให้คนในชุมชนเริ่มประสบปัญหาและสูญเสียวิถีการดำเนินชีวิตแบบชุมชนไปมาก กลายเป็นประวัติศาสตร์ชุมชนที่ถูกนำมาเล่าขานสืบต่อกันมา เพื่อปลุกจิตสำนึกร่วมของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นพร้อมด้วยวิหารโบราณซึ่งจัดเป็นอนุสรณ์สถานเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญอันเป็นเหตุให้ชาวบ้านเผชิญชะตากรรมเดียวกันและร่วมกันฟันฝ่าวิกฤติต่างๆมาพร้อมกัน

2) ความเป็นสังคมเครือญาติ ได้แก่ ชุมชนบ้านทรงธรรมในอดีต ถูกถ่ายทอดจากคำบอกเล่าของพ่ออ้ายแม่อ้ายหลายๆคนว่า เมื่อก่อนบ้านเมืองสงบร่มเย็นเป็นสุข ไม่อึกทึกคึกโครม ไม่มีแสง ไม่มีสี แต่รู้สึกอบอุ่น ผู้คนนิสัยใจคอดี มีเวลาพูดคุยเยี่ยมเยียนกัน อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ การทำมาหากินไม่รีบเร่ง ไม่ยื้อแย่งแข่งขัน แบ่งปันกันกินตามประสาการช่วยเหลือกันด้วยบ่าด้วยแรงมีให้เห็นเป็นประจำ

3) ความภาคภูมิใจในแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ ปรากฏดังคำกล่าวของพ่อหนานที่ว่า "...ผืนดินดำ น้ำท่าดี เสียงนก เสียงกา สัตว์ป่า มากมี..."

4) จุดเปลี่ยนทางความคิด เจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้สรุปให้ฟังว่า "...ในช่วงระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมา มีกระแสการพัฒนาจากภายนอก ชักนำให้เชื่อว่า ถ้ามีเงินแล้วจะช่วยให้มีความสุข เกือบทุกคนจึงรีบเร่งไขว่คว้าหาเงินโดยละทิ้งวิถีเดิมเกือบทั้งหมด นับจากวันนั้นมาคนทรงธรรม* ส่วนใหญ่เริ่มต่างคนต่างครอบครัว ต่างคิดต่างทำแต่ภารกิจของตนเอง รับกระแสการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงจากภายนอกอยู่เป็นระยะๆ โดยมีกลไกหรือเงื่อนไขทางราชการชักนำอยู่ตลอดเวลา กระบวนการกลุ่มที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ถูกจัดตั้งขึ้น โอกาสที่จะมานั่งพบปะพูดคุยกันตามประสาชาวบ้านเริ่มมีน้อย การพบปะส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการประชุม การฝึกอบรมที่เป็นทางการ การสื่อสารภายในชุมชนผู้คนมีโอกาสสื่อสารแลกเปลี่ยนกันโดยตรงน้อยมาก มักเป็นการสื่อสารช่องทางเดียว..."

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเริ่มถูกกำหนดจากคนภายนอก เป็นส่วนมากความเชื่อมั่นในความสามารถพึ่งตนเองภายในชุมชนลดน้อยลง ความเหน็ดเหนื่อยจากการตรากตรำทำงานหนักเริ่มมีให้พบเห็นอยู่

ตลอดเวลา ชาวบ้านเริ่มฝากความหวังรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก และทางราชการมากขึ้น สภาพแวดล้อมต่างๆ เริ่มเสียสมดุล ดังคำกล่าวของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่ว่า "...น้ำหนาว เตี้ยวันนี้ลงลึกถึงไหนกันถึงนั้น ไปไร่ไปสวนจะกินน้ำห้วยน้ำฮ่องก็กินไม่ได้ เพราะพ่นยากันนั่น..." ทุนต่างๆ ที่เคยอุดมสมบูรณ์เคยสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตเริ่มเสื่อมสภาพหมดไปหรือถูกทำลาย หรือไม่ก็ถูกแปรสภาพให้เป็นเงิน

ภาวะหนี้สินเริ่มพอกพูนเบ่งบานตามฤดูกาล รอยยิ้มบนใบหน้าของหลายๆ คนเริ่มจางหายไป ไออุ่นแห่งความรักความสามัคคีฉันทินที่น้องเริ่มร่อยหรอ ความเครียดเริ่มเข้ามาแทนหลายๆ คนมักบอกเป็นเสียงเดียวกันว่าไม่ค่อยมีเวลาเพื่อจะมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่อสาธารณะได้อย่างเต็มที่ เพราะต้องรีบทำมาหากิน การศึกษาเล่าเรียนของลูกหลานต้องลงทุน ยิ่งนานวันยิ่งต้องลงทุนสูงขึ้นเรื่อยๆ ผลสำเร็จต้องฝากไว้กับสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ

ปรากฏการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความคิดหลากหลายในปัจจุบัน กลับกลายเป็นสิ่งชักจูงให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งทางปัญญาที่จะพิจารณาเลือกรับหรือไม่รับ

3. เตรียมการ

1 ผู้นำ

การจัดการชุมชนที่ผ่านมา แกนนำชุมชนได้สรุปให้ฟังว่า "...มักมีบุคคลหรือผู้รู้ทั้งหลายจากภายในและภายนอกชุมชนคิดบางสิ่งบางอย่างแทนชาวบ้าน แล้วนำความรู้นั้นมามอบหรือแจ้งชาวบ้านให้ทราบต่อจากนั้นก็เป็นผู้นำพาชาวบ้านทำ หรือไม่ก็มีกลุ่มตัวแทนกลุ่มหนึ่งคิดแจ้งให้ทราบ พวกกันทำ ทำเสร็จแล้วก็จบ..." ทั้งนี้การเคลื่อนไหวเพื่อ

จัดการระดับชุมชนมีหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแบกรับภาระของกลุ่มแกนนำจำนวนหนึ่งที่พยายามจัดการเกือบทุกอย่างของทรวงธรรมมาโดยตลอด ทำไปทำมานานๆเริ่มแบกรับภาระไม่ไหว ก่อให้เกิดประเด็นคำถามสำคัญดังนี้

1) เราจะทำอย่างไรให้ชาวบ้านหลายๆคนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการเรื่องราวต่างๆกับเรา ทุกวันนี้เราได้เพียงเฉพาะกาย แต่เราไม่ได้ใจ แบ่งกันเป็นคุ่มก็แบ่งไปแล้ว

2) สังเกตเห็นว่าเวลามีการงานอะไรหรือมีใครมาเกี่ยวข้องเยี่ยงเยียน มักมีไม่กี่คนที่รู้เรื่องราวต่างๆและคอยต้อนรับ กรรมการฝ่ายต่างๆที่มีหน้าที่ก็ไม่ค่อยมาช่วยกัน

3) กรรมการตามโครงสร้างต่างๆที่ทางการเคยให้กรอบจัดตั้งให้ หลากๆคนไม่ทำงาน ดูเหมือนจะห่างไกลกัน ขาดความใกล้ชิด

หลังการวิเคราะห์ร่วมกันเป็นเวลานานพอสมควร พ่อหนานจึงเสนอว่า เราน่าจะหาแกนกลางของทรวงธรรมไว้จำนวนหนึ่ง เพื่อมีบทบาทเชื่อมประสานเรื่องราวต่างๆทั้งกับภายนอก และเป็นแกนประสานกระจายการมีส่วนร่วมภายในชุมชน โดยสร้างและให้โอกาสชักชวนชาวบ้านคนอื่นๆเข้ามามีบทบาทเพื่อความเป็นเจ้าของต่อไป ประกอบด้วย

4) แกนนำทางความคิด เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนทางความคิดของชุมชน ให้ความคิด สติ กลั่นกรองสถานการณ์ภายในและภายนอก ตลอดจนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชาวบ้าน ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 5 คน ได้แก่ พ่อหนานทรงศีล พ่อหลวงทรงภูมิ ผู้ช่วยฯทรงธาร ผู้ช่วยฯทรงพนา และทรงพล แกนนำดังกล่าวเป็นผู้มีภาวะผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและยอมรับ

5) แกนนำตามคุ้ม ชุมชนได้แบ่งการปกครองออกเป็น 4 เขต 12 คุ้ม เพื่อให้สะดวกต่อการจัดการ ในแต่ละคุ้มมีแกนนำทำหน้าที่ประสานงานด้านต่างๆ ตลอดจนให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน

6) แกนนำกลาง ช่วยในการจัดการหน้าหมู่บ้าน³ กิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งมักมีคนรู้เรื่องเพียงไม่กี่คน จึงทำหน้าที่เชื่อมประสานเรื่องราวต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ขยายการมีส่วนร่วมให้กว้างออกไปสู่ชาวบ้านตามคุ้มต่างๆ ตลอดจนร่วมพิจารณาตัดสินใจเรื่องเร่งด่วนของชุมชนร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านและแกนนำความคิด

วิธีการค้นหา เริ่มต้นจากการชักชวนชาวบ้านที่มีแวว คือสนใจ และมีความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นตัวแทนจาก 12 คุ้ม รวม 25 คน ประกอบด้วย พระ ข้าราชการจากหน่วยราชการที่ตั้งอยู่ในชุมชน ผู้สูงอายุ เด็ก และเยาวชน พ่อบ้าน/แม่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ โดยจัดให้มีเวทีพบปะพูดคุยกันทุกเดือน

7) แกนนำ กลุ่ม ชุมชนมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเด็กและเยาวชนกลุ่มปฎิชีวนภาพ กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า กลุ่มฌาปนกิจ ฯลฯ

8) แกนนำ 8 ดี เป็นแกนนำที่ถูกคัดเลือกและได้รับมอบหมายให้แก้ไข หรือพัฒนาชุมชนให้บรรลุถึง 8 ดี โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีความถนัดในด้านต่างๆ

อย่างไรก็ตาม แกนนำกลุ่มต่างๆ บางกลุ่มเป็นคนคนเดียวกัน แต่ต่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในการขับเคลื่อนกระบวนการชุมชน และแกนนำดังกล่าวต่างมีบทบาทร่วมกัน คือ

3 หน้าหมู่บ้านหมายถึงกิจกรรมหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ในชุมชน

การสร้างความสำเร็จร่วมของชุมชน

ทั้งนี้ คุณลักษณะของผู้นำในชุมชนบ้านทรงธรรมอันสะท้อนให้เห็นถึงคุณธรรมในการทำงานพัฒนาที่ปรากฏ ได้แก่

1) เป็นผู้ซื่อตรงถึงคุณธรรม และมีเทคนิคการถ่ายทอด เป็นที่สังเกตว่าแกนนำชุมชนเกือบทั้งหมดเคยได้รับประสบการณ์การเรียนรู้จากการบวชเรียนไม่น้อยกว่า 1 พรรษา เช่น พ่อหนานทรงศีลบวชเรียนยาวนานจนกระทั่งเคยได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล หรือพ่อหลวงบวชเรียนนานกว่า 10 พรรษา ฯลฯ จึงเป็นเหตุให้มีความน่าเคารพเลื่อมใส และมีความพร้อมในด้านเทคนิคการถ่ายทอดความรู้ กอปรกับแกนนำชุมชนบางท่านเคยได้รับประสบการณ์ในวิชาชีพครู จึงเป็นต้นทุนสำคัญในการถ่ายทอดความรู้สู่เด็กและเยาวชน

2) เป็นต้นแบบความดีงาม แสดงลักษณะถึงคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสียสละความรับผิดชอบ วินัย และความเมตตา ทั้งนี้ การเป็นต้นแบบที่ดีสะท้อนตามคำกล่าวของพ่อหนานที่ว่า “...แบบดีกว่าบอก...”

3) ลักษณะความน่าเชื่อถือ (Credibility) ได้แก่

- ผู้รู้/ผู้ชำนาญ พร้อมที่จะพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ดังคำกล่าวของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ว่า “...เราก็ต้องหาความรู้ไปพร้อมๆ กันกับกลุ่มดีกว่าเราจะเลี้ยงปลาอะไรช่วงเวลาไหนต้องปล่อยปลาอะไรลงไป...”

- ลักษณะน่าไว้วางใจ โดยเฉพาะด้านการเงิน และความโปร่งใสในการทำงานพัฒนา ดังกรณีตัวอย่าง การเลือกซื้อเครื่องสีข้าวซ้อมมือซึ่งพ่อหนานเล่าให้ฟังว่า “...ได้ไปถามราคาจากหลายเจ้า บางรายถูกกว่านี้แต่เครื่องนี้ทำงานได้ดีกว่า แพงกว่าอีกหน่อยแต่สีข้าวได้ดีกว่า ก็จะได้บอกกับคนในกลุ่มให้เข้าใจ...”

- ความกระตือรือร้น กรณีตัวอย่างประปาภูเขา ผู้ช่วยเล่าให้ฟังว่า "...เมื่อฝนตก คนที่ดูแลประปา ก็จะชวนกันขึ้นเขาไปเก็บใบไม้ที่อุดท่อน้ำประปา เพราะจะทำให้น้ำไม่ไหล..."

- เข้าสังคมและเห็นการสื่อสาร แกนนำชุมชนจะร่วมพิธีกรรมสำคัญของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อพบปะพูดคุยทำความเข้าใจ และที่สำคัญจะไม่ปฏิเสธการเข้าร่วมประชุมของหมู่บ้าน ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่ว่า "...เราจะหมั่นเวียนประชุมไปตามเขต/คุ้มให้ครบมิให้ขาด..."

2. คติกิจกรรม

1) คิดด้วยกันเอง แกนนำการพัฒนาของชุมชน เน้นการขับเคลื่อนของความคิด โดยนำเอาประวัติศาสตร์การต่อสู้มาปลุกจิตสำนึกร่วมและชักชวนให้ทุกครัวเรือนได้ทบทวนตัวเอง วิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชน ตลอดจนพัฒนากลไกหลากหลายให้สามารถสื่อสารกระจายการตัดสินใจร่วมกันจนเกิด 8 ดี เป็นตัวชี้วัด ได้แก่ การทำข้าวซ้อมมือของผู้สูงอายุซึ่งเกิดจากการสังเกตภาวะการเจ็บป่วยของชาวไทยภูเขาที่มีอัตราน้อยกว่าชาวไทยพื้นราบ เนื่องจากการบริโภคข้าวซ้อมมือ หรือแม้แต่การคิดเปลี่ยนชื่อโครงการ "ชุมชนเป็นสุข" เป็น "บ้านจุ่มเมืองเย็น" เป็นต้น

2) เวทีแลกเปลี่ยน/ระดมสมอง/เปิดพื้นที่เรียนรู้ แนวทางการขับเคลื่อนที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมทบทวน โดยมีการจัดกระบวนการและเสริมสร้างความสัมพันธ์ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยอาศัยช่วงพญา⁴ ในพื้นที่ของสถานีอนามัยและวัดเป็นลานปัญญาในชุมชนโดยมีผู้ใหญ่บ้านผู้อาวุโสและผู้ทรงคุณวุฒิเป็นแกนนำความคิดที่ให้สติต่อชุมชนได้เป็นอย่างดี เปรียบเสมือนเป็นปราชญ์ของชุมชน

3) เน้นการมีส่วนร่วม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอก ชุมชน และการศึกษาดูงานที่จำเป็น คนในชุมชนพยายามทำช่วงฉายาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จักตัวเอง โดยเริ่มพัฒนาจากตัวเองหรือการพึ่งตนเองและพยายามมุ่งสู่ความยั่งยืนจากการอบรมบ่มเพาะเด็กและเยาวชนในชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมที่ผู้ใหญ่ทำและให้เด็กมีส่วนร่วม หรือกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กดำเนินการเองโดยผู้ใหญ่ให้การสนับสนุนส่งเสริม

4) เครือข่าย ทั้งภายในชุมชน (อาทิ แกนนำทางความคิด แกนนำตามคุ้ม แกนแกนกลาง แกนนำกลุ่มต่างๆ และแกนนำ 8 ดี) และภายนอกชุมชน (อาทิ เครือข่ายโครงการชุมชนเป็นสุขในฐานะชุมชนต้นแบบระดับจังหวัด) บ้านทรงธรรมกระทำกระบวนการต่างๆจนสามารถตอบตัวเองได้ในระดับหนึ่งว่า งานพัฒนาสังคมต่างๆทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เกิดขึ้น ผลที่ได้รับตั้งแต่เริ่มทำ ระหว่างทาง และผลสุดท้ายจะต้องตอบสนองและกลับมาเป็นประโยชน์ หรือรับใช้วิถีชีวิตของคนในสังคม จึงจะถือว่าการพัฒนาจะเห็นได้ว่า ความสำเร็จในการพัฒนาของชุมชนบ้านทรงธรรม* จากวิกฤติมาสู่อโอกาส อันดี มีองค์ประกอบสำคัญหลายประการ ได้แก่ คนที่มีจิตสำนึก การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นต้น

3. สสำรวจคุณธรรมขั้นพื้นฐานของชุมชน และผู้เป็นต้นแบบคุณธรรมต่างๆ

ความพยายามเข้าใจปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆที่กำลังเกิดขึ้น และการทบทวนประสบการณ์ ก่อให้เกิดการค้นหาลักษณะดี ๆ บางเรื่อง⁴

⁴ ช่วงฉายา หมายถึง การจัดการปัญญา หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ในชุมชน

“ได้สืบสานร่วมกันมาจวบจนเท่าทุกวันนี้ ได้แก่ เรื่องการจัดการป่าต้นน้ำ การจัดประสบการณ์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มเด็กและเยาวชน การกระจายบทบาทและการมีส่วนร่วมด้านการปกครองภายในหมู่บ้าน รวมถึงการสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิม เป็นต้น

4. ดำเนินการ

สร้างความตระหนักในปัญหาและความต้องการของชุมชน ดังกรณีตัวอย่างแกนนำชุมชนทรงธรรมได้ระดมความคิดจากคนในชุมชนผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้พอสังเขปได้ดังนี้

1) ขณะนี้เรากำลังเริ่มแพ้ภัยตนเอง มองเห็นตัวตนที่แท้จริงของตนเองไม่ชัดเจนติดขัดที่การกำหนดเป้าหมายชีวิต

2) การต่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆจากภายนอก ซึ่งหลายๆกระแสโหมพัดกระหน่ำให้ชวนเซจนตั้งตัวแทบไม่ทัน (เสียหลัก)

3) ความเหน็ดเหนื่อยและล้า บากมากที่ต้องพยายามวิ่งไล่หาเงินอยู่ตลอดเวลา

4) ดินเริ่มไม่ดำ น้ำเริ่มไม่ดี ป่าที่เคยมีเริ่มหมดหายไป

5) การพลัดพรากจากอ้อมอกของคนที่รัก ปรากฏให้เห็นด้วยระบบ กลไกเงื่อนไขต่างๆ เช่น การศึกษาที่นับวันจะทยอยพัฒนาลูกหลานให้เริ่มไกลห่างออกไปเรื่อยๆ วิธีการทำมาหากินดั้งเดิม (เกษตรกรรม) เริ่มหมดคุณค่าและความหมายที่จะสืบสานสู่ลูกหลาน

6) ภาวะหนี้สินเริ่มก่อตัวหมักหมม

7) สุขภาพจิต กายเริ่มแย่

8) ความสามารถหรือการสืบสานภูมิปัญญา ศิลปะ ศาสนา วัฒนธรรม นับวันยิ่ง จางหาย

9) ภาพแห่งการช่วยเหลือแบ่งปันกันในอดีตเริ่มแปรเปลี่ยนไปกลายเป็นค่าจ้าง ฯลฯ

สร้างความตระหนักและมุ่งมั่นในการเปลี่ยนแปลง

ภายหลังที่แต่ละกลุ่มจัดตั้ง มีการวางเป้าหมายหรือจุดหมายปลายทาง (Goal Attainment) ในการพัฒนาชุมชนไปในจุดเดียวกัน คือ ความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน โดยมี 8 ดี (คนดี ดินดี ป่าดี น้ำดี สังคมวัฒนธรรมประเพณีดี สิ่งแวดล้อมดี เศรษฐกิจดี สุขภาพดี) เป็นตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน จึงทำให้กลไกการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องปรับปรุงตนตามสถานการณ์ (Adaptation) ไปในแนวทางเดียวกันด้วย นอกจากนี้ ชุมชนยังได้จัดให้มีการประสานส่วนต่างๆ ให้กลมกลืนกัน (Integration) โดยอาศัยเวทีพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน อีกทั้งจัดให้มีการสะสมและสร้างสรรค์พลังเพื่อเตรียมกระทำการในช่วงต่อไป (Latency) ได้แก่ การทบทวนบทเรียนการทำงานของกลุ่มจัดตั้งอยู่เป็นประจำและต่อเนื่อง จึงทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มจัดตั้งภายในชุมชนอยู่ตลอดเวลา

ภายหลังจากแกนนำชุมชนได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ร่วมกับชุมชนเครือข่ายบ้านจุ่มเมืองเย็นและองค์กรอื่นๆ เช่น การแลกเปลี่ยน/ดูงานเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง และการอนุรักษ์น้ำ/ป่าที่บ้านงามเมือง อำเภอลำปาง การอบรมเรื่องปุ๋ยชีวภาพที่บ้านหนองอ้อ อำเภอมะนัง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนที่บ้านร่องบอน อำเภอยางชุมน้อย การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมชุมชนที่บ้านสันไทรงาม การศึกษาดูงานการทำน้ำยาอเนกประสงค์ และปุ๋ยชีวภาพที่อำเภอยางชุมน้อย การไปแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับปราชญ์อีสาน ฯลฯ

จากการศึกษาดูงาน/แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่หลากหลายและต่อเนื่อง
แกนนำชุมชนนำ แนวคิด/รูปแบบ/วิธีการมาปรับประยุกต์ ทดลองใช้
ขยายผลในชุมชน

ให้ความสำคัญและให้เกียรติแก่ทุกคน

แกนนำชุมชนได้กล่าวถึงกลวิธีดำเนินการว่า "...เริ่มต้นจากแกนนำ
ความคิดและพี่เลี้ยงซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยเข้าไปพูดคุยกับตัวแทน
ครัวเรือนตามคุ้ม โดยหมุนเวียนไปครบทุกคุ้มถึงวิถีชีวิตความเป็นทุกข์/
สุขของครอบครัวและชุมชน จากการพูดคุยทำให้ชาวบ้านได้หยุดคิดทบทวน
ตนเอง และขณะเดียวกันเป็นการค้นหาผู้ที่จจะมาร่วมเป็นแกนกลาง
จึงร่วมกันประมวลแยกหมวดหมู่ปัญหาที่ได้เป็น 8 ข้อหลักที่นำไปสู่ 8
ดีที่เป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนทรงธรรม..."

กอบปรักภรณ์ตัวอย่างที่พอหลงได้อธิบายว่า "...ทำความเข้าใจ
กับชาวบ้านว่า ไฟไหม้ป่ามักมีปัญหาในช่วงหน้าแล้ง ชาวเขาล่าสัตว์
ทำไร่เลื่อนลอย หากปล่อยไว้ทุกปีไฟไหม้ป่าตลอด ในการประชุมแกนนำ
30-40 คนเพื่อทำแนวกันไฟของหมู่บ้าน ต่อมาก็ประชุมเขต/คุ้มอธิบาย
ถึงผลกระทบของไฟไหม้ป่า เช่น น้ำไม่พอ/น้ำขี้ด่าง⁵ จากไฟไหม้ป่า uly
ทั้ง 4 เขตเห็นด้วยกันนัดกัน 100 กว่าคนทำแนวกันไฟยาว 9 กิโลเมตร กว้าง
6-8 เมตร คาดว่าจะต้องใช้เวลา 3 วันจึงจะแล้วเสร็จ จึงนัดหมายกันอีก
5 วันข้างหน้า นัดเวลา 07.30 น แบ่งเป็น 2 กลุ่ม พบกันที่สันเขา ทำจริง ๆ
บายสามโมงครึ่งก็ทำเสร็จ ต่อไปเรื่องดูแล เอาเขตละ 1 คน วันละ 4 เขต
เฝ้าแนวกันไฟ 07.30-17.00 น.ต่อวัน...

⁵ น้ำขี้ด่าง หมายถึง น้ำที่ไหลผ่านถ้ำถ่านของป่าซึ่งถูกไฟไหม้ มีสภาพเป็นด่าง ไม่สะอาด ชุมชนไม่สามารถ
นำมาบริโภคเป็นน้ำประปาภูเขาได้

การมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมต่างๆ

แกนนำชุมชนลงมือทำทันที เมื่อได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนจากแหล่งต่างๆรวมทั้งการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อเป็นตัวอย่างและสร้างความมั่นใจแก่ชาวบ้าน โดยทำกิจกรรมทุกอย่างทั้ง 8 ดีไปพร้อมๆกัน ดังกรณีตัวอย่าง

สุขภาพดี แกนนำชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยได้วิเคราะห์สถานะสุขภาพของชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านในเขตบริการสถานีอนามัยพบว่าหมู่บ้านที่มีอัตราการเจ็บป่วยน้อยที่สุดคือบ้านขุนดำ ซึ่งเป็นชนเผ่าม้งสุขภาพดีเนื่องจากพฤติกรรมการกิน ส่วนใหญ่ยังคงกินข้าวซ้อมมือและผักพื้นบ้าน จึงรวมกลุ่มข้าวซ้อมมือ มีสมาชิก 30 คน ระดมทุนคนละ 100 บาท ซื้ออุปกรณ์ ครกมอญ เครื่องโม่ ฯลฯ ผลิตข้าวซ้อมมือไว้แบ่งปันกันไม่เน้นการขาย ซึ่งพ่อหนาน แกนนำทางความคิดกล่าวว่า "...การดำข้าวคือการสร้างสุขภาพ ได้ออกกำลังกายกินข้าวที่มีวิตามิน สดรายจ่ายเด็กเรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิมของการพึ่งตนเองและช่วยสร้างความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับลูกหลาน..." ข้าวซ้อมมือจึงเชื่อมโยงสุขภาพกับมิติอื่นๆเข้าด้วยกัน และยังร่วมกันตั้งกลุ่มคนรักสุขภาพทรงธรรม โดยให้ความหมายของกลุ่มว่า เป็นกิจกรรมใดก็ได้ที่ทำแล้วสุขภาพดี เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพ/น้ำยาอเนกประสงค์ การเลี้ยงหมูหลุม การปลูกผักปลอดสาร การอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์น้ำ การออกกำลังกายหรือการเล่นของเด็ก เช่น ซิงซ์หมากรุกเก็บ เป็นต้น

ดินดี การผลิตเพื่อยังชีพเปลี่ยนเป็นการขาย สารเคมีถูกนำมาใช้อย่างมากมายเกินความจำเป็น ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดินตาย น้ำปนเปื้อนสารเคมี รายจ่ายสูงขึ้น สุขภาพเสื่อมลง และจากการแลกเปลี่ยน

เรียนรู้/ดูงาน ฝึกอบรมร่วมกับชุมชนเครือข่ายบ้านจุ่มเมืองเย็น แกนนำชุมชนวิเคราะห์สภาวะดินของชุมชน พบว่า การทำนาหรือปลูกข้าวโพดแต่ละครั้ง ทำให้ดินตายจากสารเคมีถึง 4 ครั้ง ยิ่งใช้สารเคมีมากต้นทุนยิ่งสูง แต่ผลผลิตกลับน้อยลงจากดินเสื่อมสภาพ จึงชักชวนผู้สนใจรวมกลุ่มกันทดลองทำปุ๋ยชีวภาพ เริ่มต้นจาก 6 ครอบครัวขยายเป็น 54 ครอบครัวภายในระยะเวลา 1 ปี แกนนำกลุ่มปุ๋ยชีวภาพกล่าวถึงการทำปุ๋ยชีวภาพว่า "...เป็นการฟื้นคืนชีวิตให้แก่พระแม่ธรณี แม่น้ำปนเปื้อนสารเคมีน้อยลง ลดรายจ่าย มีผักปลอดสารไว้บริโภคในชุมชน เด็กๆมีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ และสุขภาพของชาวบ้านดีขึ้นจากการรับสารเคมีน้อยลง..." นอกจากนี้ กลุ่มแม่บ้านได้ทำน้ำยาอเนกประสงค์ไว้ใช้ในครัวเรือน ทำให้ค่าใช้จ่ายในครอบครัวลดลงจำนวนมาก และยังเป็นกรลดมลพิษดิน/น้ำจากการตกค้างของสารเคมี

ป่าดี ในอดีตบ้านทรงธรรมมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ต่อมาถูกบุกรุกจากการตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินของคนภายในและภายนอกชุมชนจนทำให้ป่าเริ่มเสื่อมโทรม แม่น้ำเหือดแห้ง บางปีประสบกับภาวะภัยแล้ง แกนนำชาวบ้านได้จัดการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำร่วมกับชุมชนใกล้เคียง ประกอบกับการไปศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชนที่บ้านงามเมืองและบ้านร่องบอน เกิดแนวคิดจัดการป่าชุมชนโดยชาวบ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและแกนนำที่สนใจเรื่องป่าเป็นแกนนำหลัก ชักชวนชาวบ้านรักษาป่าชุมชนที่มีอยู่จำนวนประมาณ 2,000 ไร่ โดยการร่วมกันทำแนวกันไฟและปลูกต้นไม้ทดแทน การดำเนินงานดังกล่าวสำเร็จเรียบร้อยด้วยความร่วมมือของทุกครอบครัว ทั้งเด็ก/เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้ใหญ่ ผลที่ได้คือป่าไม้สมบูรณ์มากขึ้น เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ และชุมชนมีน้ำไว้

อุปโภคบริโภคตลอดทั้งปี ชาวบ้านจึงตกลง ช่วยกันรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง โดยจัดเวรดูแลและปลูกป่าเพิ่มเติมทุกปี

เศรษฐกิจดี เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ปัจจุบันต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงแต่ผลผลิตราคาตกต่ำ รายได้จึงไม่แน่นอน หลายครอบครัวต้องประสบกับภาวะหนี้สินทั้งในและนอกระบบ จากการพูดคุยวิเคราะห์ของชุมชนหลายๆครั้ง จึงมีข้อเสนอแนะให้กลับมาพึ่งตนเองโดยลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง ชุมชนมีกิจกรรมหลายๆอย่างที่เป็นการช่วยลดรายจ่าย เช่น ทำปุ๋ยชีวภาพทดแทนปุ๋ยเคมีที่ราคาแพง การปลูกผักไว้กิน ทำน้ำยาอเนกประสงค์แบ่งกันใช้ จัดตั้งสหกรณ์ ร้านค้าชุมชน ไว้ที่สถานีอนามัยเพื่อมีสินค้าราคาถูกคุณภาพดีไว้ใช้ ผลิตข้าวซ้อมมือสำหรับบริโภคถ้าเหลือจำหน่าย การทำขนมพื้นบ้าน (ข้าวแต่น ก้วยยอบ เนย มะขามแก้ว) ไว้ให้เด็กรับประทานแทนขนมขบเคี้ยวซอง นอกจากนี้ แกนนำชุมชนบางคนเริ่มจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัวเพื่อให้ชาวบ้านเห็นเป็นตัวอย่าง

แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนา 8 ดี นั้น พบว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทุกมิติไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ ดังกรณีตัวอย่างที่นำเสนอข้างต้น

สรุปบทเรียน

ชุมชนมีการสรุปบททวนตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งแกนนำความคิด แกนนำตามเขต/คุ้ม แกนนำกลาง แกนนำ 8 ดี มีการพบปะพูดคุยกันทุกเดือนเป็นอย่างน้อย เพื่อนำข้อคิดเห็นต่างๆสื่อสารแก่ครอบครัวตามคุ้ม และเป็นการทำตามความเข้าใจกับชาวบ้าน และเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกันของชุมชน

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านทรงธรรมได้ให้ความสำคัญต่อการสร้างพื้นที่และโอกาสการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ชุมชน โรงเรียน และสถานีนานามัย ร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายให้เด็กฝึกปฏิบัติลงมือทดลองได้แก่ การศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนจากผู้สูงอายุที่ช่วยสร้างสำนึกรักและหวงแหนชุมชน ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกต้นไม้ การอนุรักษ์ป่าชุมชน การกำจัดขยะ ด้านวัฒนธรรม เช่น การเล่นดนตรีพื้นเมือง(สะล้อ ซอ ซึง) การฟ้อนรำ ฯลฯ ด้านอาชีพ เช่น การเลี้ยงหมูหลุม การปลูกผักปลอดสารพิษ การทำน้ำยาอเนกประสงค์ ฯลฯ แกนนำชุมชนได้สนับสนุนส่งเสริมให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เช่น งานประเพณีต่างๆ ตลอดจนพาไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอก เช่น ร่วมเวทีแลกเปลี่ยนของชุมชนเครือข่ายบ้านจุ่มเมืองเย็น นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ คือ สถานีนานามัยทรงธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญ มีทั้งลานออกกำลังกาย พิพิธภัณฑวัตถุชุมชน ดนตรีพื้นบ้าน บ่อเลี้ยงปลา แปลงผักปลอดสาร การผลิตข้าวซ้อมมือ โดยเด็กสามารถเลือกได้ตามความสนใจและความถนัด เด็กหลายคนกล่าวว่า "...สถานีนานามัยเป็นเหมือนบ้าน..." (ดั่งสังเกตจากสรรพนามที่เด็กและเยาวชนใช้คำว่า "พ่อหมอ")

เนื่องจากวิถีชีวิตเร่งรีบ พ่อแม่ต้องออกไปทำงานแต่เช้ากลับถึงบ้านหัวค่ำ และเมื่อเด็กกลับจากโรงเรียนไม่มีผู้ปกครองดูแลสถานีนานามัยจึงเป็นพื้นที่ให้เด็กได้เล่นๆเรียนๆในเวลาเย็นและวันหยุด ซึ่งเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และผู้ปกครองหมดความกังวลในความปลอดภัยของบุตรหลาน จากการเรียนรู้ร่วมกับผู้ใหญ่พบว่า เด็กหลายคนได้ซึมเอาความคิดของแกนนำชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นทิศทางที่ดีในการสืบทอดต่อรุ่นหลานที่เป็นกำลังสำคัญในอนาคต

5. แสวงหาพันธมิตรร่วม หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ (Network)

คณะผู้วิจัยได้จำแนกองค์ประกอบย่อยของการสร้างความสัมพันธ์เครือข่ายของชุมชนทรงธรรม* ได้ 2 ลักษณะ คือ

1) เครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มภายในชุมชน

ชุมชนบ้านทรงธรรมมีการวางโครงสร้างการพัฒนาชุมชนที่มีกลุ่มจัดตั้งในชุมชนเป็นจำนวนมาก เช่น กลุ่มแกนนำความคิด กลุ่มแกนนำตามคุ้ม กลุ่มแกนนำกลาง กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า กลุ่มปฎิยชีวภาพ กลุ่มคนรักสุขภาพ ฯลฯ โดยปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนได้แก่ การทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มจัดตั้งภายในชุมชนและการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน พบว่าชุมชนบ้านทรงธรรม* มีปฏิสัมพันธ์การทำงานระหว่างกลุ่มในชุมชนอยู่เสมอๆโดยมีการประสานการทำงานระหว่างกลุ่มจัดตั้งภายในชุมชนทั่วไป ขณะที่สมาชิกในแต่ละกลุ่มจะมีความทำงานคาบเกี่ยวกัน ผู้ที่เป็นกรรมการหลายด้านจะช่วยงานระหว่างกลุ่มด้วย ทุกกลุ่มจึงทำงานร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ โดยมีกลุ่มแกนนำของชุมชนเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างกลุ่มจัดตั้งต่างๆ นอกจากนี้ การทำกิจกรรมในชุมชนยังได้มีการประสานระหว่างกันด้วยการแบ่งพื้นที่การพัฒนาเป็น 4 เขต 12 คุ้ม ซึ่งแต่ละคุ้มจะรับผิดชอบตามพื้นที่ที่สมาชิกอาศัยอยู่ร่วมกัน ทำให้เกิดการแบ่งงานกันดูแลและประสานถึงกันได้สะดวก สมาชิกในแต่ละคุ้มจึงมีสมาชิกในหลายกลุ่มจัดตั้งอยู่ร่วมกันด้วย ทำให้การสื่อสารและความร่วมมือเกิดขึ้นได้อย่างทั่วถึง ดังกรณีตัวอย่างการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำซึ่งถือเป็นเรื่องหน้าหมู่บ้าน ทรงธรร* ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ในขณะที่

เดียวกันก็ทำหน้าที่แกนนำป่าดี ซึ่งทำหน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ
จำเป็นต้องทำงานประสานกับเขต/คุ้มในการผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกัน
ดูแล ในขณะที่ก็ต้องทำหน้าที่ประสานกับกลุ่มต่างๆในการร่วมทำกิจกรรม
อาทิ การจัดการเดินป่าเพื่อศึกษาสมุนไพรให้แก่กลุ่มเด็กและเยาวชน
เพราะนำสมุนไพรต่างๆไปเรียนรู้หรือแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นผลผลิตที่ทำ
โดยเด็กและเยาวชน ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า นอกจากต้องเป็นการนำในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแล้ว
ยังต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับป่าและภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับ
สมุนไพรควบคู่ไปด้วยในขณะเดียวกันก็ถือเป็นหนึ่งในสมาชิกของเขต/คุ้ม
ที่ตนสังกัดในฐานะที่เท่าเทียมกับสมาชิกคนอื่นๆที่มีอาจฝ่าฝืนกฎเกณฑ์
ได้

2) เครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มภายนอกชุมชน

ชุมชนบ้านทรงธรรมมีความสัมพันธ์กับกลุ่มภายนอกชุมชนเป็น
อย่างดี เพราะชุมชนได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายโครงการบ้านจุ่มเมืองเย็น
ซึ่งมีเครือข่ายพื้นที่การทำงานด้านสุขภาพในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน
โดยเฉพาะจังหวัดเชียงราย มีเครือข่ายมากกว่า 100 หมู่บ้านในโครงการ
ซึ่งจะมีการจัดกิจกรรม การพบปะและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย
อยู่เป็นประจำ

พ่อหนานเล่าให้ฟังว่า "...แกนนำชุมชนเคยไปร่วมงานช่วงพญา
ของโครงการบ้านจุ่มเมืองเย็น ที่บ้านงามเมือง อำเภอขุนตาล จังหวัด
เชียงราย ได้มีโอกาสได้ร่วมรับฟังแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายของ
หมู่บ้านอื่น จนเกิดแนวคิดและความรู้ในการอนุรักษ์ป่า การอนุรักษ์สัตว์
น้ำในแม่น้ำ และในลักษณะกิจกรรมโครงการเดียวกันได้ไปร่วมงานที่

บ้านหนองอ้อ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ได้รูปแบบการบำรุงรักษา ดิน โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี และอีกหลายเวทีที่มีโอกาสได้ร่วม กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายโครงการบ้านจုံเมืองเย็น ซึ่งในแต่ละครั้งก็จะได้รับความรู้และเกิดแนวคิดที่จะนำมาปรับประยุกต์ใช้ใน ชุมชนของตนเอง...” นอกจากนี้ ยังมีโอกาสที่ได้นำกลุ่มแกนนำต่างๆ ของชุมชนไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ ตลอดจนที่มีชุมชนต่างๆนอกพื้นที่มา ศึกษาดูงานชุมชนทรงธรรมอยู่เป็นประจำ ทำให้ได้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ได้ความรู้ ได้แนวคิดการพัฒนาใหม่ๆ อยู่เป็นประจำ

ข้อเสนอแนะสำคัญ ได้แก่

1) สถาบันสังคมในชุมชน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ฯลฯ ควรทบทวนและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบ ด้านคุณธรรมโดยประสานให้มีความเข้มแข็ง

2) หน่วยงานหรือองค์กรภายนอกด้านการเสริมสร้างคุณธรรม ควร กระตุ้นและสนับสนุนให้สถาบันหลักของชุมชน เช่น โรงเรียน และวัด ฯลฯ เข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างคุณธรรมร่วมกับคนในครอบครัวและ ชุมชน ในหลากหลายรูปแบบ/วิธีการ

3) ควรเชื่อมโยงเข้าสู่แผนการพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมใน การจัดแหล่งเรียนรู้ สนับสนุนงบประมาณในการศึกษา ดูงาน สร้างเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการเสริมสร้างคุณธรรมของชุมชน ฯลฯ รวมถึงการ ขยายแนวร่วมสู่ชุมชนใกล้เคียงในลักษณะของเครือข่ายทางสังคมอย่าง เป็นรูปธรรม

4) การพัฒนาตัวชี้วัดคุณธรรมอย่างเป็นระบบ เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาและเสริมสร้างคุณธรรมอย่างมีทิศทางและจังหวะที่เหมาะสม

5) การพัฒนาระบบข้อมูลด้านคุณธรรม โดยอาจเริ่มจากการจัดเวทีระดับภาค จากนั้นจึงเชื่อมโยงฐานข้อมูลกับเวทีรวมของประเทศ (เช่น รูปแบบการจัดตลาดนัดคุณธรรม) ฯลฯ ควรเสริมสร้างและพัฒนาระบบฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้เชิงคุณธรรม ควบคู่กับการเสริมสร้างผู้ถ่ายทอดด้านคุณธรรม เพื่อให้ชุมชนสามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบในการเสริมสร้างและปลูกฝังคุณธรรม หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้พัฒนากระบวนการเสริมสร้างคุณธรรมร่วมกันได้โดยตรง ทั้งนี้ องค์กรสนับสนุน เช่น ศูนย์คุณธรรม ฯลฯ ควรเร่งประสาน สนับสนุนด้านระบบข้อมูล องค์กรความรู้ เทคโนโลยี และให้กำลังใจ รวมกระทั่งร่วมสังเคราะห์องค์ความรู้และป้อนกลับโดยการวิจัย เพื่อการพัฒนาส่งให้กับชุมชนในแต่ละพื้นที่ให้ดีที่สุด

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา. 2528. **ประมวลบทพระธรรมเทศนา.**

กรุงเทพมหานคร : มปท.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2542. **พระราชบัญญัติการ**

ศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค.

คมพล สุวรรณกฎ. 2544. **การศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน**

**ในด้านการดูแล รักษาสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขของ
ชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

จินตนา บุญงการ. 2544. **จริยธรรมทางธุรกิจ.** กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จินตนา พุทธเมตตะ. 2548. **คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม**

จริยธรรมของประเทศเกาหลี. กรุงเทพมหานคร :

พริกหวานกราฟฟิค.

จุฑารัตน์ พาพันธ์ และคณะ. 2549. **กระบวนการ PAR เพื่อพัฒนาแหล่ง**

เรียนรู้. วารสารสงฆลานครินทร์. 12 (มกราคม — มีนาคม) : 1-8.

จุมพล พูลภัทรชีวิน และคณะ. 2549. **การวิจัยและพัฒนากระบวนการ**

สร้างความดี มีคุณธรรม. เอกสารอัดสำเนา.

นัตรสุมาลัย กบิลสิงห์. 2548. **คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม**

จริยธรรมของประเทศศรีลังกา. กรุงเทพมหานคร :

พริกหวานกราฟฟิค.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. 2533. ทิศทางการพัฒนาชนบทในอนาคต.

กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ชุมพล เทียงธรรม. 2549. คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม

จริยธรรมของประเทศเยอรมัน. กรุงเทพมหานคร :

พริกหวานกราฟฟิค.

ชำนะ พาชื่อ. 2546. จริยศาสตร์ประยุกต์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2543. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม : การวิจัยและการ

พัฒนาบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดุจเดือน พันธุมนาวิน. 2550. การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับคุณธรรม

จริยธรรมในประเทศไทยและต่างประเทศ. เอกสารอัดสำเนา.

เต็มแท้ ชาวหินฟ้า. 2548. คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม

จริยธรรมของประเทศไต้หวัน. กรุงเทพมหานคร :

พริกหวานกราฟฟิค.

ธนพล จาดใจดี. 2548. คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม

จริยธรรมของประเทศอินเดีย. กรุงเทพมหานคร :

พริกหวานกราฟฟิค.

นันทพล กาญจนวัฒน์. 2542. แนวความคิด การพัฒนาอย่างยั่งยืน ใน

กฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ : ศึกษากรณีตัวอย่าง

อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ.1992.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์

ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิติภูมิ นวรัตน์. 2549. คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม
จริยธรรมของประเทศเวียดนาม. กรุงเทพมหานคร :
พริกหวานกราฟฟิค.

เนาวรัตน์ (ทองรมย์) พลเดช. 2543. นิทานคำกาศพม์มงคลสูตร.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประภาศรี สีหอำไพ. 2535. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและวัฒนธรรม.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเวศ วะสี. 2538. คนดีศรีสังคม 2538. กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

_____. 2542. วิทยุรณการ : ทางออกภูมิปัญญา. เอกสารประกอบ
การสัมมนาเรื่อง ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000, หน้า 1-31.
11-13 มกราคม 2542 ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์.

_____. 2549. คุณธรรมนำการพัฒนา : ยุทธศาสตร์สังคมคุณธรรม.
กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
(ศูนย์คุณธรรม).

ประวีณ ณ นคร. 2526. คุณธรรมสำหรับข้าราชการ. เอกสารการฝึกอบรม
ปฐมนิเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการ
พลเรือน.

ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. 2543. กระบวนการและเทคนิคการทำงาน
ของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปราชญา กล้าผจญ. 2545. คุณธรรมจริยธรรม : จรรยาบรรณวิชาชีพ.
กรุงเทพมหานคร : มปท.

- พรน้ำคำ ป้องกันภัย. 2548. พฤติกรรมเชิงคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน
 สัมมาสิกขาสันตโตศกที่ชุมชนคาคหวัง. เอกสารอัดสำเนา.
- พระธรรมกิตติวงศ์. 2549. บทธรรมนำชีวิต. กรุงเทพมหานคร : มปท.
- พระธรรมปิฎก. 2543. พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเฉลียว กิตติปาโล. 2543. 38 มงคลชีวิต. กรุงเทพมหานคร : มปท.
- พระเมธีธรรมมาภรณ์. 2536. คุณธรรมสำหรับนักบริหาร : ปัญญา ชัยน
 ชื่อสัตย์ มนุษยสัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร :
 สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน.
- เพ็ญพิชช ศรีอรุณ (ผู้แปล). 2548. คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝัง
 คุณธรรมจริยธรรมของประเทศฟินแลนด์. Marja-Leena Heikkila-
 Horn (ผู้เขียน). กรุงเทพมหานคร : วี ที ซี คอมมิวนิเคชั่น.
- มูลนิธิพระธรรมกาย. มปป. มงคลชีวิต ฉบับ "ธรรมทายาท" เล่ม 2.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ นิวไชนเด็ก.
- ลำดวน ศรีมณี. มปป. จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก.
 กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- วศิน อินทสระ. 2529. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร :
 สำนักพิมพ์บรรณาคาร.
- ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม. 2549. คุณลักษณะและ
 กระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของประเทศนิวซีแลนด์.
 กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). 2539. มงคลยอดชีวิต.
 กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต). 2545. ประชุมพระธรรมเทศนา.

กรุงเทพมหานคร : มปท.

ลีลาภรณ์ นาครทรรพ. 2538. ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้. วารสารสุขโขทัยธรรมมาธิราช.

8 (พฤษภาคม — สิงหาคม 2538) : 40-41.

_____. 2539. การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เอกสารประกอบการประชุม เรื่องการศึกษากับการวิจัยเพื่อพัฒนาอนาคตของประเทศไทย.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2539. แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม :

ระดับกลุ่ม/ชุมชน. ใน อนาคต พวงสำลี และ อรทัย อาจอ่ำ

(บรรณาธิการ), การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม,

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. 2506. ประวัติศาสตร์ศาสนา. สภาการศึกษามหา
มกุฏราชวิทยาลัย. สำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร.

2527. สรุปโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

ปีการศึกษา 2527. เอกสารอัดสำเนา.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2545. แนวทางการจัด “ศูนย์การ
เรียน” ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542.

เอกสารอัดสำเนา.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2547.

แนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน. <http://www.mnre.go.th/>

MNRE/Agenda21/thai-3.htm

_____ . 2549 .แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะ
แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554). เอกสารการประชุม
ระดมความคิดเห็น วันพุธที่ 15 กุมภาพันธ์ 2549 เวลา 14.00 น.
ณ ห้องประชุมเดช สนิทวงศ์ สศช.

_____ . 2549 .แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะ
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554). เอกสารประกอบการ
สัมมนาระดมความคิดเห็นระดับภาค เรื่อง แนวคิดและยุทธศาสตร์
การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 10.

<http://www.nesdb.go.th/plan10/>

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. 2547.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม
(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักเสริมสร้างวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงานก.พ.. 2536.

รายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรมของ
ข้าราชการพลเรือนอย่างเป็นระบบ. กรุงเทพมหานคร : มปท..

อลิศรา ชูชาติ. 2549. คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม
จริยธรรมของประเทศแคนาดา. กรุงเทพมหานคร :

วี ที ซี คอมมิวนิเคชั่น.

อดิศร จันทรสุข. 2548. การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการ
การสร้างสรรค์ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร :

วี ที ซี คอมมิวนิเคชั่น.

Dewey, John. 1975. *Moral Principles in Education*. London :
Fever & Simons Inc.

- Elkin, Frederick. and Handel, Gerald. 1972. **The Child and Society: The Process of Socialization.** New York :
The Random House.
- Good, Carter V. 1976. **Dictionary of Education.** New York :
McGraw Hill.
- Longman.1978. **Dictionary of Contemporary English.** London :
Longman Group.
- Walter, Morgan L. and others. 1966. **The Holt Basic Dictionary of America English.** New York : Holt Rinehart and Winston.
- <http://www.mnre.go.th/MNRE/Agenda21/thai-3.htm>

ກາລຸນາ

ภาคผนวก ก

ตัวอย่างคุณธรรมการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนบ้านใหม่คุณธรรม*

ที่	คุณธรรม	รูปธรรม
1.	ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ / ความมีน้ำใจต่อกัน	- การช่วยเหลือครอบครัวที่เดือดร้อน - การช่วยเหลืองานประเพณีต่างๆ ของชุมชน
2.	ความซื่อสัตย์	- การเป็นสมาชิกกองทุนที่ดี - เจ้าของร้านค้าได้รับเงินคืนจากลูกค้าเมื่อทอนเงินผิด
3.	ความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตน	- การเคารพผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำครอบครัว - การเคารพผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ
4.	ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ	- รู้จักประกอบอาชีพในทางสุจริต มีรายได้เลี้ยงครอบครัว - รู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ประหยัดอดออม พึ่งพาตนเอง เช่น การปลูกผักสวนครัวรับประทานเอง

แนวปฏิบัติในปัจจุบัน	แนวการเสริมสร้างคุณธรรมในอนาคต
<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้านมีข้อตกลงภายในหมู่บ้าน เพื่อช่วยเหลือครอบครัวที่เดือดร้อนถึงแก่กรรม แต่ละครอบครัวจะช่วยเหลือครอบครัวละ 50 บาท - งานประเพณีในหมู่บ้าน เช่น งานบวช ชาวบ้านจะช่วยเหลือผู้ที่จัดงานตั้งแต่วันเริ่ม จัดงานจนถึงงานเสร็จ 	<ul style="list-style-type: none"> - ชักชวน อบรมจริยธรรมให้ลูกหลาน เยาวชน และคนในหมู่บ้าน ให้ตระหนักในศีลธรรมการอยู่ร่วมกัน
<ul style="list-style-type: none"> - ชำระหนี้กองทุน ธกส ตามสัญญาเมื่อถึงเวลา - ทุกคนมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น 	<ul style="list-style-type: none"> - อบรมลูกหลาน เยาวชน และคนในชุมชนให้มีจิตสำนึกรับผิดชอบในการเป็นคนดี - ยกย่องชมเชยผู้มีความซื่อสัตย์และทำความดี
<ul style="list-style-type: none"> - การเข้าร่วมประชุมกิจกรรมในหมู่บ้าน - การกราบไหว้ปู่ ย่า ตา ยายในงานวันสงกรานต์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในหมู่บ้าน เยาวชน - ส่งเสริมการจัดงานเนื่องในงานประเพณีต่างๆ ให้มากขึ้น
<ul style="list-style-type: none"> - เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน นำภูมิปัญญาจากชุมชนมาเสริมสร้างรายได้ เช่น การทำผ้าไหม ผ้าฝ้าย 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีงานทำหารายได้เลี้ยงครอบครัว พึ่งพาทรัพยากรในท้องถิ่นตนเอง เช่น การนำเอาสีธรรมชาติมาใช้ในการย้อมผ้า การทำอาหาร

ปัญหาและแนวทางการแก้ไขจากการดำเนินงาน ของคณะกรรมการหมู่บ้าน

ปัญหา	
1. มีป้ายบอกทิศทาง ตำแหน่งที่ตั้งในหมู่บ้าน นอกหมู่บ้าน ไม่เพียงพอ	
2. ความพร้อมของสถานที่ต้อนรับ	
3. เครื่องอำนวยความสะดวกในการต้อนรับ เช่น เครื่องเสียง เครื่องครัว แก้ว	
4. ความสะอาดของถนน ความสะดวกของถนน แสงสว่างภายในหมู่บ้าน รถรับส่ง	
5. จุดแสดงกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน	

แนวทางการแก้ไข

- จัดทำป้ายแสดงที่ตั้งหมู่บ้าน
 - จัดทำป้ายแสดงสถานที่ต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านให้ชัดเจน
 - จัดทำแผนที่สำหรับแจกนักท่องเที่ยว
- ปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้านให้สวยงาม
 - ปรับปรุงห้องน้ำให้เพียงพอ สะอาด สวยงาม ถูกสุขลักษณะ
 - ปรับปรุงบริเวณรอบศาลาการเปรียญ บนศาลาให้มีพัตลม แสงสว่างเพียงพอ
- จัดหาเครื่องเสียง
 - จัดหาเครื่องครัว
 - จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในการต้อนรับอื่น ๆ
- ปรับปรุงถนนในหมู่บ้านให้สวยงามสะดวกในการสัญจรไปมา
 - เพิ่มแสงสว่างในจุดต่าง ๆ ให้มากขึ้น
 - จัดหารถรับส่งนักท่องเที่ยวระหว่างจุดกิจกรรมต่าง ๆ
 - จัดระบบการป้องกันความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว สามารถช่วยเหลือได้ทันทีหากมีเหตุใด ๆ เกิดขึ้น
- จุดกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัทพ์ ยารักษาโรค ข้อมูลการผลิต และการปฏิบัติกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การบันทึกการเยี่ยมชมของนักท่องเที่ยว การช่วยเหลือสังคมของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญา การนำผลกำไรช่วยเหลือสาธารณะประโยชน์

คณะกรรมการ

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้(องค์การมหาชน)

คณะที่ปรึกษาคณะกรรมการ

1. นายไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม	ที่ปรึกษาภคิตติมศักดิ์
2. พลตรี จำลอง ศรีเมือง	ประธานที่ปรึกษา
3. พลเอก บวร งามเกษม	ที่ปรึกษา
4. นายลิขิต เพชรสว่าง	ที่ปรึกษา
5. พลเอก ปรีชา เอี่ยมสุพรรณ	ที่ปรึกษา

คณะกรรมการ

1. พลตำรวจเอก เสรีพิศุทธ์ เตมียาเวส	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
รักษาการประธานกรรมการ
2. นายนิพนธ์ สุรพงษ์รักเจริญ	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
3. นายอนุสรณ์ ธรรมใจ	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
4. นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
5. ผู้แทนกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
6. ผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
7. ผู้แทนสำนักงานงบประมาณ	กรรมการ
8. ผู้แทนสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
9. ผู้แทนสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้
(องค์การมหาชน)	กรรมการ
10. ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
(นางสาวนราทิพย์ พุ่มทรัพย์)	กรรมการและเลขานุการ
11. นายประกอบ นวลขาว	ผู้ช่วยเลขานุการ

รายชื่อคณะดำเนินการจัดทำเอกสารเผยแพร่
ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

ที่ปรึกษา

นางสาวราติพย์ พุ่มทรัพย์	ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและพัฒนา พลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
นายแก้ว วิฑูรย์เอียร	ที่ปรึกษาด้านสื่อและรณรงค์

ผู้รับผิดชอบโครงการ

นางสาวศศิธร เล็กสุขศรี	ผู้อำนวยการฝ่ายบริหารแผน 2
นางสาวอมรรัตน์ ธีรสรเพชญ	เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารแผน 2
นางสาวปรีนทร บุญเนตร	เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารแผน 2

ผู้ดำเนินงานวิจัย

รศ. ดร. สุพรรณณี ไชยอำพร	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ดร. คมพล สุวรรณภู	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

เลขที่ 69/16-17 อาคารวิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล (CMMU)

ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ 0-2644-9900 โทรสาร 0-2644-4901-2

www.moralcenter.or.th

MCDL

The Moral Center Digital Library

ท่านสามารถดาวน์โหลดข้อมูลและสาระความรู้เรื่องคุณธรรมได้ที่

<http://dl.moralcenter.com>